

MINISTERUL EDUCAȚIEI AL REPUBLICII MOLDOVA

**UNIVERSITATEA PEDAGOGICĂ DE STAT
„ION CREANGĂ” DIN CHIȘINĂU**

CUZNEȚOV Larisa SIMCENCO Irina

**PARTENERIATUL EDUCATIV FAMILIE
– CULTURĂ POSTFIGURATIVĂ.
REPERE TEORETICE ȘI APLICATIVE**

MONOGRAFIE

Chișinău, 2015

CZU 37.018

C 97

Monografia a fost aprobată pentru editare de Senatul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, procesul verbal nr. 7 din 26.03.2015.

Recenzenți:

Guțu Vladimir, dr. hab. în pedagogie, profesor universitar,
USM **Mândăcanu Virgil**, dr. hab. în pedagogie, profesor
univer-sitar, UPS „Ion Creangă” din Chișinău

Calaraș Carolina, dr. în pedagogie, conferențiar universitar,
UPS „Ion Creangă” din Chișinău

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Cuznețov Larisa, Simcenco Irina. Parteneriatul educativ Familie
– Cultură Postfigurativă. Repere teoretice și aplicative.

Monografie. – Ch.: Primex-Com, SRL, 2015.

Bibliogr. p. 133-140 (108 tit.)

ISBN 978-9975-110-36-5

200 ex.

© **Cuznețov Larisa**, dr. hab. în pedagogie, prof. univ.

© **Simcenco Irina**, lector univ.

ISBN 978-9975-110-36-5

CUPRINS

PREFAȚĂ	4
Capitolul 1. ESENȚA PARTENERIATULUI EDUCATIV FAMILIE – CULTURĂ POSTFIGURATIVĂ	
1.1. Precizări și delimitări conceptuale.....	6
1.2. Tendințe actuale de abordare a îmbătrânirii și culturii postfigurative.....	31
1.3. Evoluția istorică a familiei și culturii postfigurative.....	44
1.4. Esența și etica relației bunici-nepoți.....	64
1.5. Categoriile de bunici în contextul culturii postfigurative...	72
1.6. Modele de interacțiune bunici-părinți-copii/nepoți.....	86
Capitolul 2. PRAXIOLOGIA PARTENERIATULUI EDUCATIV FAMILIE – CULTURĂ POSTFIGURATIVĂ	
2.1. Educația pentru familie din perspectiva promovării culturii postfigurative.....	96
2.2. Familia și bunicii în calitate de actori și agenți ai educației pentru familie.....	102
2.3. Blocaje în parteneriatul educativ familie – cultură postfigurativă.....	109
2.4. Deontologia parteneriatului educativ familie – cultură postfigurativă.....	116
Sugestii aplicative	121
Glosar	131
Bibliografie	134

PREFAȚĂ

Cultura postfigurativă ca fenomen antropologic evocă ideea unei valori autentice. În parteneriatul familie-cultură postfigurativă se produc interacțiuni și procese complexe de intercunoaștere, autovalorificare, formare și devenire a personalității, se dezvoltă individul ca ființă socială, se impun norme și reguli de conduită, se naște sentimentul de apartenență la un neam și comunitatea umană; se depun eforturi de optimizare a condiției umane.

Cultura postfigurativă aparține generației de vârstă a treia / bunicilor. În contextul abordării educației permanente ea conservă și perpetuează valorile și tradițiile, promovează obiceiurile și virtuțile legate de căsătorie, familie, nașterea și educația copiilor, pregătirea tinerei generații pentru viața de familie și o existență demnă. Cultura postfigurativă conferă culturii umane o mare stabilitate – așa consideră marea majoritate a sociologilor, pedagogilor antropologilor [39; 59; 60; 76 etc.].

Monografia a fost concepută ca o lucrare de sinteză ce elucidează relația partenerială a celor trei generații, cultura acestora, colaborarea și cooperarea în interiorul familiei și între membrii acesteia (copii – părinți – bunici).

Această lucrare reprezintă o pledoarie pentru bunici și cultura lor, pentru cele mai scumpe și dragi persoane din viața noastră. Cultura bunicilor a fost investigată în perspectiva desfășurării unui parteneriat eficient cu generația tânără / copiii și părinții lor.

Fenomenul central, educația familială, este abordat ca un proces de transmitere culturală a valorilor umane, expus în baza cercetărilor realizate pe eșantioane stratificate (bunici, copii, pă-

rinți) și valorificarea principiilor inter- și pluridisciplinarității, tratat într-o manieră prospectivă.

Activitatea noastră în acest tandem științific a fost una interesantă, coerentă, centrată pe investigarea reperelor teoretice și a celor aplicative. Contribuția cea mai însemnată în conceptualizarea și cercetarea problemei în cauză, aparține doctorandei *Irina Simcenco*.

Sperăm că această lucrare, va fi accesibilă în plan teoretic, metodologic, praxiologic și va fi de un real folos tuturor categoriilor de cercetători, educatori, inclusiv părinților și tineretului studios.

Larisa Cuznețov

Capitolul 1

ESENȚA PARTENERIATULUI EDUCATIV FAMILIE – CULTURĂ POSTFIGURATIVĂ

1.1. Precizări și delimitări conceptuale

Viața și existența socială generează fenomene și idei noi cu privire la educație, pregătirea generației tinere pentru viața de familie. Educația ca proces universal condiționează dezvoltarea personalității, perpetuarea valorilor socioumane și promovarea culturii. Existența omului și procesul educativ în cadrul familiei este strâns legat de interrelația culturii generațiilor în creștere și a celor adulte. Cultura și educația cuprind ansamblul influențelor, acțiunilor, activităților desfășurate în cadrul sociumului și are ca scop dezvoltarea, modelarea, integrarea optimă a personalității umane în societate.

Întrucât familia constituie o unitate socială reprezentativă, este nucleul de bază al unei societăți, ea asigură continuitatea precum și valorificarea eficientă a patrimoniului cultural familial (A. Comte).

Din punct de vedere etimologic, termenul *familie* provine din limba latină *famulus* (servitor) și desemnează grupul de persoane *agnați* – rudele pe linie paternă și *cognați* – rudele pe linie maternă, care formează comunitatea *gens*, comunitatea formată din toate rudele de sânge [39; 74]. Termenul vizat s-a modificat în decursul timpului căpătând noi conotații, însă esența lui a rămas aceeași.

Încercările de definire a conceptului de familie sunt numeroase, deoarece familia ca instituție socială fundamentală, interacționează cu multiple domenii ale socialului. Problematika familiei poate fi plasată la intersecția mai multor științe socio-umane: sociologia, antropologia, pedagogia, psihologia, istoria, filosofia, etnologia, demografia etc.

Analiza literaturii de specialitate[15; 35; 37; 39; 47; 51; 59; 63 etc.] ne-a orientat spre identificarea mai multor perspective de abordare a conceptului de familie, pe care le considerăm utile atât pentru teoreticieni cât și practicieni, pentru cei ce studiază, dar și valorifică potențialul ei educativ și existențial.

Perspectiva antropologică de abordare a familiei ca concept și fenomen uman este valorificată de cercetători din domeniul antro-pologiei: A. R. Radcliffe-Brown, Cl. Levy-Strauss, T. Parson, G. P. Murdock, M. Mauss, E. Evans Pritchard, J. Bachofen, J. McLenan, J. Lafitau, L. Morgan. Astfel, caracterul natural al familiei, mariajul, fenomenul rudeniei, sistemele parentale și tipurile de culturi, care persistă în societate, evoluția acestora – reprezintă doar unele fenomene care sunt în centrul atenției antropologilor. Majoritatea studiilor antro-pologice cu privire la familie, au servit drept repere esențiale în abordarea cadrului explicativ al dezvoltării și evoluției societății cât și a modelelor comportamentale, educative, a relațiilor de familie.

G. P. Murdock (1949) consideră familia drept un grup social, membrii căruia sunt legați prin raporturi de vârstă, căsătorie sau adopțiune și care locuiesc împreună; au grijă de copii și cooperează sub raport economic [13; 20].

Renumitul antropolog francez, Cl. Levy-Strauss (1973) definește familia ca un grup social organizat, care își are originea în căsătorie, format din soț, soție și copiii lor. Acestui grup social restrâns i se pot adăuga și alte rude (unchi, mătușe, bunici, străbunici, veri etc). Grupul familial este unit prin drepturi și obligații morale, juridice, economice, religioase și sociale [13; 20; 54].

În esență, această perspectivă conturează următoarele trăsături definitorii ale familiei. Așadar, familia:

constituie un grup social format dintr-un cuplu căsătorit și copiii lor;

acest grup restrâns poate să includă și alte

rude; mediu și locuință comună a membrilor;

cooperare economică, juridică religioasă și socială;

*îndeplinește funcțiile majore de procreație și socializare;
subsistemele familiale promovează o cultură comună cât și
una specifică / cult al familiei.*

Perspectiva sociologică este abordată de mulți cercetători din domeniul sociologiei și sociologiei educației: K. Marx, A. Comte, Fr. Le Play, M. Weber, E. Durkheim, M. de Saint Martin (2003), R. Merton, M. Segalen, P. Durning, N. Sillamy (2000), R. Schaffer (2005), E. Stănciulescu, C. Bistriceanu, R. Popescu, C. Schifirneț, L. Vlăsceanu, Tr. Rotariu, I. Mihălescu, P. Iluț (2005), A. Stănoiu, M. Voinea, M. Bulgaru etc. Printre investigațiile sociologice fundamentale asupra familiei se înscriu și cele realizate de către Fr. Le Play în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Cercetătorul a studiat, prin metoda monografică, familiile muncitorești, a propus o clasificare a familiilor, centrându-se, mai mult, asupra bugetelor de familie. Pentru Le Play, familia reprezintă o realitate morală și una empirică, ce reproduce toate caracteristicile vieții în societate.

A. Comte consideră familia și nu individul drept unitatea de bază a societății. Privită sub aspect moral, familia este entitatea în care individul începe *a ieși din interiorul* personalității sale și învață a trăi cu ceilalți semeni [R. Nisbet, 1967]. Sociologul abordează familia și ca instituție socială de bază, ce poate fi explicată prin exercitarea autorității naturale, adică prin subordonarea sexelor (în etapa de formare a familiei) și a vârstelor (în etapa menținerii familiei) [Apud 13].

În viziunea sociologilor E. Burgess, H. Locke, familia constituie o unitate de interacțiuni și intercomunicări personale, ce desemnează rolurile socio-familiale: soț și soție, mamă și tată, fiu și fiică, frate și soră, la care putem adăuga și cele de bunic și bunică.

A. Stănoiu și M. Voinea (1983) definesc familia drept un grup social realizat prin căsătorie, alcătuit din persoane care trăiesc îm-preună, au gospodărie casnică comună, sunt legate prin anumite relații natural-biologice, psihologice, morale, juridice și care răspund una pentru alta în fața societății [Apud 15].

În analiza viziunilor prezentate, la care aderăm și noi, menționăm că *familia* deține un rol fundamental în dezvoltarea și afirmarea personalității copilului, deoarece ea susține și determină trebuințele acestuia de a deveni autonom, capabil să ia decizii proprii și creează *puntea de legătură* a copilului cu societatea. Privită și înțeleasă drept *mediu social de inserție*, familia asigură relația copilului cu semenii săi și cu adulții de ambele genuri și vârstă. Diversitatea relațiilor stabilite, dezvoltă socializarea și intercomunicarea copilului, în vederea adaptării optime la transformările socioculturale continue. În aceeași ordine de idei, familia mai poate fi înțeleasă și ca un *mediu cultural*, întrucât, prin intermediul ei se transmit copilului ansamblul de valori moral-etice, cunoștințe, atitudini, credințe, modele de comportament.

Plecând de la accepțiunile științifice relatate, se pot contura următoarele caracteristici ale familiei:

existența traiului în comun a unui anumit număr de persoane;

membrii grupului familial respectă drepturile și obligațiunile garantate juridic;

respectă caracterul relațiilor interpersonale – de ordin biologic, psihologic și moral;

promovează ansamblul de valori, norme și reguli de conduită a membrilor grupului familial;

are o organizare structurală, cu o anumită distribuire a rolurilor socio-familiale;

îndeplinește un set de funcții în raport cu societatea: biologice, psihologice, educative, economice, sociale, culturale;

relațiile familiale asigură și menține legătura dintre generații.

Din perspectivă juridică familia este abordată ca un grup de persoane, între care s-au stabilit anumite drepturi și obligații, reglementate prin legi și alte acte normative. Cunoaștem că, încheierea căsătoriei, desfacerea ei, confirmarea paternității, drepturile și obligațiile soților, relațiile dintre părinți, copii, bunici, modul de transmitere a moștenirii etc., au la bază un ansamblu de norme și

legi, prevăzute de Codul familiei al Republicii Moldova, ce trebuie respectate de fiecare membru al societății date.

Sub aspect juridic, familia prevede uniunea liberă consimțită între un barbat și o femeie, care se încheie potrivit dispozițiilor legale, cu scopul de a întemeia o familie [5].

Reamintim, că familia și căsătoria sunt fenomene absolut diferite, dar care interferează permanent. Bineînțeles că, aceste două fenomene sociale sunt strâns legate, dar pot fi și separate: familia poate exista în afara căsătoriei, iar căsătoria poate exista fără familie. Prin urmare, căsătoria este necesară, ea legitimează crearea familiei, dar nu determină procesul complex de formare a acesteia [39, p.41-42].

Precum observăm, căsătoria reprezintă o necesitate în stabilirea raporturilor patrimoniale dintre viitorii soți, pentru că la o anumită etapă de viață și trai în comun, relațiile dintre aceștia se pot deforma, sau înceta în totalitate din diverse motive. E important, ca uniunea consensuală dintre doi parteneri de sex opus să fie realizată cu implicare, iubire, atașament, responsabilitate, maturitate, cu mult discernământ și în spiritul respectului reciproc.

Așadar, conform perspectivei juridice reliefăm următoarele caracteristici esențiale ale familiei:

relații de căsătorie și filiație întemeiate

legal; traiul și bugetul în comun;

căsătoria reprezintă un instrument de protecție, control al familiei și de dezvoltare și perpetuare a societății.

Din perspectivă psihopedagogică familia este apreciată ca instituție socială importantă de promovare a valorilor umane și factor decisiv de formare a personalității copilului. Cercetători din domeniul pedagogiei și psihologiei [H. Aysenck, И. В. Гребеников, I. Slavici, C. Narly, Э. Г. Эйдемилер, Larisa Cuznețov, C. Cuceș, I. Nicola, VI . Pâslaru, N. Silistraru, L. Granaci, O. Sorici etc.] au abordat variate aspecte: structura și funcționalitatea familiei, etica relațiilor familiale, educația generației tinere, stilurile educative etc. Potrivit aprecierilor acestor savanți, familia reprezintă un micro-

grup social, o celulă elementară, dar importantă a societății, a neamului, care realizează un ansamblu de funcții biologice, psihologice, educative, economice, sociale, culturale și servește drept fundament existențial de transmitere a tezaurului cultural și asigurare a bunăstării psihomorale a persoanei.

Specialiștii din domeniul științelor educației consideră că familia este factorul determinant al fericirii adulților și copiilor. Dezvoltând această idee subliniem că familia realizează multe funcții, însă funcția educativă este cea mai importantă, deoarece anume ea stabilește interconexiuni cu celelalte. Unii cercetători (B. Malinowski, T. Parsons) consideră funcția educativă ca fiind vitală, absolut necesară, specifică oricărui subsistem și fără de care familia nu s-ar dezvolta și perpetua.

Creșterea și educarea copiilor constituie responsabilitățile de bază a membrilor adulți ai familiei. Crearea condițiilor optimale, asigurarea necesităților copilului, orientarea spre un stil de viață sănătos și demn, respectarea drepturilor copilului, asigurarea securității și inserției sociale desemnează funcțiile majore ale părinților [36; 37; 39]. Rolul important al familiei este determinat de influența optimă a ei asupra formării și dezvoltării personalității copilului, realizate prin prisma dimensiunilor generale ale educației morale, intelectuale, estetice, tehnologice, psihofizice și desigur, ale noilor imperative a lumii contemporane. Astfel, cercetătorii din domeniul științelor educației consideră și susțin că *familia* este mediul natural firesc al copilului, cel mai apropiat și necesar pentru dezvoltarea și formarea personalității acestuia. Anume, familia reprezintă celula elementară a societății, care pregătește individul pentru integrarea optimă în societate și adaptarea fără dificultăți în variate contexte de viață.

În special, perspectiva abordării psihopedagogice evidențiază faptul că *în familie survin primele influențe educative asupra copilului, care vizează ansamblul dinamic al legăturilor sociale pe care le experimentează acesta în și prin familia sa de origine* [M. Stern, Apud 39].

Perspectiva filosofică se focalizează asupra familiei ca o valoare autentică umană ce contribuie la modelarea personalității copilului în devenire, plăsmuirea minții și a sufletului, orientarea spre împlinirea supremă. Marele filosof al antichității, Aristotel, afirma că fericirea pentru orice ființă rezidă în realizarea naturii sale prin exersarea virtuții. Virtutea presupune voință și responsabilitate [2]. Dezvoltând această afirmație, subliniem că familia își creează propria sa imagine și propriul optim axiologic, de care va depinde fericirea ei și eficiența educației copiilor. Doar prin eforturi comune și permanente ale părinților, bunicilor, altor rude apropiate se va putea ajunge la finalitatea dorită. Sub influența directă și indirectă a acestora se plăsmuiesc și stabilesc prioritățile valorice, se fundamentează concepția asupra vieții, se cunoaște esența și limitele libertății umane, se pun bazele formării și modelării tinerei generații pentru viața de familie.

Cu profunde semnificații sunt și reflecțiile filosofice ale lui J.-J. Rousseau precum că *prima educație este cea mai importantă și această primă educație, fără îndoială, aparține familiei* [37]. Noi venim să completăm cu un proverb popular care spune *că nu există ochi care să privească părintește, în afară de ochii tatălui și ai mamei; nu există povață mai înțeleaptă decât cea a bunicilor pentru copiii și nepoții lor.*

În concluzie, din multitudinea accepțiunilor științifice cu privire la definiția și specificul familiei, am sintetizat următoarele:

- ✓ *în sens restrâns*: familia reprezintă microgrupul social constituit dintr-un cuplu căsătorit și copiii lor, care au o locuință comună, buget comun și sunt legați prin relații de rudenie sau de filiație.
- ✓ *în sens larg*: familia desemnează un grup de persoane, care reprezintă nucleul fundamental al societății, ce conviețuiesc împreună și îndeplinesc un ansamblu complex de funcții: biologică, psihologică, educativă, economică, socială, culturală; promovează norme și reguli, principii, valori proprii și

comune; asigură identitatea, continuitatea și perenitatea unui neam.

O contribuție considerabilă la definirea familiei, care denotă valențe teoretice solide aduc *paradigmele și teoriile sociologice*, ce re-liefează variate aspecte ale vieții de familie cât și analiza problemelor, elucidate din perspective complexe. În general, constructele teoretice se referă la specificul și funcționalitatea familiei, setul de roluri și statusuri; evidențiază calitatea relațiilor între membrii grupului familial, procesul intercomunicării, relaționarea socio-familială etc. Așadar, sintetizând informația selectată din literatura de specialitate [7; 22; 51; 62; 68; 79; 80] am elaborat *Matricea paradigmelor și teoriilor cu privire la familie* (Tabelul 1.1.).

Tabelul 1.1. **Matricea paradigmelor și teoriilor cu privire la familie**

Nr. d/o	Paradigme și teorii
1	2
I.	<p>PARADIGMA STADIALITĂȚII este cunoscută sub denumirea de paradigma etapelor, stadiilor, ciclurilor sau dezvoltării familiei. Ea se axează pe evidențierea proceselor firești și obiective: creșterea sau descreșterea nivelului demografic, a numărului membrilor familiei, mutațiile produse în viața indivizilor; evoluția persoanei în vârstă, în profesionalizare, traseul rolurilor ocupate în viața indivizilor, ca rezultat al integrării și socializării permanente și continue. Paradigma dată este susținută de:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>Teoria dezvoltării (ciclurilor vieții)</i> <p>Se referă la trecerea individului în timp, parcurgând anumite etape semnificative în cadrul vieții de familie. Teoreticienii tratează ciclurile vieții individuale și familiale în termeni de <i>stadii</i> specifice. Remarcabile sunt contribuțiile aduse, de către R. Hill (1970), U. Șchiopu și E. Verza (1981), Vl. Trebici (1974), I. Mitrofan (1998), deoarece au stabilit etapele în care se produc cele</p>

mai semnificative transformări/momente-cheie din viața de familie. Astfel, în evoluția familiei desprindem: 1) stadiul inițial al cuplului fără copii; 2) stadiul vieții cuplului cu copii preșcolari; 3) stadiul familiei cu copii școlari; 4) stadiul familiei părăsită de copiii adulți; 5) stadiul familiei *omului singur* (văduv).

Așadar, teoria dezvoltării/ciclurilor de viață constituie o abordare dinamică, deoarece analizează traseul firesc de parcurs al oricărei familii. Fiecare stadiu se reconformează anumitor scopuri concrete, sarcini specifice în vederea afirmării și evoluției familiei.

▪ ***Teoria romantică a familiei***

Evidențiază importanța armoniei și echilibrului socioafectiv în relația conjugală, ce asigură consens spiritual și se bazează pe respect, prietenie, ajutor reciproc, susținere în depășirea conflictelor apărute etc. Astfel, tinerii aflați la începutul vieții de familie se orientează într-o mai mare măsură după modelul romantic în căsătorie, considerând că celelalte aspecte se vor rezolva de la sine dacă există iubire, fidelitate și încredere între parteneri. În acest sens, W. Goode (1959) precizează că iubirea romantică este foarte importantă, atât pentru că asigură sprijinul afectiv, cât și pentru că ajută cuplurile tinere să slăbească și să mențină relații optime cu părinții, dezvoltând astfel capacitățile individuale în propriile acțiuni și decizii. Spre deosebire de tineri, maturii și vârstnicii adoptă un model de atașament destul de echilibrat, în care resursele materiale și sprijinul reciproc sunt prioritare și foarte importante [68, p. 57].

II. **PARADIGMA DINAMICII ROLURILOR ȘI A PUTERII**

este cunoscută și sub numele de *paradigmă structurală*, care abordează structura rolurilor și a puterii/autorității în cadrul familiei. În evoluția și dezvoltarea societății, familia cunoaște multiple și profunde transformări. Dinamica rolurilor se referă

- II. la trecerea de la structura tradițională la cea modernă și post-modernă; la noi modalități de distribuire a rolurilor, a autorității. Această paradigmă se focusează, în special, asupra concep-tului de rol. Potrivit explicațiilor oferite de către adepții paradigmei [A. M. Rocheblanc, R. Linton (1968), J. Stoetzel (1963), T. Parsons, R. K. Merton (1955), G. H. Mead, J. Moreno], rolul derivă din cel de status și exprimă aspectul dinamic. În acest sens, conceptul de *status* presupune ceea ce așteaptă o persoană de la alții, adică de la societate. Însă, conceptul de *rol* se referă la ceea ce așteaptă alții de la persoana, care ocupă un anumit status. Paradigmei date i se subordonează teoria structurală.

▪ ***Teoria structurală***

Accentuează semnificația noțiunii de rol, elucidează structura familiei, rolurile asumate de către membrii săi în interiorul grupului. T. Parsons și R. Boles au realizat o structură a familiei în funcție de roluri și putere. Potrivit acesteia, în familie tatăl se angajează să gestioneze latura economică, iar mama latura afectiv-emoțională. Astfel, se urmărește pregătirea tinerei generații pentru obținerea autonomiei și pentru asumarea responsabilității.

Este cunoscut faptul că în familie dintotdeauna distribuirea rolurilor partenerilor s-a făcut și continuă să se facă după sex sau altfel spus sex-roluri asumate în familie. Astăzi, familia modernă cunoaște o dinamică permanentă în distribuirea rolurilor, ca urmare a unor profunde procese și schimbări sociale continue.

- III. **PARADIGMA STRUCTURAL-SISTEMICĂ FUNCȚIONALĂ** abordează familia ca sistem, care are o anumită structură, respectiv, componentă, fiind responsabilă de desfășurare mai multor funcții. Ea întrunește în sine teoriile structurale, dependente de sistem. Aceste două dimensiuni ale paradigmei

structural-sistemice, creează posibilitatea abordării familiei în unitatea determinărilor ei, respectiv, conceperea familiei în mod integrativ, sistemic, unitar sau holist cât și în devenirea sa istorică.

▪ ***Teoria funcțională (procesuală)***

Concepe familia sub forma unui sistem funcțional bazat pe relații de interdependență între subsistemele ce o compun. Ea se fundamentează pe ansamblul funcțiilor: *biologice, psihologice, educative, economice, sociale, culturale* [G. Murdock, E. Durkheim, T. Parsons, H. Stahl, Larisa Cuznețov, M. Voinea ș.a.], pe care trebuie să le îndeplinească familia. R. Merton afirma că în orice societate, pe lângă funcții determinate de procese și fapte sociale, există și disfuncții [Apud 46]. Prin urmare, în corelație cu realizarea sau nerealizarea lor, V. Satir afirma că familia funcțională este un sistem deschis, în vreme ce familia disfuncțională reprezintă un sistem închis [Apud 62].

Această teorie, la rândul său cunoaște unele abordări:

– *abordarea comunicatională* ce propune să descopere calitatea, cantitatea și tipologia comunicării între membrii grupului familial. Tipurile de intercomunicare se află în corelație cu interacțiunile din interiorul familiei. Cantitatea intercomunicării se referă la frecvența mesajelor emise și receptate simultan în conformitate cu disponibilitățile de relaționare. Calitatea comunicării reprezintă reperul cel mai important de care depinde funcționalitatea familiei;

– *abordarea interacționist-simbolică* [G. Mead, N. Blumer, M. Kuhn, T. Shibusani, N. Denzin] evidențiază faptul că familia constituie o unitate de personalități aflate în interacțiune, care contribuie la modelarea relațiilor prin imaginile, percepțiile reciproce, manierele în care se definesc unul pe altul, își construiesc o existență de grup, își redefinesc reprezentările despre ei și viața lor cotidiană etc. În esență, această orientare

consideră familia un grup uman, concentrându-se asupra fenomenelor și interacțiunilor din interiorul ei și asupra reacției membrilor săi la anumite situații și evenimente apărute;

– abordarea conflictualistă ne prezintă familia ca un sistem de reglementări conflictuale permanente și constante. Acest fapt se datorează, în mare parte, competiției dintre membrii săi și a dezacordurilor, disensiunilor cu privire la anumite scopuri și valori promovate.

R. Eshleman (1997) consideră conflictul o activitate naturală și inevitabilă în interacțiunea umană, inclusiv în sistemul familial [Apud 68, p. 24]. Conflictul poate fi înțeles drept un factor distructiv, dezorganizator al relațiilor inter- și intrafamiliale datorită intensității, conținutului, formei de manifestare, frecvența acestora etc. Soluția optimală pe care o propun savanții este negocierea și încercările de conciliere și mediere. Însă, uneori conflictul reprezintă un adevărat catalizator pentru consolidarea și evoluția grupului familial și al relațiilor existente. Așadar, această perspectivă este esențială în vederea elucidării și conștientizării diverselor probleme apărute în cadrul vieții de familie; a gestionării pozitive a tensiunilor și conflictelor apărute pentru a conferi familiei prosperitate și dezvoltare continuă;

– abordarea schimbului social este utilizată în studiile privind alegerea partenerului marital, calitatea relației maritale, conflictele maritale, în studiile despre divorț etc. Interacțiunile dintre indivizi presupun întotdeauna costuri și recompense, la care se adaptează reciproc. Căsătoriile se destramă atunci când unul sau ambii parteneri nu mai găsesc satisfăcătoare recompensele din interiorul familiei în comparație cu cele pe care le-ar putea dobândi în afara ei [Ibidem]. În esență, această abordare are la bază ideea că relația dintre parteneri se formează cu scopul satisfacerii nevoilor și așteptărilor fiecăruia dintre membrii grupului dat.

▪ **Teoria holistă (sistemică)**

Este inițiată de către J. Bowen și are drept scop înțelegerea comportamentelor sistemelor vii. Din perspectiva acestei teorii, familia este determinată de o anumită structură, funcționalitate și reprezintă un sistem complex alcătuit din generații diferite sau subsisteme ce interacționează continuu. Referitor la structură, teoria sistemică urmărește comportamentul fiecărui individ atunci când vine vorba de asumarea rolului, a intereselor comune și a modalităților de comunicare. În ceea ce privește funcționalitatea, se au în vedere metodele utilizate pentru soluționarea conflictelor și capacitatea de realizare a rolurilor conjugale și paterne. Raportându-se la caracteristici, teoria holistă analizează efectele factorilor externi asupra relației dintre parteneri, consecințele normelor și a constrângerilor sociale. Fiecare familie va trece atât prin stări de echilibru cât și prin stări de dezechilibru de-a lungul existenței sale.

Cercetătoarea autohtonă Larisa Cuznețov, a abordat familia și educația pentru familie din perspectiva holistă (2004), elaborând și fundamentând din punct de vedere sociopsihopedagogic *Sistemul educației pentru familie*.

Abordarea sistemică evidențiază câteva principii esențiale pe care trebuie să le respecte familia:

- principiul *totalității* ce reflectă atmosfera emoțională sau coeziunea familială;
- *integritatea* subsistemelor clarifică faptul că fiecare sistem este alcătuit din subsisteme, care relaționează între ele, fiecare relație: copii-părinți, bunici-nepoți, soț-soție, frate-soră poate fi privită, la rândul ei, ca un subsistem;
- *circularitatea* influenței relevă sensul că un anumit comportament al adultului sau copilului este influențat (de părinți, frați, bunici, alte rude) și influențează la rândul său grupul de semeni;

- *stabilitatea și modificarea* accentuează că familia reprezintă un sistem deschis ce înregistrează transformări continue condiționate de factori sociali, economici, politici, culturali etc.[15, p.18].

- ***Teoria istorică / intergenerațională***

Are la bază explicația potrivit căreia prezentul se construiește plecând de la generațiile anterioare și se orientează spre generațiile viitoare. Astfel, familia se consideră a fi funcțională dacă este consolidat un echilibru între modelele culturale ale generațiilor care o compun: bunici, părinți, copii. O contribuție semnificativă a avut-o Fr. Le Play în studierea familiei tradiționale și evoluția sa prin *metoda monografică*. E. Durkheim a cercetat familia contemporană prin *metoda istorică*. În general, abordarea istorică operează cu noțiuni ca: stabilitate, schimbare și are drept instrument de bază – **arborele genealogic**. Datorită acestui instrument pot fi studiate și analizate comportamentele, modelele existențiale ale diferitor generații cât și transmiterea lor de la o generație la alta. Importanța și rolul teoriei istorice derivă din analiza raporturilor și schimburilor inter- și intrageneraționale ce caracterizează grupul familial [13; 20; 74].

În esență, aceste perspective conturează cele mai importante repere teoretico-aplicative fundamentale pentru cercetarea familiei, întrucât reflectă particularitățile structural-funcționale, marchează etape concrete de evoluție a vieții familiale, redă spectrul și conținutul relațiilor familiale; cercetează și explică evoluția și perpetuarea raporturilor și schimburilor inter- și intrageneraționale. O deosebită relevanță are teoria istorică/intergenerațională, conform căreia funcționalitatea familiei va depinde în mare măsură de stabilirea unui echilibru între generațiile ce o compun: bunici, părinți, copii

cât și a raporturilor culturale existente între ele, în vederea creării condițiilor optime de valorificare a ethosului pedagogic familial. Astfel, constructul dat poate fi considerat drept *un model teoretico-explicativ complex* al familiei.

Pe marginea celor relatate, observăm că familia se deosebește de alte grupuri sociale primare printr-o serie largă de caracteristici specifice, precum: nivel de structură, componența numerică și generațională, criteriul locuinței, modul de exercitare a autorității în cadrul familiei, tipul de relații, poziția persoanelor în cadrul ei, criteriul normalității, structuri de norme sau idei, etc. Toate acestea pot servi drept criterii esențiale în stabilirea unor tipologii ale familiei.

Evident că familia a înregistrat și continuă să înregistreze numeroase variații și schimbări odată cu evoluția și dezvoltarea societății. Cele mai cunoscute două tipuri de familii sunt considerate cea *nucleară* și cea *extinsă*. *Familia nucleară* cuprinde soțul, soția și copiii, adică ocuparea celor trei poziții-tip: tată, mamă, copil. Acest tip de familie este specifică atât societăților tradiționale cât și celor moderne și postmoderne [68].

În raport cu prezența numărului de generații, *familia extinsă* desemnează un număr mare de rude de sânge sau mai multe generații. Acest tip este specific societăților tradiționale, dar care se mai păstrează și astăzi, în special, în mediul rural. O familie extinsă / lărgită poate include: părinții, copiii, bunicii, frații și soțiile lor, surorile și soții lor, mătușile și nepoții etc.

Sociologul american, N. J. Smelser, menționa că familia extinsă reprezintă continuitatea având în vedere că în aceeași casă locuiesc mai multe generații. Datorită acestui fapt, în familie se crează condițiile păstrării, valorificării și perpetuării tradițiilor și obiceiurilor, valorilor, normelor de conduită [Apud 20].

În literatura de specialitate mai deosebim conceptul de *familie extinsă modificată*, lansat în anul 1960 de E. Litwak, care nu desemnează o formă propriu-zisă de structură familială, ci descrie un fenomen întâlnit în lumea contemporană. În pofida faptului că

famiiliile de tip nou sunt mai independente, locuiesc separat de părinți, totuși, familia continuă să existe ca una extinsă. Între părinți și copii, frați și surori, bunici și nepoți se mențin legături puternice de ordin socioafectiv și economic. În varianta ei extinsă modificată, familia funcționează ca un tot întreg în luarea unor decizii majore, iar uneori bugetul lor este comun. Dezvoltând unele idei, E. Litwak (1987), aduce argumente la teza dată, invocând faptul că astfel de fenomene sociale ca: **industrializarea, modernizarea și urbanizarea** au determinat facilitarea legăturilor dintre cuplurile conjugale și menținerea, sub multe aspecte, a vieții de familie de tip extins prin valorificarea posibilităților de transport rapid, dezvoltarea mijloacelor de comunicație, de găsimire a unor slujbe în același oraș. Astfel, dezvoltarea unor relații de afecțiune și ajutor reciproc în familia extinsă modificată este posibilă, pentru că astăzi există o mare egalitate de statut între tineri, adulți și vârstnici [43, p. 43].

Un element specific, în definirea conceptului de familie extinsă, îl constituie legătura de rudenie/de sânge. Prin *rudenie* se înțelege o relație firească dintre mai multe persoane, care au un ascendent comun sau, în sens juridic, *coboară unele din altele* (de exemplu tată, fiu, nepot). Relația funcționează ca un sistem de clasificare a rudelor, indicând conduitele de evitare, respect sau proximitate [76]. Aceste relații se stabilesc între indivizi ca urmare a căsătoriei, sau prin fenomenul descendenței (mamă, tată, copii, bunici etc.).

În contextul dat, vom defini și conceptul de *filiație*. Filiația reprezintă recunoașterea legăturilor între indivizii care descind unii din alții. Toate societățile recunosc filiația, dar unele îi acordă o importanță mai mare decât altele. Acest principiu este clar perceput în societatea contemporană / postmodernă, în care se deosebește linia directă – tații și mamele părinților noștri, de linia colaterală – veri, veri de rangul doi, rude ce au în comun un singur strămoș [76, p. 49].

Societatea exercită o puternică influență educativă asupra individului, iar familia, indiferent de structura sa, reprezintă mediul

social primar care canalizează, organizează și realizează acest proces [35; 39]. În raport cu *funcția educativă*, familia are drept scop formarea și dezvoltarea personalității copilului, cultivarea, valorificarea și transmiterea unui ansamblu integrat de valori, credințe, norme și comportamente. Procesul educativ se desfășoară în interiorul familiei și înglobează acțiunile, relațiile și influențele dintre membrii acesteia. *Mediul familial* se referă la multitudinea relațiilor ce se stabilesc între membrii familiei și valorile culturale, care se transmit prin intermediul lor. *Influențele educative* parvin de la fiecare membru a familiei ca agent al educației familiale, reprezentând o expresie directă a relațiilor ce se stabilesc în interiorul familiei și a modelelor comportamentale pe care le oferă agenții educației familiale. *Acțiunea educativă* este exercitată direct de către agenții educației familiale în mod intenționat, conform unui scop, prin intermediul unui instrumentar special în funcție de situația reală [39, p. 81].

Așadar, din perspectivă sociologică, educația este definită ca ansamblu de acțiuni sociale de transmitere a culturii, organizare și conducere a învățării individuale sau colective [39; 54].

Pedagogul român I. Nicola, consideră că educația este o cultivare, o formare a ființei umane, care înseamnă a scoate individul din starea de natură și a-l introduce în starea de cultură [Apud 38].

Unii cercetători din domeniul sociologiei și pedagogiei (Ph. Aries, 1973; E. Stănciulescu 1997, A. Berge 1977, N. Bujor 1996, V. Mândăcanu 2000) [Apud 39], consideră că orientarea spre educația copiilor și grija pentru ei din partea părinților are temeuri religioase, fiind asociată cu sentimentul inocenței infantile, *modelul copilului Isus/sau al celui angelic*, grija părinților, sacrificiile lor pentru creșterea și educația acestui copil deosebit. Prin urmare, dato-riile copiilor față de părinți sunt rezumate în porunca Decalogului: *Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta, ca să-ți fie ție bine și să trăiești mult...* [11].

Socrate, la rândul său, spunea astfel despre datoriile copiilor: *poartă-te cu părinții tăi precum ai dori să se poarte și copiii tăi cu tine.*

[Apud 39, p.53]. La fel de importante sunt și afirmațiile Sfântului Ioan Gură de Aur: *nu nașterea ca atare te face tată, nu purtarea în pântece te face mamă, ci buna creștere pe care o dai copiilor.*

Așadar, conceptul de *educație familială* se referă la *ansamblul dinamic al legăturilor sociale pe care le experimentează copilul în și prin familia sa de origine.* Altfel spus, se are în vedere de procesul de autoidentificare și autodiferențiere a copiilor în raporturile lor cu părinții, cu frații/surorile, precum și cu familia considerată ca unitate interacțională [80, p. 21] foarte importantă.

Cercetătoarea Larisa Cuznețov, în lucrarea sa *Tratat de educație pentru familie. Pedagogia familiei (2008)*, definește conceptul de *educație familială* ca demers educativ orientat spre formarea-dezvoltarea personalității copilului ce include ansamblul de relații, influențe și acțiuni în vederea enculturății acesteia și realizării rolurilor sociale [39, p. 39].

Educația copiilor, astăzi reprezintă o funcție particulară a familiei, însă este o responsabilitate și o obligație socială majoră. Ca proces organizat și desfășurat în timp, educația după I. Nicola [Apud E.Stănciulescu] reprezintă o expresie a două laturi complementare: *socializarea* și *individualizarea*. Individualizarea se referă la dezvoltarea premizelor ereditare. În ceea ce privește conceptul de *socializare*, acesta exprimă modalitatea prin care un individ este integrat în societate, fiind capabil să acționeze împreună cu ceilalți membri și să se adapteze la condițiile și exigențele societale [80].

Sociologul E. Durkheim, concepe noțiunea de *socializare* ca proces de creare a individului, prin transmiterea intergenerațională și interiorizarea unui sistem de valori, norme, reguli, altfel spus, prin identificarea cu un model social [Apud 80].

Conform definiției propuse de L. Vlăsceanu, socializarea este un proces psihosocial de transmitere-asimilare a atitudinilor, valorilor, concepțiilor sau a modelelor de comportament specifice unui grup sau unei comunități în vederea formării, adaptării sau integ-

rării sociale a unei persoane [90]. Din accepțiunile analizate observăm că valoarea reprezintă fenomenul decisiv în educația omului.

În această ordine de idei, precizăm că *valoarea* se prezintă ca o *credință durabilă asupra unui mod de existență*, care ar fi preferabilă din punct de vedere personal și social [Apud 39 p. 99].

C. Cucuș afirma că *orice valoare există în și prin om. Raportate la temporalitate, valorile ființează ca niște puncte fixe, ca repere care orientează traiectoriile umane, dau consistență acțiunilor umane* [29].

Generalizând, conchidem că familia, pe lângă alți factori de socializare, desemnează grupul social primar și agentul principal al socializării copilului, rămânând ca actor destul de important de-a lungul întregii sale existențe. Familia este intermediarul dintre societate și copil, locul în care se constituie și se modelează principalele componente ale personalității lui. Prin urmare, *socializarea în familie* va depinde de o serie de factori esențiali precum: ereditatea, mediul, cultura, experiența de grup, experiența personală a membrilor acesteia. Socializarea în familie se desfășoară pe următoarele axe:

- *normativă*, prin care se transmit copilului principalele norme și reguli sociale, tradiții, valori, concepții sau moduri de viață și, care determină interiorizarea și structurarea comportamentelor în funcție de cerințele sociale;
- *cognitivă*, prin care copilul dobândește cunoștințe și deprinderi intelectuale în variate contexte sociale;
- *creativă*, prin care se dezvoltă gândirea creatoare pentru a da răspunsuri adecvate la situații noi sau a reacționa la diverși stimuli sociali;
- *psihoafectivă*, prin care se dezvoltă afectivitatea necesară relaționării cu părinții, cu copiii, cu bunicii și alte rude. Axa dată dezvoltă identitatea proprie în raport cu alți semeni [53; 54; 61].

În esență, socializarea în cadrul familiei reflectă un proces întemeiat pe transmiterea unui sistem de valori de la o generație la

alta, asimilarea, interiorizarea și conștientizarea acestor elemente-structurale, general-umane comune sau specifice grupurilor de referință. Ajustate la structura personalității copilului, aceste valori, norme, atitudini se constituie în ansamblu de repere orientative și de corecție permanentă în viața cotidiană a copilului.

Fiecare cultură își are propriile modele de comportament, propriul *referențial axiologic*, așa cum îl numește C. Cucoș [29, p. 44]. Cât privește sistemul social, acesta se obiectivează ca fiind o configurație de modele culturale, care furnizează indivizilor tehnici de comunicare și relaționare în grupul de semeni, de conexiune și integrare socială în conformitate cu exigențele sociale. Prin urmare, susținem afirmațiile cercetătorului R. Linton, care susține că *fără cultură n-ar putea exista nici sisteme sociale de tip uman, nici posibilitatea de a se adapta la ele* [58, p. 643].

Interesant și explicit definește *cultura* sociologul american T. Parsons. Cercetătorul o consideră ca produs al interacțiunii dintre societate și personalitate. Potrivit concepției sale, cultura ia naștere în societate și poate fi eficientă numai dacă contribuie la formarea și dezvoltarea personalității [105, p. 197].

Cercetările antropologilor [T. Parson, G. P. Murdock, J. Bacho-fen, L. Morgan] și sociologilor [R. Merton, M. Segalen, E. Stăn-ciulescu, C. Bistriceanu, R. Popescu, C. Schifirneț, L. Vlăsceanu] arată că sistemele de valori din familie sunt raportate, în mod predeterminat, la sistemele culturale ale societății și invers. Prin urmare, relația dintre *cultură* și *societate* este una de interdepen-dență, de interacțiune continuă. Precum consideră T. Parsons, cul-tura se dezvoltă numai prin intermediul oamenilor, căci ei sunt păstrătorii și purtătorii de credințe, valori, idealuri, atitudini, modele de gândire și comportament. Totodată, societatea solicită culturii și oamenilor promovarea și respectarea acestor componente valoroase. Cultura reflectă ideile și orice acțiune a omului într-o anumită perioadă, ceea ce reliefează faptul că schimbările survenite la nivel de societate, se produc și la nivel de cultură [74; 103].

Relația dintre *educație* și *cultură* este una de afinitate și de reciprocitate. Dezvoltând această idee, menționăm că educația este un fenomen complex și total, deoarece ea imprimă în individ ansamblul componentelor unei culturi. În același sens, L. Vlăsceanu concepe educația ca o totalitate de acțiuni sociale ce au ca scop transmiterea culturii, valorilor acesteia.

Prin urmare, e important să precizăm ***componentele de bază sau elementele structurale ale culturii***. Acestea sunt: *artele, tradițiile și obiceiurile; limbajul, credințele, modurile de trai; sistemele de valori, orientări; drepturile fundamentale ale omului; aspirațiile, mentalitățile și idealurile de viață* [90, p. 14]. La rândul lor, ele-mentele structurale ale culturii pot fi ierarhizate astfel:

- ✓ ***constantele universale*** – locuința, hrana, comunicarea, arta și jocul; limba, gândirea, activitatea economică, religia, familia, educația;
- ✓ ***elementele particulare*** – fondul propriu unei categorii distincte de indivizi;
- ✓ ***elementele alternative*** – ideologia și modelele de comportament unice;
- ✓ ***elementele individuale*** – metodele proprii fiecărui individ de a răspunde la provocările mediului [74; 103].

Potrivit sociologilor, P. Bourdieu (1964) și J. C. Passeron (1970), elementele date pot fi înglobate într-un concept generalizator *ethos pedagogic* [37; 39], care este pe larg valorificat în lucrările cercetătoarei Larisa Cuznețov [36; 37; 39].

Cultura familiei sau ethosul pedagogic familial [36; 39] derivă, din cultura societății date și reprezintă totalitatea valorilor materiale și spirituale pe care le posedă și promovează aceasta ca instituție socială. Valorile materiale sunt bunurile economice de care dispune familia, iar valorile spirituale rezidă în cunoștințele pe care le dețin membrii familiei, virtuțile, convingerile, tradițiile, modelele comportamentale ale părinților, copiilor, bunicilor și atitudinile acestora [35, p. 67; 39].

Astfel, familia, în calitate de constantă universală a culturii, reprezintă și astăzi principala *curea de transmisie* (R. Merton) a valorilor și atitudinilor necesare pentru integrarea copilului în viața de familie și adaptarea acestuia la condițiile schimbătoare ale sociumului.

Renumitul antropolog american, **M. Mead**, în lucrarea *Les fossés des generations* (1970) a analizat deosebirile esențiale existente între mecanismele învățării specifice unor culturi ce diferă prin complexitatea lor, dar care interrelaționează și interferează, asigurând transmiterea valorilor. Ideea a fost preluată și dezvoltată de Larisa Cuznețov, care a delimitat trei tipuri de culturi în cadrul familial:

tipul postfigurativ, în care cultura se transmite în direcția de la bunici, părinți spre copii;

tipul cofigurativ, în care învățarea culturii se realizează în grupurile de egali: copiii și adulții învață de la membrii generației din care fac parte;

tipul prefigurativ, în care părinții învață de la copiii lor [37; 39, p. 53; 103].

Pe parcursul activității sale, în calitate de sociolog, M. Mead a avut ca obiectiv major studiul acestor tipuri de culturi reprezentative pentru societatea umană, care, în opinia noastră, constituie o problemă actuală și destul de interesantă, dar mai puțin cercetată în postmodernitate. Lucrările sale datează cu jumătate de secol în urmă, dar sunt un fundament teoretico-aplicativ substanțial, deoarece sunt proprii și culturilor societăților de astăzi.

În studiul nostru am plecat de la reperele de bază a cercetărilor realizate de **M. Mead** și **Larisa Cuznețov**, potrivit cărora ***cultura postfigurativă aparține generației de vârstă a treia, a bunicilor. Ea conservă și perpetuează valorile și tradițiile legate de familie, de educația copiilor, sărbătorile în familie, relația părinți-copii, relația bunici-nepoți etc.*** Prin esența și funcționalitatea sa, ***cultura postfigurativă asigură selectarea, transmiterea adevăratelor valori socio-umane și oferă stabilitate proceselor psihosociale*** [35; 39, p. 71].

Este cunoscut faptul că societatea umană îmbină trei generații distincte – tinerii, adulții și persoanele în etate. La nivel micro-societal deosebim generația copiilor, generația părinților și generația bunicilor. În orice societate există diversități de structuri și raporturi importante pentru viața individuală și cea socială. Generația ca concept și fenomen se înscrie în acest tip de relații, fiind una dintre cele mai vechi realități prin care s-a explicat comportamentul uman de asimilare și transmitere a culturii.

Potrivit lui G. Fèreol conceptul de *generație* își are originea din latină, *generare* – a da naștere și semnifică regrupare de indivizi care au aceeași vârstă sau vârste apropiate [Apud 53].

Sub aspect sociologic larg, termenul de *generație* reflectă un *grup aproximativ de vârstă*. În sens special restrâns, termenul de generație exprimă delimitarea vârstei și a experienței de viață ce desparte vârsta tatălui de cea a fiului și dintre categoriile sociale de vârstă: copii, adulți, bătrâni.

Potrivit studiilor de specialitate, vârsta are o accepțiune biologică / cronologică, psihologică și una socială. Accepțiunea biologică exprimă numărul de ani pe care îl are omul și prin care societatea îl identifică. Accepțiunea psihologică ține de starea de spirit a persoanei. Accepțiunea socială a vârstei arată statuturile și rolurile sociale exercitate de o persoană în funcție de numărul de ani pe care îl are. Din cele menționate rezultă că, vârsta influențează *evoluția individuală*, participarea la viața socială; determină structurile psihice; distribuirea de roluri și statuturi sociale, consumul acesteia, la fel și structura și funcțiile familiei, comportamentul și dinamica căsătoriilor etc.

Modelul cel mai cunoscut de evoluție a structurii personalității este cel elaborat de către E. Erikson. Potrivit acestuia individul cunoaște în evoluția sa opt stadii de dezvoltare: pruncia, copilăria timpurie perioada de la 4-5 ani, perioada de la 6 ani la manifestarea pubertății, adolescența, prematuritatea, perioada adultă, bătrânețea [44]. Din această perspectivă, individul apare ca o ființă ce pro-

crează, creează, comunică și se integrează în societate conform fiecărui stadiu de dezvoltare. Întrucât fiecare vârstă are un anumit potențial: *copiii de a învăța, adulții de a munci și procrea, iar bătrânii de a sfătui și ajuta*, înseamnă că societatea elaborează anumite cerințe, care determină pe indivizii grupurilor respective să joace anumite roluri. Rolurile sociale pe parcursul evoluției civilizației se completează, se cizelează, suferă anumite schimbări, însă esența lor practic, a rămas aceeași.

Din considerentele expuse, observăm că *bunicii* reprezintă categoria de persoane vârstnice, rude foarte apropiate, de sânge (excepție fac cei adoptivi) cu părinții copiilor care sunt nepoții lor. Studiile de antropologie [47; 48; 51] și sociologie a familiei [4; 7; 13; 76; 80] arată că bunicii sunt persoane de certă încredere și dețin un rol important în creșterea, îngrijirea și educarea celor mici, un sprijin părinților și o sursă sigură de înțelepciune.

Anticipând rezultatele cercetărilor realizate susținem că astăzi, bunicii constituie adevărate modele de viață pentru copiii lor adulți și pentru nepoți. E important să conștientizăm rolul acestora în familie și să-i apreciem pentru faptul că își fac timp și valorifică anumite resurse pentru creșterea și educația nepoților. Bunicii au o influență pozitivă asupra tinerei generații, deoarece participă activ la creșterea și îngrijirea lor, îi familiarizează cu lumea înconjurătoare, le transmit moștenirea culturală concentrată în tradiții și obiceiuri familiale, cântece de leagăn, povești, ghicitori, poezii, bancuri, rugăciuni, amintiri din copilăria lor și a părinților lor. Astfel, ei promovează și transmit ethosul pedagogic familial peste generații și formează sentimentul de apartenență și identitate la un grup social definit ca *neam*.

Pentru fiecare copil, familia reprezintă mediul care a pus baza *celor șapte ani de acasă*, iar părinții constituie primii educatori. *Părinții* reprezintă generația de mijloc sau intermediară în raport cu bunicii și copii. Sunt cei care asigură formarea și dezvoltarea copilului pe tot parcursul vieții, le oferă primele sfaturi și concepții

educative, le dezvoltă și antrenează aptitudinile; le formează primele deprinderi de viață sănătoasă, maniere de a gândi și acționa în conformitate cu normele socio-morale.

Ilustrează această situație foarte clar ideea profundă filosoful Im. Kant, care susține că *părinții, care au primit ei înșiși o educație, sunt deja niște modele după care se îndreaptă copiii...* [Apud 39]. Potrivit acestora, desprindem ideea de continuitate și transmitere a patternurilor familiale din generație în generație, rolul fundamental al părinților și influența lor educativă asupra copiilor. Anume părinții sunt cei ce asigură necesitățile primare ale copilului, climatul favorabil și securizant; oferă suport emoțional necondiționat; transmit modelele demne de urmat pentru a comunica și a relaționa eficient cu semenii. Deprinderile de conduită civilizată, interacțiunea, comunicarea și atitudinile copilului față de cei din jur, exprimă, de fapt, atmosfera morală în care s-a format și dezvoltat, percepută și abordată prin prisma sfaturilor, îndemnurilor și a valorilor promovate de către părinți și bunici.

Așadar, copilul deține un rol central în cadrul familiei, el este *un adevărat candidat la umanizare, la ucenicia manifestărilor naturii* [P. A. Osterrieth (1976), Apud 15, p. 65.], iar iubirea, maturitatea emoțională, comunicarea empatică, responsabilitatea, spiritualitatea reprezintă premisele esențiale ale formării și dezvoltării inițiale și continue a personalității. Este demult stabilit și demonstrat fenomenul și impactul relației cu părinții, frații, bunicii, alte rude, care are o importanță majoră și își lasă amprenta pe toată viața asupra dezvoltării intelectuale, emoționale și sociale a copilului.

Existența și interacțiunea eficientă a trei generații, este o condiție obligatorie în vederea dezvoltării și funcționării optime a omului și societății, inclusiv a familiei. Conform postulatului lansat de către Larisa Cuznețov și susținut de mai mulți cercetători din domeniul științelor educației, ***coexistența echilibrată a tuturor generațiilor, bazate pe simetrie, complementaritate, reciprocitate și parteneriat, centrată pe respectarea principiului schimbului și***

al completării, chiar dacă uneori, acestea nu sunt echivalente, vine să îmbogățească ethosul pedagogic familial și să contribuie esențial la plâsmuirea personalității copilului [39].

Analiza literaturii de specialitate [7; 13; 16; 21; 32; 39; 46; etc.] a observațiilor și investigațiilor realizate a permis să deducem că procesul de transmitere și asimilare a cunoștințelor, atitudinilor, normelor, valorilor, concepțiilor de viață, metodelor de educație, modelelor culturale familiale etc. de la o generație la alta, va fi cu mult mai eficient în condițiile valorificării pedagogice adecvate a culturii postfigurative, care reprezintă, de fapt, trecutul bunicilor, dar este prezentul generației părinților și va fi transformat în viitorul generației în creștere.

Într-o concluzie prealabilă, menționăm că educația nu este o experiență izolată, dar mai degrabă este un proces continuu, ce necesită eforturi comune, interactive acordate și coordonate, desfășurate pe parcursul vieții. Cu adevărat, formarea și dezvoltarea copiilor necesită implicare, cooperare, colaborare, interacțiune eficientă a tuturor agenților educaționali, mai cu seamă a membrilor grupului familial. Responsabilitatea supremă a generației bunicilor constă în valorificarea și transmiterea ethosului familial copiilor lor adulți și nepoților. Așadar, familia a fost și va rămâne principala *cură de transmisie* și instituție socială de promovare și cultivare a celor mai nobile valori și experiențe socioeducaționale intergeneraționale. Acest fapt ne obligă să realizăm o educație sistematică a familiei, să susținem și să promovăm educația permanentă / pe întreg parcurs al vieții omului.

1.2. Tendințe actuale de abordare a îmbătrânirii și culturii postfigurative

Astăzi în științele socioumane tot mai activ este abordată problema unei îmbătrâniri reușite, iar rolul persoanelor de vârstă a treia este cercetat din variate aspecte.

Vârsta bătrâneții sau vârsta a treia este considerată drept perioadă de regresie, la care ajunge individul uman și în care domină fragilitatea și involuția [84]. Evident că această perioadă, ca și celălalte, este marcată de numeroase schimbări și dificultăți la nivel biopsihosocial, însă în puterea omului și a societății este de a o face mai ușoară, optimistă și interesantă.

Marele filosof, Cicero (106-43 î.Hr.) este considerat primul cercetător care a realizat un eseu despre problema îmbătrânirii reușite, intitulat *De senectute* (44 î. Hr.). În cadrul acestui eseu filosofic bătrânețea este prezentată ca un fenomen variabil de la un individ la altul și, mai ales, o perioadă ce poate oferi încă numeroase oportunități de dezvoltare personală [Apud 44] și autorealizare.

În contextul dat precizăm că termenul de *senescență* este sinonim cu îmbătrânirea și se referă la aspectul normal al îmbătrânirii, adică la procesul biologic. Însă termenul de *senilitate* exprimă aspectul patologic al acestui proces [44; 84].

Etimologic **geros** – semnifică *om bătrân* și **logos** – *știință* (I. I. Mecinikov, 1903). Prin urmare **Gerontologia**, este considerată știința îmbătrânirii, care are drept obiect de studiu toate modificările morfologice, fiziologice, psihologice și sociale, provocate de acțiunea timpului asupra organismului (îmbătrânire), independent de orice fenomen patologic [Ibidem p. 15].

O altă știință, **Geriatría**, reprezintă domeniul care studiază mijloacele de luptă împotriva îmbătrânirii.

Organizația Mondială a Sănătății (OMS) consideră că îmbătrânirea este un proces care se desfășoară de-a lungul vieții, începând încă înainte ca noi să ne naștem. Capacitatea funcțională a organismului biologic uman crește în timpul primilor ani de viață, atinge punctul culminant în perioada adultă timpurie și declină natural după aceea. Declinul este mai accentuat în funcție de ereditatea și influența factorilor externi care au acționat de-a lungul vieții [78, p. 6 -10].

Astfel, bătrânețea desemnează o etapă a existenței umane în cadrul căreia întâlnim mari diferențe individuale; pe de-o parte

avem percepția negativă – perioadă marcată de declinuri, pierderi, deteriorări, destructurări și, pe de altă parte se observă o abordare optimistă, pozitivă, centrată asupra noilor roluri și activități, asupra manifestării înțelepciunii și împărtășirii experienței de viață. Celor două perspective li se adaugă o poziție de mijloc, care acordă atenție atât evenimentelor pozitive, cât și depășirii situațiilor dificile și neplăcute [16].

Dacă societățile încurajează păstrarea legăturilor familiale, atunci bătrânii sunt tratați cu *respect* pentru înțelepciunea și realizările lor, se bucură de stimă, prețuire, recunoștință pentru contribuția la viața comunității. Când societatea este mai mult centrată asupra performanței economice, asupra tinereții și vigoriei, fiind definită de disoluția familiei extinse, vârsta a treia poate căpăta o profundă *conotație negativă*. Evident că boală, neputință, lipsa atractivității fizice, conservatorismul, concepțiile învechite, singurătatea, dependența de alții, este o povară pentru persoanele insuficient educate și nepregătite moral pentru această etapă a vieții omului. Existând această construcție socială a vârstei a treia, nu ne surprinde faptul că oamenii ajung să se teamă de bătrânețe tot atât de mult ca și de ideea că nu vor trăi suficient pentru a ajunge bătrâni. Vârșnicii par a fi plasați într-o nișă a dezvoltării în care fie că le rămân foarte puține contribuții de adus, fie că aceste contribuții nu sunt valorizate într-o prea mare măsură [16].

Analiza literaturii de specialitate [13; 16; 29; 37; 44; 56 etc.] și observațiile noastre arată că există mari diferențe în percepția și abordarea fenomenului vizat.

Bineînțeles că, îmbătrânirea este un proces fiziologic care se manifestă prin degradări fizice, psihoemoționale, scăderea performanțelor perceptivă etc., dar este necesar să înțelegem că aspectul subiectiv ce ține de reprezentarea persoanei și a imaginii de sine, totuși, este decisiv în ceea ce privește acceptarea destoinică a acestei vârste. Faptul dat face să conștientizăm că fiecare individ uman parcurge diferit procesul îmbătrânirii sale.

În conformitate cu cercetările din domeniul gerontologiei și sociologiei familiei [44; 47; 51; 59; 71; 91; 102] deosebim următoarea clasificare a vârstelor:

- ✓ **vârsta cronologică**, care reflectă însăși trecerea timpului și reprezintă vârsta unei persoane în ani (conform actelor persoanei);
- ✓ **vârsta biologică** este legată de îmbătrânirea organică, iar declinul funcțiilor organismului pot apărea diferit (la unele persoane mai devreme decât la altele);
- ✓ **vârsta socială** reflectă modul în care societatea percepe fiecare individ în parte în funcție de contribuția pe care acesta o are în societate și se referă la rolul, statutele și obiceiurile persoanei în raport cu semenii săi;
- ✓ **vârsta psihologică** se referă la competențele mentale (mnezice, intelectuale și motivaționale) pe care persoana le poate mobiliza ca răspuns la schimbarea mediului [44].

Bătrânețea / vârstă a treia este definită, analizată și studiată din variate perspective.

Întrucât investigăm cultura postfigurativă, în continuare ne propunem să evidențiem cele mai importante aspecte legate de bătrânețe, pe care le vom analiza din perspectiva a cinci dimensiuni: *demografică, biologică, socială, psihologică și filosofică*.

Dimensiunea demografică. Numeroși specialiști, instituții internaționale atenționează asupra fenomenului îmbătrânirii populației, care este determinat de creșterea numărului de persoane vârstnice în structura globală a populației [104; 106].

În Republica Moldova, potrivit datelor oferite de către Biroul Național de Statistică în anul 2013, numărul total de persoane aflate la vârsta a treia constituia **544379**. Repartiția vârstnicilor pe grupe de vârste este următoarea: 60-64 ani – 190219 persoane; 65-69 ani – 104565 persoane; 70-74 – 100563 persoane; 75-79 ani – 72254 persoane; 80-84 ani – 48452 persoane; 85 ani și peste – 28326 persoane [104].

Potrivit datelor Organizației Mondiale a Sănătății (OMS) numărul persoanelor vârstnice în anul 2025 va fi de un miliard la nivel global. Evident că acest lucru este pozitiv, însă situația dată reprezintă o problemă socială (printre primele cinci în lume) ce afectează un număr mare de populație, atât la noi în țară cât și în țările cu înaltă dezvoltare, deoarece ridică un aspect larg de probleme de origine etică, medicală și morală. Unele prognoze demografice afirmă că populația vârstnică crește mai rapid decât cea tânără. Fenomenul în cauză, după cum am menționat, necesită acțiuni sociale concrete care ar influența evoluția pozitivă, în sensul creșterii autonomiei și bunăstării vieții vârstnicilor, al asigurării unei îmbătrâniri sănătoase, ocrotite adecvat și păstrarea unei vieți de calitate [44].

Dimensiunea biologică. Îmbătrânirea este un fenomen specific tuturor indivizilor. Este un proces de declin al majorității funcțiilor organismului. Nu există o anumită vârstă care să indice exact începutul bătrâneții. Fiecare individ uman îmbătrânește în mod diferit. Printre cele mai vizibile semne ale îmbătrânirii sunt: încărunțirea, pierderea elasticității pielii, apariția ridurilor accentuate la nivelul feței și mâinilor. Stratul extern al pielii, epiderma se subțiază. Numărul celulelor care conțin pigment scade, iar cele care rămân cresc în dimensiuni. Pielea devine astfel mai subțire, palidă, translucidă. Deasemenea, nivelul energetic este în scădere și pe parcursul zilei apar stări frecvente de oboseală. Durata generală a somnului se micșorează. La nivelul aparatului locomotor apare osteoporoza, oasele devin mult mai fragile, predispuse la fracturi, datorită nivelului de calciu redus din organism. Discurile intervertebrale de la nivelul coloanei se deshidratează odată cu vârsta; devin mai subțiri și, în consecință, înălțimea trunchiului și masa corporală scad. Coloana vertebrală își accentuează curburile, poate apărea gârbovirea. Îmbătrânirea musculară a scheletului conduce la diminuarea elasticității mișcărilor, a capacității de efort fizic.

Vârstnicii se confruntă și cu o serie de alte probleme precum: diminuarea funcției sistemului imunitar, astfel scade rezistența la

boli; descreșterea funcției pulmonare; la nivelul inimii bătăile devin mai slabe, neregulate; presiunea sanguină poate fi ridicată (hipertensiune); pulsul se rărește. Senescența senzorială apare constant. Scade treptat acuitatea vizuală, auditivă, sensibilitatea tactilă, mirosul și gustul; se diminuează atenția și memoria. Scade spontanitatea gândirii, iar limbajul reflectă dificultățile gândirii; scade fluxul verbal și ritmului. Afectivitatea, la fel suferă un șir de schimbări, comportamentul este emoțional, apar stări de irascibilitate, nervozitate fără motive. Cu certitudine că există mulți vârstnici, care reușesc să-și conserve luciditatea și echilibrul psihic general, pot rămâne activi și cooperanți un timp îndelungat. Totul depinde de factorii ereditari, de mediu, dar și de efortul depus de persoană, începând cu vârsta tânără. Aici se are în vedere modul de viață dus de fiecare persoană.

Dacă individul respectă un regim echilibrat, practică cultura fizică, se alimentează rațional, nu are deprinderi nocive (fumat, consum de alcool, droguri etc.) a fost în stare să alterneze reușit munca cu odihna, călirea organismului, să realizeze eficient managementul stresului și să-și organizeze armonios viața familială, atunci persoana poate miza pe o îmbătrânire normală și reușită.

În concluzie, merită să menționăm că la vârsta a treia, uneori, modificările și transformările la nivelul organismului uman, pot să apară brusc sau treptat în timp.

O îmbătrânire normală, sănătoasă se referă la prevenirea și reducerea efectelor nedorite ale îmbătrânirii. Scopul ei este menținerea sănătății fizice și psihice, profilaxia și evitarea bolilor, păstrarea unei vieți active și independente. În esență, dezvoltarea și valorificarea modului sănătos de viață presupune: respectarea unei diete corespunzătoare, efectuarea de exerciții în mod regulat, păstrarea activității mentale, relaționarea pozitivă cu cei apropiați. Deși, individul uman poate să influențeze semnificativ procesul de îmbătrânire prin comportamentul și atitudinea sa, totuși, acesta nu poate fi oprit și nici inversat.

Dimensiunea psihologică. În literatura psihologică [1; 26; 75; 84; 44; 91] deosebim diferite periodizări de vârstă. Cea mai recunoscută și relevantă clasificare a evoluției personalității pe parcursul vieții este considerată cea a lui E. Erikson. Aceasta include crizele psihosociale și sentimentul ce predomină fiecare stadiu. Tabelul 1.2. redă esența persoanelor în vârstă și reprezintă o sinteză a celor mai răspândite clasificări, autorii și specificul psihologic.

Tabelul 1.2. Specificul vârstelor

Nr/ d/o	Autori	Stadiul	Specificul psihologic
1	2	3	4
1	E. H. Erikson	stadiul <i>bătrâneții</i>	criza psihosocială - integritate vs disperare; sentimentul predominant – înțelepciunea
2	D. Levinson	40-65 ani vârsta adultă mijlocie; 65 ani și peste – vârsta adultă în regresie.	sentimentul plenitudinii
3	J. Loevinger	stadiul <i>integrat</i>	rezolvarea conflictelor interne
4	R. W. White	stadiul <i>umanizării</i> valorilor	
5	C. Gould	după 50 ani – maturitatea deplină	realizarea plenară
6	L. Berk și J. Santrock	40-60 ani – adultul de mijloc; după 60 ani – adultul târziu (vârșnicul).	

1	2	3	4
7	M. Zlate	stadiul <i>involuției</i>	declinul și uzura
8	U. Șchiopu, E. Verza, E. Albu	55-65 ani – vârsta adultă prelungită; 65-75 ani – vârsta de trecere spre bătrânețe 75-85 ani – bătrâ- nețea medie; după 85 ani – ma- rea bătrânețe/ stadiul longevivilor.	sentimentul împlinirii vs criză și declin psihosocial
9	Organizația Mondială a Sănătății (OMS)	60-70 ani persoane în vârstă; 75-90 ani persoane bătrâne; peste 90 ani – marii bătrâni;	
10	B. L. Neugar- ten & D. A. Neugarten	65-75ani – bătrânii tineri (<i>young-old</i>); peste 75 ani – bătrânii bătrâni (<i>old-old</i>).	

După cum putem observa, vârsta bătrâneții poate fi clasificată diferit în baza mai multor criterii. Aici fiecare cercetător a delimitat acest stadiu diferit în funcție de instrumentele și preconceptele sale teoretice. Este important să conștientizăm că vârsta dată e specifică tuturor indivizilor umani și că procesul îmbătrânirii nu poate fi reversibil.

În general, există diferite modalități de a se manifesta și a face față solicitărilor vârstei a treia. În acest sens, S. Reichard et al. identifică **5 tipuri de personalitate la vârsta a treia**. Ținem să pre-

cizăm că primele 2 tipuri sunt caracteristice vârstnicilor ce se adaptează cu dificultate, iar celelalte 3 sunt tipurile ce se adaptează eficient. Astfel, se deosebesc:

1. **Tipul de personalitate ostilă** – care îi acuză pe ceilalți pentru propriile eșecuri și dezamăgiri, devin antipatici, manifestă stări de depresie, stări de irascibilitate, uneori chiar agresivitate;
2. **Tipul nemulțumit de sine** – își orientează ostilitatea împotriva propriei persoane; se izolează, nu relaționează cu semenii; manifestă stări de ură față de propria persoană.
3. **Tipul bazat pe stil constructiv** – acceptă pierderile pe care le aduce vârsta bătrâneții, consideră că e o etapă firească a vieții;
4. **Tipul bazat pe stil dependent** – privește bătrânețea ca pe o vârstă a odihnei, bazându-se pe ajutorul și sprijinul copiilor adulți, nepoților;
5. **Tipul bazat pe stil defensiv** – duce un mod de viață activ, ca și cum bătrânețea nu ar fi sosit, are încredere în propriile forțe, se bucură din plin de anii care urmează să-i trăiască [16].

Dimensiunea socială. Din această perspectivă bătrânețea este supusă reflecției prin prisma societății în care individul trăiește, a impactului percepției vârstnicului de către grupul social și impactul fenomenului îmbătrânirii asupra societății, cu mecanismele de adaptare sau neadaptare implicate. Individul uman se confruntă cu o serie de evenimente importante ce se referă la dezangajarea din rolurile sociale active; *retragerea din viața socioprofesională / pensio-narea* și adoptarea altor roluri sociale, dintre care unele cu caracter pasiv, caracterizate de dependența față de alții, iar altele cu caracter activ, compensator [71].

Abordarea vârstei a treia prin optica dimensiunii sociale se centrează pe unele constructe teoretice, cele mai răspândite fiind [16]:

1. **Teoria dezangajării** (E. Cumming și W. Henry 1961) ce explică faptul retragerii progresive din viața activă a indivizilor la etapa când îmbătrânesc. Astfel, scade timpul activităților,

descrește interesul față de semeni, apare focalizarea asupra propriei persoane. Totodată mai poate fi sesizat faptul că și societatea îl retrace pe individ, încurajând pensionarea, creând instituții, locuri de muncă și sau odihnă etc. pentru vârstnici.

Potrivit viziunii lui R. Atchley (1976) [Apud K. Sigelman și R. Shaffer, 16] în momentul retragerii din activitatea profesională indivizii trec prin anumite faze:

- *faza anterioară pensionării* în care sunt adunate informații și sunt realizate planuri pentru perioada de după pensionare;
- *în faza lunii de miere*, pensionarul se bucură de libertatea pe care o are pe deplin;
- *faza scăderii entuziasmului*, satisfacția produsă de noua situație scade, persoana se simte plictisită, inutilă, nemulțumită de propria existență;
- *faza reorientării* în care apare interesul pentru noi activități, individul construindu-și un nou stil de viață.

Specialiștii consideră că pensionarea poate avea consecințe atât pozitive cât și negative asupra unei persoane. Unii vârstnici percep și acceptă acest fenomen ca pe o etapă de odihnă bine-meritată, după mai mulți ani de activitate. Alții, dimpotrivă, au o viziune negativă legată de sfârșitul vieții. Cercetările demonstrează un ansamblu de varietăți comportamentale, care depind în mare măsură de întregul parcurs al vieții.

În esență, dezangajarea, retragerea/pensionarea solicită persoanelor o perioadă de adaptare la noua situație care va depinde de o serie de factori precum: *atitudinea față de muncă, starea de sănătate, situația financiară, relațiile cu cei apropiați* (J. Cavanaugh, 1993), la care mai putem adăuga *genul și mediul de rezidență (rural, urban)*.

2. Teoria activității (B. L. Neugarten) este opusă celei precedente. Ea se bucură de un larg suport empiric: cu cât persoanele sunt mai active, energice, productive, cu atât îmbătrânesc mai reușit și adecvat și sunt mai fericite. Deasemenea, exersarea rolurilor din perioada maturității poate fi pre-

lungită, iar în momentul în care dispare este necesar ca persoana să identifice și să realizeze alte roluri pentru a se menține activă și implicată; a se simți utilă în societate.

Prin urmare, principala idee susținută de teoria dată exprimă rolul continuării activității la vârsta a treia. Cu cât persoanele în etate sunt mai active, cu atât vor fi mai satisfăcute și mai adaptate la viața socială.

3. Teoria selectivității socio-emoționale (L. L. Carstensen 1991) susține că odată cu trecerea timpului vârstnicii devin mai selectivi. Ei alocă o mare parte a resurselor de timp relațiilor cu persoanele apropiate, în special, cu nepoții, care sunt o sursă de bucurie și dorință de a trăi. E curios faptul că persoanele de vârsta a treia preferă să micșoreze numărul de relații interpersonale pentru a putea petrece mai mult timp cu cei care le satisfac într-o măsură sporită nevoile emoționale, adică cu nepoții.

4. Teoria optimizării selective și a compensării (M. Baltes, L. L. Carstensen). Așează la baza îmbătrânirii cu succes, selecția, optimizarea și compensarea. Selecția este importantă pentru că la vârsta a treia apare o scădere a capacității funcționale a persoanei. Ca atare performanța se reduce în multe domenii ale activității. Persoana trebuie să selecteze domeniile de importanță maximă pentru sine și în cazul lor să încerce să-și optimizeze performanța prin practicarea constantă a activităților relevante și prin utilizarea resurselor tehnice existente.

Sintetizând, menționăm că persoanele de vârsta a treia sunt aparent inactive, însă ele se implică în activități și duc un mod demn de viață în corespundere cu dorințele, interesele și capacitățile lor, contribuind astfel, la o îmbătrânire optimă și productivă.

Dimensiunea filosofică se referă la ultima etapă de viață, în care persoana își face bilanțul asupra proiectelor, reușitelor și eșecurilor sale. Procesul de reflecție asupra propriei vieți poate apărea normal sau fiind declanșat de anumite semnale ale îmbătrânirii.

Sunt evocate anumite evenimente care atrag variate gânduri și sentimente despre sine, reconsiderarea semnificației experiențelor personale; integrarea imaginilor anterioare ale sinelui cu starea curentă în încercarea de a realiza continuitatea dintre imaginile trecute, prezente și viitoare (D. Kimmel, 1990). Vârșnicii adesea își împărtășesc amintirile, sentimentele și gândurile cu prietenii, cu membrii familiei, cel mai des cu nepoții.

După E. Erikson, sentimentul predominant în stadiul bătrâneții este *înțelepciunea*.

În Vechiul Testament se spune că: *Înțelepciunea este la om adevărata cărunțețe...* [Înțelepciunea lui Solomon 4; 8-16; 11].

În același context, pozitiv și frumos sună versurile lui L. Blaga din *Trei Fețe: Copilul râde, înțelepciunea și iubirea mea e jocul/ Tânărul cântă: jocul și înțelepciunea mea e iubirea / Bătrânul tace: iubirea și jocul meu e înțelepciunea* [108].

Prin urmare, *înțelepciunea* este calitatea dobândită de-a lungul existenței umane. Ajuns la ultimul grad al unui traseu, individul dovedește capacitatea sa deosebită de a fi trecut toate dificultățile existenței și de a fi atins un stadiu complet maturizat, împlinit. Anume bătrânii sunt considerați cei mai înțelepți, demni de a fi ascultați și respectați pentru experiența și ideile lor. Persoanele în etate au o perspectivă mai matură asupra vieții decât cei tineri, datorită capacității înalte de reglare emoțională, fapt ce aduce cu sine și o stabilitate emoțională accentuată [44; 68].

Analiza reperele expuse, denotă sensuri și idei profunde cu privire la vârsta a treia și specificul ei, care ne face să medităm și să conștientizăm rolul semnificativ, contribuția pe care o au bătrânii atât în familie cât și în societate. E important să manifestăm considerație față de ei, față de experiența de viață acumulată; să-i ascultăm și să le urmăm sfaturile și îndemnul lor. Experiența de viață și observațiile noastre ne orientează spre cultivarea unei atitudini pozitive la tineri și a unei atitudini optimiste per-soanelor în etate.

În comunicare și conduită cu persoanele în etate, trebuie permanent să dăm dovadă de altruism, blândețe, răbdare, compasiune, dragoste, stimă și tact [39]; să le creăm condiții optime de înaintare în vârstă, stimulând posibilitățile lor personale.

Astăzi, numeroși cercetători [M. M. Baltes, P. B. Baltes, A. J. Garfein, C. Herzog, W. R. Hazzard, R. Fontaine ș.a.] se pre-ocupă de studiul bătrâneții reușite și active. Întrucât cele mai frecvente probleme cu care se confruntă vârstnicii sunt cele de sănătate și cele sociale, specialiștii în unison recomandă modul activ și sănătos de viață.

În vederea păstrării, menținerii și promovării unui sentiment de eficiență personală și, în general, opțiunea pentru autoeducație privind bătrânețea reușită, propunem unele activități: excursiile și călătoriile, participarea la diverse programe de divertisment, practicarea voluntariatului, a culturii fizice, lectura, vizita la rude și prieteni, plimbări în parc, reflectarea într-un mediu liniștit, frecventarea bisericii; unele activități de menaj casnic, efectuarea cumpărăturilor și îngrijirea personală; vizionarea redusă a programelor TV, etc. cât și păstrarea și menținerea legăturilor cu familia și cei apropiați. Principalul moment rezidă în menținerea unei dispoziții majore la persoanele în vârstă prin implicarea adecvată a acestora în viața familiei și comunității.

În concluzie, menționăm că vârsta bătrâneții / vârsta a treia, reprezintă o etapă normală de viață, proprie pentru toți, care aduce cu sine un ansamblu de modificări în plan biofizologic, psihologic, social și cultural. Abordarea ei din perspectiva dimensiunilor demografică, biologică, psihologică, socială și filosofică, ne-a permis să elucidăm caracterul dinamic și complex, interactiv și nein-tenționat al procesului de îmbătrânire. Pentru a face vârsta a treia reușită trebuie procesul dirijat și echilibrat prin modul și stilul de viață; menținerea capacităților funcționale; a gradului de adaptare psiho-socială; a statutului socio-economic. Evident că efectul culturii societății, experiența și expectațiile pozitive, mediul de

reședință, relațiile cu membrii familiei și societății vor contribui la optimizarea condiției de înaintare în vârstă. Îmbătrânirea reprezintă și un proces individualizat, deci foarte mult depinde de fiecare persoană în parte. Cunoașterea și înțelegerea caracteristicilor procesului de îmbătrânire, este important pentru a facilita și consolida relațiile armonioase cu familia și comunitatea; pentru a crea spații de experiențe noi și suport social, pentru a împărtăși eficient și cu bucurie valorile culturii postfigurative.

1.3. Evoluția istorică a familiei și culturii postfigurative

Familia constituie un sistem dinamic, care cunoaște, în permanență, diverse configurații / structuri. Acestea sunt determinate de schimbările continue la nivel social, economic, politic, cultural etc. Fiind în legătură directă cu societatea, aceste mutații au repercusiuni directe asupra tuturor membrilor grupului familial / adulți și minori. Familia participă într-o manieră activă la toate procesele psihosociale și culturale de-a lungul timpurilor.

Cultura familiei înregistrează transformări semnificative de la o etapă istorică la alta. Fiecare orânduire socială promovează un model cultural, în funcție de un șir de factori, precum: funcționalitatea, structura socio-culturală, legitatea, modul de producție existent; modifică și variază tipul de cultură familială, formele de organizare a familiei, sistemul de relații inter- și intrageneraționale; nivelul de educație, nivelul de trai / existență și comportare.

Modelele / tiparele culturale pe care le promovează și continuă să le transmită familia din generație în generație, se dezvoltă treptat de la o societate la alta.

Istoricul și evoluția culturii postfigurative în societate este un subiect mai puțin cercetat și analizat, el este atins doar tangențial în contextul educației familiale, mai cu seamă în modelul tradițional al familiei extinse, care implică coabitarea mai multor generații și este determinată de relația afectivă puternică între bunici și nepoți.

Majoritatea societăților tradiționale au fost caracterizate prin tipul de familie extinsă, care încă mai există și astăzi în lume, inclusiv, la noi în țară.

În acest context, e important să subliniem aprecierea sociologului american N. Smelser, care consideră că familia extinsă reprezintă o anumită continuitate, înțelegându-se prin aceasta că în aceeași casă bătrânească trăiesc mai multe generații, continuă tradițiile, preocupările și obiceiurile familiei respective. Indivizii pot să dispară, sunt trecători, dar familia extinsă ca grup social se menține peste generații [Apud 20, p. 86].

Reprezentările despre bunici și relația lor cu nepoții se poate desprinde din contextul evoluției istorice și construcției socio-culturale a familiei. Din acest considerent, ne propunem să analizăm și să determinăm particularitățile familiei în evoluția și dezvoltarea sa. În aceeași ordine de idei, vom elucida specificul istoric evolutiv al culturii postfigurative manifestate în cadrul societății. Parcursul istoric va preciza unele aspecte legate de dimensiunea socioculturală a poziției bătrânilor în societate și familie; va delimita mentalitățile, atitudinile, percepțiile culturale; miturile sociale; evoluția structurilor familiale, formele de rudenie; particularitățile relațiilor inter- și intrafamiliale etc. Astfel, evoluția familiei și a culturii postfigurative în societate poate fi reprezentată astfel prin schema de mai jos (Figura 1.3 și Figura 1.4):

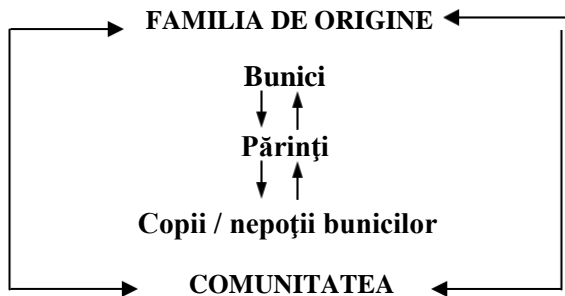

Figura 1.3. Schema evoluției familiei

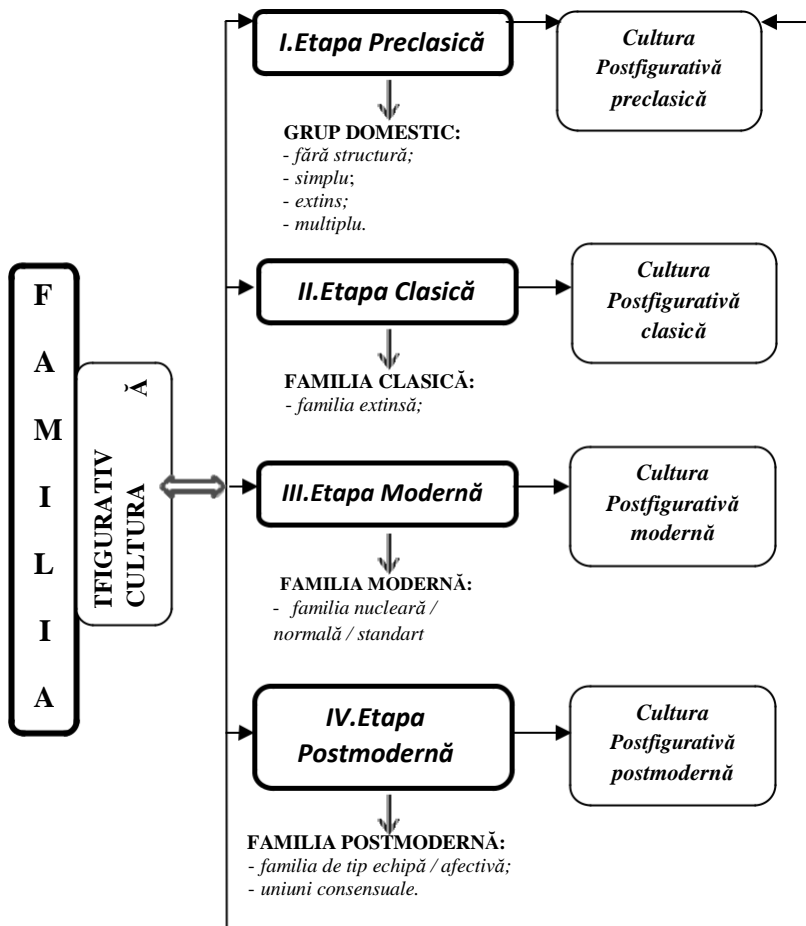

Figura 1.4. Evoluția istorică a familiei și culturii postfigurative

Originea familiei reprezintă pentru mulți cercetători [13; 20; 24; 32; 46; 63; etc.] o dimensiune, care nu poate fi pe deplin elucidată, din considerentul că atât familia cât și alte forme de organizare socială apar și se cristalizează treptat în timp.

Unii antropologi (L. Morgan, J. Bachofen) au emis pentru perioada timpurie a umanității / *etapa preclasică inițială*, ipoteza

promiscuității. În societățile date, relațiile de tip endogamic desemnau o formă genetică de conviețuire a genurilor, acestea fiind reglate numai de instinct și trebuințele biologice ale indivizilor. Fenomenul promiscuității provoca conflicte majore și, astfel, se submina existența tribului. În temeiul acestor fapte, societatea a stabilit anumite restricții / tabu-uri în scopul reglării relațiilor sexuale dintre bărbați și femei. Cei care nu respectau interdicțiile date, erau pedepsiți, iar în societate apare treptat un element de cultură [39, p. 43] ce reglează relațiile interpersonale.

Ca urmare a acestui fenomen i-au născut noi relații, de tip exogamic. *Relațiile exogame* se deosebeau de cele precedente prin faptul că bărbații, fiind restricționați de a avea relații sexuale cu femeile din tribul lor, întrețineau raporturi intime cu femeile din alte triburi.

M. Segalen definește *exogamia / marrying-out*, drept un tip de căsătorie în afara grupului social de origine, ce permite intrarea în relații cu alte grupuri de filiație [76, p. 55].

Treptat relațiile endogame au dispărut, iar cele exogame au evoluat, s-au stabilit și consolidat prin tradiții, obiceiuri, norme etc. Fenomenul exogamiei a fost considerat drept o formă inițială de reglare, culturalizare atât a naturii biologice cât și a celei sociale a relațiilor între genuri, ceea ce a dat naștere fenomenului numit astăzi *căsătorie*. Prima formă a căsătoriei a fost cea duală, gentilică de grup, care a durat până la sfârșitul epocii de piatră. Specificul ei consta în faptul că bărbații unui grup aveau dreptul să întrețină raporturi intime cu toate femeile din alt trib, și invers. Treptat, datorită apariției unor relații selective, de atitudine și atașament deosebit între parteneri, se consolidează o altă formă – *căsătoria pară / în grup*. Ea este semnalată de primii antropologi [J. G. Frazer, L. Morgan, R. S. Briffault etc.] și considerată o formă instabilă, deoarece cuplurile trăiau împreună, însă munceau separat, iar în cazul stabilirii paternității apăreau dificultăți, relațiile de filiație fiind stabilite pe linie maternă.

O altă formă de organizare familială este poligamia. Potrivit ei, căsătoria se poate realiza între un partener de un sex și mai mulți parteneri de celălalt sex. La rândul său aceasta cunoaște două forme derivate: *poliandria și poliginia*. Poliandria, formă de familie rar întâlnită, este compusă dintr-o femeie – mamă, copiii săi și doi sau mai mulți soți. Fiecare dintre ei trebuia să fie cel puțin tatăl unuia dintre copii. Poliginia reprezintă căsătoria unui bărbat cu două sau mai multe soții. Este o formă răspândită în unele țări, precum Africa, Benin, Gabon, Senegal, Tanzania, Togo, Zair, Ecuador, Peru etc., dar care este nerecunoscută și condamnată de către Biserica creștină [20; 39; 48; 51; 76].

Evoluția societății a generat un șir de schimbări de natură socio-economică, aceasta a influențat direct asupra structurii și formei de organizare a familiei. Apariția și dezvoltarea agriculturii, meșteșugăritului creează posibilități familiei să se separe de clan, să-și întrețină și educe copiii; să-și organizeze gospodăria în mod individual. Prin urmare, relațiile dintre soți se consolidează și mai mult. Stabilirea paternității nu mai reprezenta o problemă ca atare, iar bărbatul devine capul familiei, responsabil de protecția familiei și a copiilor [39].

Analiza realizată permite să observăm că s-a produs un salt de la tipul de relații matriarhale la cele patriarhale. Deja, în ***etapa preclasică propriu-zisă***, familia gentilică de grup este înlocuită printr-un tip superior de familie – *familia monogamă*, consemnată de relația și căsătoria unui singur bărbat cu o singură femeie. Această formă de conviețuire dintre genuri a atins un grad înalt de organizare și complexitate, ea s-a fundamentat în același timp cu apariția proprietății private asupra mijloacelor de producție și a stratificării societății pe clase. În această etapă căsătoria devine obligatoriu consemnată și din punct de vedere religios. Femeia trece cu traiul la casa și familia bărbatului și împreună cu copiii se supuneau autorității acestuia [Ibidem].

Cele mai cunoscute familii monogame în lume și care au avut o pondere esențială de-a lungul timpului sunt: *familia extinsă*, specifică mai mult societății tradiționale și *familia nucleară*, specifică societăților moderne.

În baza literaturii de specialitate [7; 11; 13; 20; 39; 46; 48; 60; 76 etc.], putem conchide că familia nu a urmat un curs unic și liniar în apariția și dezvoltarea sa la diferite popoare de-a lungul timpurilor. Mutațiile permanente în cadrul familiei, generează noi forme de relații între genurile umane cât și în diversitatea ei structurală.

În anii '70, școlile de demografie istorică engleză și franceză, Cambridge Group for the History of Population and Social Structure și Institut National d'Études Démographiques din Franța au analizat și delimitat principalele structuri familiale, începând de la apariția ei. Potrivit acestora se deosebesc:

- grupurile domestice numite *fără structură familială*, alcătuite, de exemplu, din doi prieteni. Această categorie este specifică persoanelor singure;
- grupuri domestice *simple*, care desemnează familia nucleară alcătuită din tatăl, mama și copiii acestora (doar tatăl și / sau mama, atunci când unul din ei este văduv);
- grupurile domestice *extinse* compuse din familia simplă și rudele ascendente, descendente și / sau colaterale. Mai precis, familia extinsă este alcătuită din tatăl, mama, copiii, bunicii pe linie maternă sau paternă și alte rude.
- grupurile domestice *multiple / familii polinucleare*, în care coabitează mai multe familii înrudite, cum ar fi părinții și cuplul unuia dintre copiii lor cu propriii urmași, sau părinții cu mai multe cupluri de copii căsătoriți [76, p. 62].

Cât privește *cultura postfigurativă* în etapa preclasică inițială, în literatura de specialitate găsim foarte puține referințe cu privire la rolul educativ al bunicilor. În această perioadă familiile sufereau enorm de pe urma ratei crescute a mortalității. Drept

urmare, se înregistrează o medie joasă a duratei căsătoriilor (mai puțin de doisprezece ani). Copiii erau martorii pierderii unuia sau ambilor părinți în jurul vârstei de douăzeci și unu de ani, astfel nepoții nu ajungeau să-și cunoască bunicii [60; 72; 76; 88 etc.].

Generalizând, conchidem că în raport cu nivelul de dezvoltare a societății, familia și cultura postfigurativă în **etapa preclasică** aveau următorul specific:

familia reprezenta un grup domestic cu diverse structuri;

familia, în evoluția sa parcurge două etape semnificative de dezvoltare: poligamia și monogamia;

relațiile dintre genuri cunoaște formele: promiscuitatea, relații de tip endogamic și relații de tip exogamic;

căsătoria apare inițial sub formă dual-gentică, treptat se transformă în căsătorie pară / monogamă, care a condiționat transferul relațiilor matriarhale în relații patriarhale;

se atestă un grad redus de coabitare intergenerațională, datorită ratei deosebit de înalte a mortalității oamenilor.

Etapa Clasică este reprezentată de modelul tradițional al familiei extinse sau lărgite, care este răspândit în Europa Occidentală până spre sfârșitul secolului al XIX-lea. Modelul de familie lărgită, compusă din două și mai multe generații a reprezentat un model ideal pentru acea perioadă și a fost puternic idealizat. Ea desemna o instituție conservatoare, în care sistemul cultural era modelat de valorile religioase și se baza pe păstrarea tradițiilor și obiceiurilor, pe exercitarea unor reguli rigide care asigura menținerea stabilității și a *spiritului de clan* [62].

La nivelul dimensiunilor și a structurii, familia lărgită poate desemna unități sociale foarte variate. Un model propriu acestei etape este *comunitatea de familie* (P. Laslett), alcătuite din mai multe familii conjugale, care formează împreună o unitate domesticoeconomică sau numai domestică. Prin urmare, familia este compusă din nucleul conjugal principal, descendenții necăsătoriți, indiferent de sex; descendenții căsătoriți, soții (soțiile) și copiii acestora, alte

persoane (colaterali, servitori). Acest grup funcționează sub autoritatea celui mai vârstnic adult (bunicul sau străbunicul / pater familias) [76; 80, pp. 30-31].

Familia-tulpină /*souche* / *matcă*/ *stem family* (P. Laslett) constituie un alt model al familiei tradiționale. Este vorba de grupul domestic ce reunește două generații, cuplul căsătorit / nucleul conjugal de bază / părinții, descendenții necăsătoriți și unul dintre descendenți (de sex masculin) căsătorit împreună cu soția și copiii săi. În cadrul acestui grup social, autoritatea tatălui este rareori absolută, el este mai mult un administrator al proprietății comune și un șef de echipă. Modelul dat a fost și mai este foarte răspândit în zona Pirineilor, de ambele părți ale frontierei [76 p. 65].

În general, familia tradițională reprezenta o comunitate închisă. Acest fapt este confirmat prin loialitatea față de familie, mai presus de interesul propriu; păstrarea și consolidarea spiritului de clan; obligația morală față de rude; concentrarea unui capital social înalt; producția și consumul realizat în interiorul gospodăriei etc.

Funcția dominantă a acestui tip de familie este reproducerea grupului social și nu dezvoltarea personalității membrilor săi. Pe lângă aceasta, familia asigură educația copiilor, îngrijirea bătrânilor, transmiterea tradițiilor și obiceiurilor culturii sale. Stilul de viață al familiei extinse relevă distribuția rolurilor conform ierarhiei și puterii. Ea menține superioritatea părinților asupra copiilor, a vârstnicilor asupra tinerilor, a bărbaților asupra femeilor, a fraților mai mari asupra celor mici etc. [68].

În contextul epocii clasice, reprezentările despre bunici și figura acestora în cadrul vieții de familie, apare inițial cu un rol educativ nesemnificativ, dar care va crește treptat odată cu dezvoltarea societăților și evoluția grupului social domestic.

Precum am menționat anterior, familia lărgită cuprinde două sau trei generații. Ea poate să se identifice cu casa în care coabitează bunicii, părinții și copiii. Coabitarea bunicilor cu nepoții practic nu este dovedită nici în mediul rural [Ibidem].

Până către sfârșitul secolului al XVII-lea, atât bătrânii cât și copiii reprezentau categorii fără prea mare valoare socială, întrucât societatea era structurată în două clase: activi și nonactivi, ei erau incapabili să-și asume vre-un rol social, cei nonactivi trebuiau să se pregătească de moarte [80, p. 62]. La unele popoare, bunicii locuiau singuri, munceau până la epuizare sau invaliditate. De exemplu, eschimoșii își părăseau bătrânii printre ghețuri și zăpezi unde erau omorâți de fiarele sălbatice. Societățile războinice disprețuiau moartea prin bătrânețe și de aceea îi considerau pe bătrâni, inutili și-i lăsau să moară sau să se sinucidă [Ibidem].

În cadrul altor societăți față de persoanele vârstnice se constată o atitudine deosebită, plină de respect și admirație. Spre exemplu, la poporul arab bătrânii dețineau o poziție de onoare; șeicul era o autoritate morală care veghea asupra ordinii și bunăstării întregii familii. Rolul semnificativ al bunicelor era determinat de faptul că ele aveau grijă de gospodărie, participau activ la evenimentele de familie, precum, asistarea la nașterea nepoților, executau diverse ritualuri de purificare a acestora și, mai târziu, îngrijeau și educau copiii, întrucât tinerele mame erau plecate la muncă în câmp.

Treptat societatea a asociat bătrânețea cu înțelepciunea. Înalții funcționari, judecătorii, medicii și profesorii purtau barbă foarte lungă și vopsită alb, ca simbol al bătrâneții. În țările Orientului Îndepărtat, atitudinea față de bătrâni era una deosebit de respectuoasă, fapt ce constituia baza solidarității și evoluției culturii familiale. Un alt exemplu elocvent în acest sens este, că în India, înainte de masă, copiii spălau picioarele părinților, în semn de respect și recunoștință. Astfel, observăm că bătrânii începeau să se bucure de un statut respectat – *seniores priores - bătrânii au întâietate*.

În istoria pedagogiei și sociologiei educației, secolul al XVIII-lea este considerat secol de triumf al copilului, fiind marcat de două evenimente: apariția *sentimentului copilăriei* și a *sentimentului familiei*. Totodată se înregistrează o perioadă de glorie pentru bunici.

În acest sens, odată cu creșterea duratei medii de viață, potrivit unor motivații sociale, culturale și ideologice, poziția și rolul vârstnicilor se schimbă radical, oferindu-le posibilitatea de a exercita autoritate, control prelungit și extins asupra nepoților cât și a propriilor copii / adulții [39; 76; 87 etc.].

Un interes deosebit pentru noi este reprezentat de datele conform unor anchete statistice, care estimau că în 1999 numărul bunicilor era de 12,6 milioane, dintre care două milioane erau străbunici; la vârsta de 56 de ani, o persoană din două avea cel puțin un nepot; femeile devin bunici de la o vârstă mai tânără și au mai multe șanse să prindă a patra și chiar a cincea generație a descendenței lor [Apud 76, p. 328].

O serie de studii marcante precum: anchetele realizate de către J. Kellerhals și C. Montandon (1991), cercetările realizate la Geneva de către R. C. Kohn (1994), anchetele cercetătoarei de la Liège, Anne Gauthier (1995) etc. pun în evidență faptul că bunicii obțin o importantă funcție de socializare și educare a nepoților [79; 107].

Secolul al XIX-lea amplifică și mai mult reprezentările despre bunici și influența lor educativă. După veacuri întregi de austeritate, bunicii au intrat într-o perioadă de glorie, de valorificare a înțelepciunii lor, iar nepoții au devenit roșii și darul unei bătrâneți reușite. Spre deosebire de modelul precedent al bătrâneții, care pro-mova *bătrânețea pură*, ce însemna retragerea din familie, izolarea și îndepărtarea de copii, preocuparea pentru mântuirea sufletului prin rugăciune și meditație, în această perioadă, comunicarea permanentă și consolidarea relației cu nepoții constituia drept cea mai avantajoasă formă de consolare a ultimilor ani de viață pentru bunici. Apariția *noilor bunici* este în strânsă legătură cu noile valori ale familiei burgheze, centrate mai mult pe afecțiunea interge-nerațională decât pe principiul ierarhiei și autorității. Mediile burgheze doreau să promoveze egalitarismul familial și respectarea aspirațiilor fiecărei generații. Acest model se opunea modelului aristocratic al familiei, distanțat și rece din punct de vedere emo-

țional, cu o slabă afecțiune intrafamilială, întemeiată pe autoritarism și care ignoră aspirațiile personale ale descendenților. Portretul noului bunic se opunea și modelului familial existent în mediile populare, unde, deseori, bătrânii, epuizați după o viață de muncă, erau maltratați, disprețuiți și neglijați [44; 76; 80].

Din perspectivă sociologică concepția *noilor bunici*, se referă la etapele intrării individului într-o nouă etapă de vârstă – a bătrâneții și procesul de construcție socială. Ieșirea la pensie a fost considerată mult timp *o moarte socială*, încetarea activității consemnând scăderea nivelului de trai și apariția inutilității [Apud 80]. În marea majoritate a statelor această imagine pesimistă a pensionării nu mai există azi.

Pensionarii de la începutul mileniului al treilea sunt cei care au traversat toate coliziile și schimbările sociale, economice, au participat la *revoluția sexuală* și au susținut ascensiunea individualismului. În această etapă a vieții, bătrânii își caută autonomie și prosperitate personală, îndepărtându-se din ce în ce mai mult de stigmatele clasice atribuite bătrâneții. Unele anchete realizate recent arată că imaginea pensionării nu este negativă, ci se așteaptă ca o perioadă de libertate [76, p. 224-225].

Concepția *bunicilor de zahăr* (*grands – parents gateux*) sau bunicii care își răsfășă nepoții, a constituit o temă literară importantă în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Literatura universală pentru copii conține și bunici printre personajele sale, iar în literatura română sunt cunoscute minunatele portrete create de B. Ș. Delavrancea în schițele sale *Bunicul* și *Bunica*, atmosfera lor idilică, euforia jocului și dialogul cu nepoții, determinând amintiri nostalgice din anii copilăriei.

Conchidem că, specificul evoluției familiei și a culturii postfigurative în etapa clasică constă în următoarele:

*familia extinsă / lărgită, indiferent de structură și dimensiune,
reprezintă modelul ideal în societate, care potrivit viziunii*

cercetătoarei, E. Stănciulescu, poate fi definită și abordată în raport cu familia conjugală;

bunicii încep a deține o capacitate sporită de a furniza servicii sociale membrilor grupului social: îngrijirea familiei, a copiilor, bolnavilor, vârstnicilor;

evoluția familiei oferă posibilitatea de a acumula mai multe resurse;

menținerea stabilității și continuității nucleelor asociate, în condițiile dispariției unuia dintre membrii familiei [Apud 68];

cultura postfigurativă oferă un grad înalt de coabitare intergenerațională, datorită tipului de familie promovat în societate și a creșterii mediei duratei de viață.

fenomenul apariției sentimentului copilăriei și sentimentului familiei schimbă radical reprezentările, statutul și rolul educativ al părinților și bunicilor în societate și familie.

sistemul de reguli și norme, sistemul de valori culturale și religioase, etice, morale au un grad sporit de transmisibilitate; relația afectivă bunici - nepoți, altruismul intergenerațional se consolidează și capătă noi sensuri.

Etapa Modernă conduce societatea cât și instituția familială spre noi orizonturi de dezvoltare și cristalizare a valorilor comportamentale moderne. Odată cu dezvoltarea urbană și a industrializării se produc importante schimbări la nivel societal, instaurându-se o nouă ordine socială, noi structuri sociale, noi moduri și stiluri de viață etc.

În acest sens, M. Weber (1978) întreprinde o analiză a cauzelor ce au condiționat transformările din această perioadă [68, p. 30]:

- ✓ sporirea mijloacelor și resurselor economice;
- ✓ decăderea pământului ca valoare economică;
- ✓ diviziunea proprietății odată cu reducerea dimensiunii familiale;
- ✓ activitatea economică se produce în afara familiei;

- ✓ autoritatea parentală (sau a clanului) devine irațională și nu mai este dublată de puterea economică;
- ✓ dezvoltarea diferențierii sociale care a dus la geneza aspirațiilor individuale în defavoarea celor de grup ;
- ✓ educația nu se mai face predominant în familie, locul acesteia fiind preluat de școli, biblioteci, teatre, concerte, cluburi, grupuri de socializare etc.;
- ✓ protecția individului începe să fie exercitată de stat, care tinde să preia această funcție a familiei.

Din cele menționate, constatăm că familia este un participant activ al mutațiilor survenite în societate și traversează o perioadă de restructurări în toate domeniile vieții sale. Echilibrul și dezvoltarea firească a vieții de familie, consolidate în comunitățile tradiționale au fost bulversate. O nouă structură, un nou stil de viață își face apariția. Este vorba despre *familia nucleară*, care a devenit la această etapă, modelul ideal promovat. Caracteristica esențială a acestui tip de familie este dimensiunea redusă, adică nucleul format din tată, mama și copiii lor. Acest fapt se datorează în mare parte procesului de emancipare și ieșirea de sub controlul grupului de rudenie [22; 24; 76 etc.].

Familia nucleară este numită și *familie conjugală*, reprezentând o structură domestică, bazată pe egalitate și consens [61]. Alegerea partenerului se bazează pe afecțiune, pe libertatea opțiunii, pe comunicare și acțiuni în comun. Căsătoria devine o uniune dintre un bărbat și o femeie care sunt atrași unul de celălalt din punct de vedere fizic și psihologic și care găsesc în compania celuilalt o continuă sursă de plăcere și satisfacție.

Sociologul francez, E. Durkheim, remarcă o evoluție a normelor de drept, care protejează spațiul intim al familiei moderne și urmărește limitarea manifestării formelor de autoritate familială tradițională și înlocuirea cu forme de control public: tribunale ale copiilor, organizații ale femeilor, servicii guvernamentale sau non-

guvernamentale de asistare a persoanelor vârstnice, instituții de socializare extrafamilială.

Familia conjugală este extrem de importantă în creșterea și educarea copiilor, în asimilarea de către aceștia a normelor de etică. Ea poate oferi căldură, înțelegere, armonie, protecție. Fiind un grup social mai restrâns, relațiile interpersonale sunt mai intense, implică un grad sporit de competență emoțională și socială, sunt mai flexibile, mai creative și adaptative.

Potrivit unor cercetători [I. Mitrofan, C. Ciupercă] în contextul civilizației industriale, acest tip de familie este mai expusă instabilității, divorțul emoțional întâlnind-se mai frecvent decât cel legal [15]. Dezvoltând această idee, noi suntem de părerea că o familie nucleară armonioasă, în care predomină iubirea / atașamentul, niște relații bazate pe comunicare permanentă, susținere, înțelegere, protecție, va putea depăși lesne situațiile stresante și de criză apărute.

În contextul abordării *culturii postfigurative moderne* plecăm de la ideea că separarea cuplului conjugal de părinți, datorită mobilității geografice și sociale, nu a condus la rupturi definitive cu aceștia. Evident că s-au diminuat frecvența și durata contactelor dintre aceste două nuclee, însă legătura și solidaritatea familială continuă să existe.

Potrivit lui A. Dèlèste (1991) [Apud 79; 80], generația născută la începutul secolului al XX-lea, și continuând cu secolul al XXI-lea manifestă un altruism intergenerațional remarcabil, astfel încât societatea actuală poate fi caracterizată, în opinia unor autori, ca o adevărată *primăvară a bunicilor* [S. Royal 1987; 80]. Astăzi bunicii pot lua în grijă întreaga familie și se pot transpune în figuri centrale menite să asigure existența și siguranța familiei. Au capacitatea de a reintra în rolul parental, mai ales bunicii materni, în opinia lui A. Pitrou (1978) pentru a duce copilul la grădiniță, a merge cu el în parc, a face lecțiile împreună, a se juca, deoarece părinții sunt mult mai ocupați de cariera profesională și / sau sunt plecați peste

hotare. Relațiile calde a nepoților cu bunicii rămân a fi importante, oricât de mult n-ar fi criticate acestea. Bunicii sunt modele demne de viață pentru cei mici și un sprijin în perioade dificile pentru părinții acestora. Afecțiunea și tandrețea cu care îi tratează pe nepoți nu poate fi înlocuită nici de o instituție de îngrijire a copiilor [80].

O reprezentare complexă a rolului de bunici și importanța apariției *noilor bunici* ne oferă M. Segalen în lucrarea *Sociologia familiei*, conform anchetelor cantitative și calitative ce au studiat familiile cu trei generații. Autorul constată că cei născuți în perioada *baby-boom* (termen englez – perioada de glorie a copiilor), au devenit *papy-boomers* (perioadă de glorie a buniciiilor) dinamici și afectuoși. Vârsta a treia pentru ei nu mai este asociată cu bătrânețea, ci caracterizează un grup de bărbați și femei, care se bucură de o stare bună a sănătății și sunt dispuși să-și ajute familia și să ofere mai mult timp nepoților. Îngrijirea celor mici de către aceștia se află în centrul tranzacțiilor dintre generații, sub semnul îndatoririi și al dăruirii, asigurând astfel, baza identitară fundamentală pentru descendenții lor [76] și totodată funcția de transmitere a ethosului familial.

Aceleași anchete evidențiază faptul că bunicii oferă un ajutor important în momentul crizelor conjugale. În caz de divorț, imediat după nașterea copilului, aceștia o iau alături pe tânăra mamă, ajutând-o să înceapă o nouă viață, să depășească criza. În familiile descompuse, bunicii din partea tatălui îi pot ajuta pe copiii fiilor lor divorțați, chiar dacă au existat puține contacte între ei și nepoți. De asemenea, bunicii din partea tatălui par implicate în mod special: încearcă să mențină legătura între veri, oferindu-le vacanțe împreună. Ele caută să compenseze absența ajutorului oferit propriilor copii de fiul lor, care urmează să-și întemeieze un nou cămin. Este remarcabil faptul că soacrele manifestă uneori un atașament consistent și o solidaritate neclintită cu nurorile sale. În plus, când nepoții devin tineri adulți și când nevoile cresc, ele asigură acestora un sprijin financiar în măsura posibilităților [76 p. 329-330].

Din studiul și analiza evoluției familiei, a restructurărilor ei la nivel social, formarea și dezvoltarea acesteia, în ansamblu la această etapă, are următorul specific:

familia nucleară comportă un caracter universal, ce se poate regăsi în toate societățile umane, dar mai pronunțat se observă, anume la această etapă ;

familia nucleară constituie unitatea de bază a societății, care asigură supraviețuirea stabilitatea și continuitatea întregii societăți;

familia se bazează pe diviziunea responsabilităților între soți, bărbatul fiind cel care conduce, asigură și protejează familia, iar femeia îngrijește de gospodărie și menține un climat afectiv și emoțional echilibrat;

familia nucleară asigură educarea și socializarea copiilor; în familie scade cu preponderență, gradul de coabitare inter-generațională;

familia reduce frecvența și durata contactelor nepoșilor cu bunicii, însă calitatea relațiilor cu aceștia rămâne neschimbată în pofida transformărilor socioculturale, politice, economice etc.

Transformările ce au loc permanent în societate determină familia să se orienteze spre un nou tip de relații sociale, care constituie etapa postindustrială / **postmodernă** (a doua modernitate sau modernitate reflexivă). Specificul modernității nu dispare, dar se observă o accelerare și intensificare a unor fenomene apărute în acea perioadă [68 p. 34].

Potrivit lui Zygmund Bauman (2007) [Apud 68] consumul în societatea contemporană/postmodernă deține un rol semnificativ. Bunurile de consum au efect de stimulare a sentimentelor și au implicații asupra relațiilor sociale. În societățile de consum, scopul dezvoltării a ajuns să fie definit drept o goană de nestăvilire după divertisment. Acest *principiu al plăcerii* ghidează consumatorii, iar relațiile dintre indivizi sunt calificate drept relații de schimb. Anume transformarea consumatorilor în produse de consum este cea mai

importantă și subtilă caracteristică a societății consumeriste. Veniturile și produsele consumate au devenit indicatori ai statutului social, dar și elemente de diferențiere socială [68, p. 40].

Societatea de consum își lasă o amprentă profundă, fiind desemnată ca un punct de cotitură în istoria și evoluția familiei. Perspectiva postmodernă propune o interpretare diferită a familiei ce presupune o regândire a modelului de familie [Ibidem].

J. Stacey consideră că fenomenul familiei postmoderne reflectă caracterul indecis al aranjamentelor de rudenie și al relațiilor de gen [Ibidem p. 41].

Familia postmodernă nu constituie un nou model, sau o nouă etapă de evoluție, ci mai degrabă vizează o diversitate de modele familiale. Acest fapt nu indică sfârșitul familiei nucleare, dar aceasta încetează să mai reprezinte tipul ideal și dominant în societate.

M. Voinea [87; 88] a identificat unele mecanisme cauzale esențiale în restructurarea familiei, care au condus la dezvoltarea unor modele alternative ale vieții de familie. Acestea sunt:

angajarea femeilor în activități extrafamiliale, creșterea gradului de ocupare a femeilor pe piața muncii prin dorința de promovare socială; diminuarea autorității masculine; la scăderea fertilității și creșterea probabilității de divorț; mobilitatea teritorială sub forma unei migrații, definitive sau temporare, care contribuie la modificarea modelelor tradiționale, prin extinderea ariei de selecție a partenerului; procesele de urbanizare și modernizare care permit apariția uniunilor consensuale, hetero- sau homosexuale, a căsătoriilor de probă etc.;

creșterea gradului de școlarizare a populației, a nivelului de instruire a femeii, care influențează atitudinea față de căsătorie, vârsta de căsătorie și chiar distribuirea rolurilor familiale.

Modelele alternative ale familiei sunt reprezentate de uniunea consensuală, coabitarea, concubinajul, căsătoria de probă etc.

Trecerea de la familia nucleară la multitudinea formelor familiale

constituie un mecanism spontan de adaptare la mutațiile care au loc în societate cât și un răspuns firesc al indivizilor la aspirația de a-și crea o viață mai bună.

V. Robu ne atrage atenția asupra faptului că problemele familiei contemporane nu sunt legate atât de evoluția valorilor, cât de tranziția normelor, multe din ele dispărând, iar altele devenind conflictuale și incongruente [Apud 15, p. 20].

Totodată, valorile de bază a familiei postmoderne conturează un mod și stil de viață bazat pe sprijin, cooperare, egalitate, negociere, schimbare, comunicare, competitivitate, individualitate, etc. Familia postmodernă se caracterizează printr-o accentuată construcție și reconstrucție, flexibilitate a structurii de autoritate și putere; ea se dezvoltă în funcție de negocierile ce au loc între membrii familiei, de atitudinile și comportamentele acestora față de rolurile pe care le îndeplinesc și de statutul ocupat în afara ei.

Cultura postfigurativă postmodernă este și ea influențată de transformările socio-culturale pe întreg parcursul secolului al XXI-lea. De-a lungul evoluției familiei pot fi observate oscilațiile culturii familiale, în general, și a celei postfigurative, în special. Schimbarea vizibilă la această etapă o reprezintă micșorarea preponderentă a numărului de familii extinse în societate. Acest fapt se datorează creșterii mobilității, în ceea ce privește locuința și a diminuării responsabilității financiare a copiilor față de părinții care îmbătrânesc; modificare semnificativă a mentalității și comportamentului față de batrâni. Opțiunea familiei pentru spațiul locativ restrâns, dar și dorința de autonomie, independență și confort a cuplurilor tinere, dar și a celor în etate, creează situația că bunicii locuiesc separat de descendenții lor. Bunicii și nepoții fac parte din generații diferite, o filiație intermediată de părinți. Deseori, această distanțare reprezintă o premisă esențială în apariția conflictelor și a atitudinilor contradictorii cu privire la creșterea și educarea copilului. Există adulți (47%) care au tendința de a rupe legătura cu bunicii, adică cu ceea ce este învechit și demodat, după părerea lor, cu ceea

ce nu mai corespunde standardelor vieții moderne și postmoderne. Cauze pot fi multiple și ele variază de la caz la caz, însă consecințele acestui fapt are impact negativ pentru creșterea și educația tinerei generații, declanșează probleme de sănătate, comunicare și relaționare tensionată între membrii familiei, semnifică ruperea legăturilor intergeneraționale sau apariția *prăpastiei dintre generații*

[59]. Conflictele și neînțelegerile declanșate între părinți și bunici nu trebuie să afecteze legătura profundă dintre bunici și nepoți, ba dimpotrivă să fie susținută prin vizite în timpul vacanțelor, sau la diferite sărbători familiale, comunicare cu ei în cazul distanțelor mari, cu ajutorul tehnologiilor moderne etc.

Purtători ai moralei creștine, rigizi și distanți în relația cu nepoții în timpurile mai vechi, bunicii de astăzi, cultivă arta subtilă a comunicării, care constă în a găsi împreună cu nepoții lor echilibrul psihosocial între apropierea și distanța potrivită și respectuoasă a tuturor generațiilor.

Așadar, în orizontul societății moderne și postmoderne se conturează noi reprezentări cu privire la imaginea bunicii: tineri, sportivi, dinamici, activi, mai instruiți, inteligenți, cu o situație materială și o stare a sănătății mai bună. Ei reprezintă generația *bunicii de modă nouă*, care cunosc tehnologiile moderne, folosesc calculatorul, webcam-ul pentru comunicare; iubesc și practică călătoriile, excursiile etc. Autonomi din punct de vedere rezidențial și financiar, mulți bunici nu mai interferează atât de mult în educația nepoților, ci o lasă în responsabilitatea părinților, ajutându-i pe aceștia, la necesitate. Unii preferă să fie *bunici de duminică / weekend*, în sensul că se ocupă de nepoți doar la sfârșit de săptămână sau de sărbători. Motivele sunt diverse: starea precară a sănătății, încadrarea în câmpul muncii, sau se află la o distanță mai mare față de nepoți. Alți bunici încearcă să mai păstreze o poziție dominantă atât în familia tânără cât și în relația cu nepoții lor.

După cum se poate observa, evoluția istorică a familiei și culturii postfigurative a fost determinată de influența unui șir de

factori sociali, politici, religioși, economici și culturali. Procesele de industrializare și urbanizare au produs transformări majore la nivelul modelelor de mariaj, în structura și dinamica rolurilor domestice și în alte aspecte importante ale vieții familiale. Astfel, din perspectivă istorică avem construită imaginea familiei: 1) *extinsă, patriarhală, de tip tradițional* [61] constituită din soț, soție, copii și alte rude, care avea drept scop perpetuarea și impunerea autorității în societate, transmiterea proprietății; promovarea și cultivarea valorilor precum supunerea și ascultarea, iar reprimarea fizică și socială erau considerate valori dezirabile; 2) *nucleară, conjugală, de tip modern* [Ibidem] centrată pe mariajul dintre un bărbat și o femeie cu roluri de gen bine definite; 3) *familia postmodernă*, instituție socială ce poate fi considerată o formă ce promovează un model de viață familială adaptabilă la situații noi și relații interpersonale de afecțiune și înțelegere reciprocă; valorizarea familiei de tip echipă și a modelelor alternative familiale [Apud 15 p. 22].

Istoricul și evoluția familiei și a culturii postfigurative, reprezentată de aspectele relației părinți – copii și bunici – nepoți, imaginea, rolul educativ al părinților și bunicilor în societate și familie, a trecut prin trei faze reprezentative: 1) *faza premodernă / clasică*, în care bunicii erau considerați capul familiei, însă lipsea cu desăvârșire legătura cu nepoții; 2) *faza modernă* ce corespunde unei ascensiuni socio-familiale a bătrânilor și unui model afectiv și profund al relației cu nepoții; 3) *faza postmodernă* în care bunicii sunt concepuți ca persoane cu drepturi și libertăți depline în care accentul se pune pe împlinirea personală și respectarea dorinței și posibilităților acestora. Sigur că în societățile tradiționale există o unitate valorică mai mare, o *cultură postfigurativă* în care *tinerii învață de la vârstnici*, iar în societățile contemporane, în care sunt prezente valori diferite, atitudini și comportamente uneori contradictorii se observă anumite distorsiuni la nivelul interrelației culturilor. Anticipând, vom menționa faptul că aceste dificultăți dispar concomitent cu centrarea spre autoperfecționare a adulților.

1.4. Esența și etica relației bunici – nepoți

Figurile centrale ale pedagogiei familiale sunt părinții. Literatura de specialitate reflectă funcțiile, rolul și însemnătatea acestora în creșterea și educația copiilor, pe când rolul bunicii, influența lor asupra educației nepoților, esența, etica și conținutul relațiilor bunici-nepoți, ocupă un loc foarte modest.

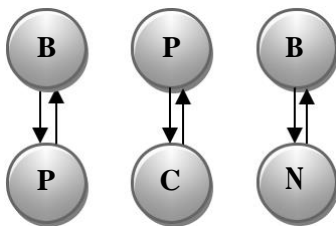
Promovarea bunicii pe avanscena pedagogiei familiale este extrem de actuală și are la bază nu numai un fundament veritabil etic, ci și un ansamblu de premise social-economice (se reduce numărul instituțiilor preșcolare, se mărește plata pentru întreținerea copiilor, tinerii părinți pleacă la muncă și studii peste hotarele țării etc.).

Investigațiile efectuate recent ne-au demonstrat că la ajutorul și serviciile bunicii privind îngrijirea și educația copiilor apelează permanent 51 % și episodic 26 % din familiile lotului cercetat.

Dacă luăm în considerație că bunicii de astăzi posedă o experiență mai mare de viață, sunt inteligenți și deseori sunt mai abili decât tinerii părinți în activitățile de menaj casnic, îngrijirea și educația copiilor, atunci credem că influența lor asupra nepoților are un caracter benefic.

Din capitolele precedente știm că familia reprezintă un organism social complex, care promovează valori și modele existențiale și formează personalități unice, o multitudine de configurații relaționale, deosebite ca formă și conținut. În conformitate cu această precizare vom analiza tipul relațiilor umane, care inițial se formează în familie, între membrii ei, iar mai apoi se consolidează în cadrul societății.

Astfel, deosebim relații familiale **intergeneraționale** construite pe verticală (bunici – părinți; părinți – copii; bunici – nepoți etc.) și relații familiale **intra-generaționale**, plasate pe orizontală, între membrii aceleiași generații (între bunici, soți, părinți, frați, etc.).

Soț

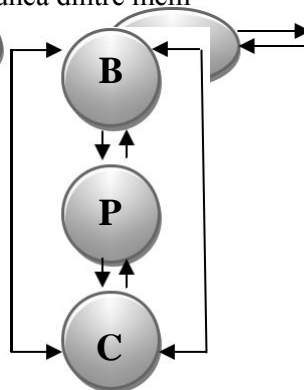
Soție

Frate

Soră

În cazul familiei compuse/extinse, interacțiunea dintre membrii acesteia se poate grafic reflecta pe verticală.

Influențele educative ale familiei sunt o expresie directă a relațiilor ce se stabilesc în interiorul familiei și a modelelor comportamentale oferite de membrii acesteia. Structura familiei pe verticală este compusă din familii în care coabitează trei (29%) și chiar patru generații (15%), mai cu seamă în localitățile rurale. Familiile de acest tip se numesc compuse / extinse.

În situația familiilor monoparentale sau în cele reconstituite (persoane ce se recăsătoresc), relațiile intrafamiliale pot fi complicate, deseori devin distorsionate, ceea ce necesită eforturi conștiente și morale pe care ar trebui să le depună toți membrii familiei. În acest sens, devine foarte importantă orientarea către autoperfecționare a adulților, axarea pe respectarea drepturilor omului, valorificarea sistematică a acțiunii și comportamentului moral, centrat pe înțelepciune, colaborare, stimă și complementaritate.

De la începutul edificării familiei, relațiile pot fi tensionate, dificile, strategia esențială a conduitei constă în faptul ca partenerii familiali trebuie să analizeze și să conștientizeze problemele apărute pentru a le soluționa treptat, calm și cu demnitate. De reținut că fenomenul rodajului se consideră normal, el asigură adaptarea persoanelor la noile condiții.

Din cursul general de psihologie știm că oamenii sunt foarte asemănători, dar nu vom găsi nici când două persoane identice. Prin urmare, nu vom întâlni două personalități la fel, însă asemănări putem stabili precum și anumite deosebiri, ceea ce justifică pe deplin, existența clasificărilor elaborate în știință. Esențial aici

devine criteriul, care ne va ajuta să realizăm orice clasificare. Important este să conștientizăm faptul pentru ce facem clasificare și să învățăm din ea.

Considerăm că o clasificare a bunicilor nu poate fi cuprinzătoare, însă, dacă o facem în baza anumitor criterii, ea devine funcțională, adică va asigura înțelegerea și conștientizarea acestui fenomen complex (vezi subcap. 1.5). Evident că experiența de viață ne oferă o mulțime de tipuri de personalitate, care îmbină variate trăsături și particularități de caracter, voință, inteligență, afectivitate, temperament, percepție a mediului înconjurător și capacități de comunicare și relaționare cu cei apropiați.

În continuare vom analiza succint cine din bunici este mai solicitat și implicat în viața tinerei familii. În conformitate cu statusurile de rol, cel mai frecvent (74%) sunt solicitate de familiile tinere bunicile, deoarece sunt mai atente, îndemânatice, mobile, blânde, comunicative, fiind mai săritoare, descurcărețe, mai interesate în susținerea și ajutorarea copiilor și nepoților decât bunicii, care, în esență, continuă cam același model comportamental format în familia sa.

Bunicile îmbină eficient îngrijirea și educația nepoților cu activitatea de menaj casnic. Bunicii, însă, *se specializează*, rezervându-și mai des un rol prioritar în domeniile de secundare a bunicii; sunt foarte abili și inventivi în domeniul organizării distracțiilor, jocurilor, plimbărilor, excursiilor.

Dacă urmărim evoluția rolurilor parentale, apoi nu constatăm nimic ieșit din comun: rolurile parentale, odată distribuite în propria familie, rămân aceleași și în ipostaza de bunici (cu unele mici excepții, ce țin de starea sănătății bunicilor sau a activității acestora etc.)

Studiile de specialitate [39; 76; 80; 96; 99 etc.] demonstrează faptul că frecvent și fără rezerve se apelează la bunicii din partea mamei (83%), dar acest moment deseori depinde nu numai de atașamentul emoțional în diada mamă-fică, care evident că se

transmite și nepoților, ci și de posibilitățile și disponibilitatea bunicilor.

O mare însemnătate pentru cultivarea calităților morale la copii o au sistematicitatea, durata și, mai cu seamă, eficiența relațiilor cu bunicii. **Din acest punct de vedere deosebim familii:**

- a) care locuiesc cu bunicii;
- b) care întrețin relații sistematice;
- c) care întrețin relații episodice;
- d) care nu întrețin nici un fel de relații.

Cauzele ignorării bunicilor sunt variate și se deosebesc de la caz la caz. Ignorarea bunicilor, indiferent de motivele acesteia, are urmări grave pentru educația copiilor și servește drept model indecent și mecanism ce declanșează o mulțime de probleme în relația copii-părinți în viitor, când acestea vor fi în etate și dificultăți de sănătate a indivizilor respectivi, subminând formarea culturii morale la tânăra generație. Dacă analizăm relațiile intergeneraționale bunici-părinți-nepoți, atunci observăm că durata interacțiunilor diferă și nu este atât de importantă ca conținutul, esența acestora și coloratura afectivă.

Prin urmare, membrii mai tineri ai familiei/soții, părinții copiilor ar face bine dacă ar menționa mai frecvent importanța bunicilor, contribuția adusă de ei în creșterea și educația copiilor și a nepoților.

În comunicare și conduită cu persoanele în etate, trebuie permanent să dăm dovadă de tact, toleranță, altruism, blândețe, răbdare, compasiune, dragoste și stimă; să conștientizăm faptul existențial conform căruia în curând și noi vom fi bătrâni.

Să insuflăm copiilor noștri un comportament cordial, plin de grijă față de bunici, în consens cu principiul eticii creștine care ne îndeamnă: *Cinstește pe tatăl și pe mama ta, ca să ți se lungească zilele în țara, pe care ți-o dă Domnul, Dumnezeuul tău* [Moise, Exodul 20; 11, p. 81].

Este necesar să formăm la copii o atitudine de pietate față de persoanele de vârstă a treia și aici putem cu succes utiliza montajul psihologic, sugestia, convingerea și exemplul/modelul pozitiv propriu.

Să fim conștienți de faptul că **convingerea** și **sugestia** reprezintă două modalități de influențare asupra omului prin intermediul limbajului. Convingerea are un caracter logic, conține un șir de argumente, explicații, iar sugestia este mai subtilă, voalată, pătrunderea și înrădăcinarea ei în structura psihică nu întotdeauna poate fi controlată de individ.

Analiza atentă a interacțiunilor familiale intergeneraționale ne-a permis să evidențiem mai multe tipuri de relații între bunici și nepoți.

De la bun început vom menționa că în relațiile bunici-nepoți predomină un echilibru între **relațiile de comunicare** (de trans-mitere, structurare, solicitare, răspuns etc.), cele **socio-afective** (simpatie, empatie, atracție etc.), și cele **de dirijare** (tutelă, colaborare, coordonare etc.). Calitatea și eficiența acestora depind de cultura, starea de sănătate și vârsta bunicilor și a nepoților. S-a observat că dacă gradul de coeziune și cultură a familiei este înalt, relațiile părinți-copii și bunici-nepoți sunt mult mai cordiale și armonioase.

Cât de optimiști n-am fi și cât de mult n-am opta pentru o armonie între generații, trebuie să ne dăm seama că anumite dificultăți, situații de disconfort, conflicte apar și, noi, părinții, suntem datori să le soluționăm la timp, ocupând o poziție de mediator între bunici și nepoți.

O să ne asumăm riscul să evidențiem **un șir de principii simple, dar eficiente de relaționare cu bunicii:**

ascultați atent sfaturile lor;

nu criticați opinia bunicilor;

nu încercați să reeducați bunicii;

nu vă manifestați dur în discuții și comportament;

acordați-le afecțiune și dragoste, înțelegere și respect;

valorificați sistematic răbdarea, amabilitatea și bună-voința;

**comunicați mai des, oferiți-le compasiune / empatie;
promovați în relațiile intrafamiliale ceea ce este pozitiv și bun;**

formați-vă o atitudine realistă, nu așteptați prea multe de la bunici.

Studiile empirice denotă un moment foarte interesant, la prima vedere paradoxal: mama severă și strictă se transformă într-o bunică blândă și sentimentală. Deseori foștii copii, actualii părinți, nu înțeleg această metamorfoză. Este cunoscut faptul că bunicii, deseori, ocupă o poziție *de complice, avocat* în anumite situații, sunt confidențele nepoților. În astfel de contexte, părinții copiilor trebuie să manifeste înțelegere și delicatețe, cu excepția unor situații ieșite din comun, însă și atunci este necesar să respecte normele morale.

Uneori părinții susțin că bunicii îi alintă pe nepoți, iar aceștia, la rândul lor, spun că părinții sunt nerăbdători sau prea duri cu copiii.

Este evident faptul că generația actuală de bunici este mult mai competentă decât cele precedente în educația copiilor, iar înclinarea acestora spre permisivitate și cordialitate excesivă în relațiile cu nepoții, practic, se poate evita și controla.

Desigur că aici pot fi multe și variate explicații, însă cea mai potrivită ne pare să fie cea făcută de **A. В. Петровский** (psiholog rus), care consideră că generația în etate își dă seama că atitudinea dură și acțiunile drastice față de copil sunt distructive, ele nu rezolvă nimic, ci invers îmbinarea exigenței cu bunătatea decide multe, doar numai *cu răbdarea treci și marea*. Aici asociindu-se și faptul conștientizării și a regretului privind greșelile proprii comise în educația copiilor săi și, mai cu seamă, perceperea și trăirea mai acută și sensibilă a prezentului decât a viitorului.

Psihologii consideră că bunătatea tandră a bunicilor echilibrează exigența și perseverența uneori neadecvată a părinților,

armonizând relațiile familiale. În caz dacă familia discută o greșală comisă de copil, acesta are dreptul civic la avocat și, dacă părinții ocupă poziția de procurori, atunci bunica / bunelul are tot dreptul să ocupe o poziție de avocat, susține A. B. Петровскій, cu condiția desfășurării unor discursuri constructive [39].

Această situație delicată cere atenție, obiectivitate, tact și o cultură a polemicii din partea tuturor adulților.

Dacă pornim de la stadiile dezvoltării personalității după E. Erickson, apoi trebuie să menționăm că am reflectat în acest subcapitol relațiile bunici-nepoți în aspectul *liniei normale de dezvoltare a personalității* persoanelor de vârsta a treia.

Uneori, însă, putem observa un șir de manifestări negative, reflectată de E. Erickson în *linia anormală a dezvoltării* personalității bunicilor: disperare, egoism, izolare de oameni, pierderea încrederii în puterile sale și în alți oameni, frica de finalul existențial al vieții ce se apropie.

Cauzele și manifestările conduitelor distorsionate ale bunicii diferă de la caz la caz, dar mai frecvent au rădăcini în condițiile complicate de viață, influența factorilor sociali și economici nocivi, neatenția și ignoranța manifestată de copii sau carențele de sănătate.

Rezumând, putem menționa că relațiile familiale, în sens îngust, reprezintă un sistem de comportamente, cerințe și așteptări pe care trebuie să le armonizăm prin tact, răbdare și atitudinea noastră empatică/pozitivă.

Este foarte important ca familia tânără să țină minte că părinții și-au realizat obligațiunile din plin față de ei. În majoritatea cazurilor bunicii sunt gata să le ajute copiilor, dar nu sunt obligați și nici n-au forțe să le crească și să le educe copiii, cu toate că uneori fac și acest lucru.

Responsabilitatea creșterii și educației copiilor (nepoților acestora) le revine numai și numai părinților, ceea ce nu înseamnă că aceștea vor cădea în alte extreme, izolând nepoții de bunici.

Totodată părinții sunt în drept să insiste ca toți membrii familiei, inclusiv bunicii, să respecte unitatea cerințelor, regulilor stabilite în familie cu privire la creșterea și educația copiilor.

Indiferent de viziunea și atitudinea unor persoane privind relațiile bunici-nepoți sau bunici-părinți, viața demonstrează insistent viabilitatea unuia și aceluiași model comportamental: chiar dacă familia tânără, de la început, nu se prea împacă și nu-i agreează pe părinți sau, invers, aceștea au o atitudine rezervată față de alegerea copiilor lor (din anumite motive), cu timpul, ambele părți se acceptă reciproc, devin mai maleabile, indulgente și înțelepte.

Nu trebuie să lipsim copiii, nici într-un caz, de comunicarea și relaționarea cu bunicii. Este foarte fin, aproape imperceptibil deseori firul ce leagă bunicii și nepoții. Există o poezie, o experiență existențială morală ce merită împărtășire, un farmec al vârsei a treia, pe care o percep deosebit și o doresc copiii, educați în conformitate cu normele etice și spirituale.

Este un sens enorm în faptul că oamenii în etate devin mai blânzi, mai sentimentali, mai răbdători, mult mai înțelepți și, să lipsim copiii de această influență valorică, poetică, mirifică, ar fi irațional, greșit, de neiertat și antiuman, nemaivorbind de însuși bunicii, pentru care nepoții devin un sens al vieții. Cu adevărat, *copiii copiilor sunt cununa bătrânilor și părinții sunt slava copiilor lor* [Solomon, pr. 17: 6; 11, p. 655].

Investigațiile realizate pe loturi de copii, care comunică frecvent cu bunicii, demonstrează că generația tânără este mai echilibrată, afectuoasă, empatică, tolerantă în comparație cu părinții lor, care au fost lipsiți de această experiență benefică.

În concluzie, adulții trebuie să rețină că modelul lor pozitiv se va proiecta în viitor asupra lor, **să promoveze valorile culturii postfigurative** ceea ce necesită o armonizare a relațiilor bunici-părinți-nepoți prin intermediul sporirii culturii care promovează valorile autentice ce asigură stabilitatea morală a familiei.

1.5. Categoriile de bunici în contextul culturii postfigurative

În accepțiune sociologică *familia* reprezintă grupul primar caracterizat prin interacțiunea membrilor săi după anumite reguli, principii, tradiții, obiceiuri, credințe; îndeplinirea anumitor funcții și tendința permanentă de menținere a unui echilibru în interiorul său. În vederea păstrării și consolidării integrității, continuității și funcționalității sale este important ca structura familiei să fie una flexibilă, care i-ar permite să se adapteze fără dificultăți la restructurările sociale și diverse circumstanțe. Aspectul dat se asigură de eficiența interrelaționării subsistemelor familiale. Ambele, *subsistemul adulților/marital*, care include soții și are rolul principal de a modela intimitatea, angajamentul și *subsistemul parental*, care se referă la părinți și apare odată cu nașterea primului copil, contribuie la menținerea unui echilibru psihomoral și social al familiei [13; 24; 60; 76 etc.]. În contextul dat, e important să precizăm că acest subsistem poate să cuprindă și membrii familiei extinse, în special bunicii. Cercetările realizate de Larisa Cuznețov, demonstrează că rolurile parentale, odată distribuite în propria familie, rămân practic aceleași și în realizarea rolurilor de bunici, cu unele mici excepții, ce țin de starea sănătății bunicilor sau a activității acestora [39, p. 304].

Subsistemele din cadrul familiei au componență variată. Dacă familia este completă, soții formează structura socială care, conviețuind și colaborând constituie cultura cofigurativă, copiii care apar, cresc și se dezvoltă, formează cultura prefigurativă, iar bunicii sunt reprezentanții culturii postfigurative [30; 39; 59]. Subsistemele din cadrul familiei, în esență, promovează cooperarea, suportul reciproc, complementaritatea, atașamentul, iar uneori competiția.

Subsistemul bunicilor asigură o bază fundamentală pentru descendenții lor, îndeplinește funcția de transmitere a culturii familiei / ethosului familial, iar îngrijirea nepoților de către aceștia se află în centrul tranzațiilor dintre generații, sub semnul îndatoririi și al dăruirii [76, p. 223].

Observațiile noastre și cercetările realizate asupra relațiilor dintre generații în cadrul familiei permit să confirmăm că bunicii reprezintă cel mai frumos exemplu de înțelepciune, statornicie, dragoste și respect. Funcția de bunic/bunică se echivalează cu: *a iubi, a educa, a îngriji, a admira, a se bucura, a alinta, a sprijini etc.* nepoții, iar uneori a suplini copiii lor adulți, care au devenit părinți. Implicarea bunicilor în creșterea nepoților este foarte importantă din considerentele asigurării unei dezvoltări optime la nivel psihic, moral și social a acestora. Este dovedit științific faptul că prezența bunicilor în viața copiilor are un impact pozitiv asupra formării și evoluției comportamentului lor. Copiii care relaționează adecvat cu bunicii sunt mult mai stabili emoțional, învață bine și au succese la școală, au încredere sporită în forțele proprii și relaționează fără dificultăți cu semenii lor [24; 37; 39; 80; 88 etc.].

Un studiu, organizat de Universitatea Oxford și Institutul Educației din Londra, demonstrează că implicarea bunicilor în creșterea și educația nepoților influențează gradul de fericire al acestora. Ann Buchanan (Centre for Research into Parenting and Children/Department of Social Policy and Social Work-Oxford University) și Dr. Eirini Flouri (the Institute of Education) au investigat impactul pe care îl are implicarea bunicilor în creșterea și educarea copiilor cu vârste cuprinse între 11 și 16 ani. Majoritatea adolescenților s-au declarat entuziasmați de legătura pe care o au cu bunicii, fapt ce suplinește cu succes absența părinților, care lucrează sau în contextul unor familii ce au trecut prin divorț sau separare. Deasemenea, bunicii au fost identificați drept piloni de

stabilitate privind creșterea copiilor și depășirea unor crize familiale [96].

Legătura naturală, afectivă, puternică dintre bunici și nepoți oferă o relație și o intimitate lipsită de constrângeri și de reglementări normative [79, p. 163], care deseori stresează copiii. Evident că relația adulților, a bunicilor și copiilor lor adulți, care sunt părinți, configurează rolurile bunicilor, pot lua diferite forme - de la *prietenul cel mai bun, confidentul, avocatul, până la istoricul familiei*, cel care păstrează și transmite ethosul pedagogic familial.

Din aceste considerente numeroși cercetători [39; 59; 76; 79; 85; 94; 96; 98; 99] au studiat complexitatea relației bunici-părinți-nepoți, stabilind tipologii ale bunicilor, delimitând spectrul larg de roluri/funcții îndeplinite de aceștia în cadrul familiei, respectiv a vârstnicilor în societate.

În continuare vom face o trecere în revistă a celor mai esențiale și funcționale clasificări oferite de literatura de specialitate, în scopul conștientizării rolului lor, a impactului bunicilor în educația nepoților cât și pentru a evidenția contribuția lor semnificativă în cadrul vieții familiale.

O clasificare tipică a bunicilor poate fi prezentată conform unui criteriu relevant – *mediul de rezidență* al acestora. Astfel, deosebim:

bunici din mediul urban/de oraș;

bunici din mediul rural/de la sat.

Datele Biroului Național de statistică din Republica Moldova ne informează că la începutul anului 2013 în țara noastră locuiau 544,4 mii de persoane în vârstă de la 60 și peste 60 de ani, din care mai mult de jumătate (60,3%) sunt femeii. Aproximativ două treimi din numărul total al persoanelor în etate locuiesc în mediul rural. Următorul tabel ne arată distribuția pe grupe de vârstă/ani a numărului de persoane în etate atât din mediul rural cât și urban, exprimate în % [104].

Tabelul 1.5. Repartiția persoanelor în etate pe grupe de vârstă și mediul de reședință (1 ianuarie 2013)

<i>Grupa de vârstă, ani</i>	<i>Total</i>		<i>Urban</i>		<i>Rural</i>	
	<i>persoane</i>	<i>%</i>	<i>persoane</i>	<i>%</i>	<i>persoane</i>	<i>%</i>
60-64	190219	34,9	83154	38,2	107065	32,8
65-69	104565	19,2	43752	20,1	60813	18,6
70-74	100563	18,5	39184	18,0	61379	18,8
75-79	72254	13,3	25537	11,7	46717	14,3
80-84	48452	8,9	16154	7,4	32298	9,9
85 și peste	28326	5,2	9808	4,6	18518	5,6
Total	544379	100,0	217589	100,0	326790	100,0

Analizând datele prezentate în acest tabel, observăm că numărul persoanelor în etate este mai concentrat în mediul rural, unde persoanele în vârstă de peste 60 ani reprezintă 15,8 % din totalul populației rurale, față de 14,6 % în mediul urban. În viziunea noastră, bunicii de la țară sunt mai des solicitați decât cei de la oraș pentru a avea grijă de nepoți (datorită fenomenului emigrării părinților spre orașe și posibilităților mai mari de angajare în câmpul muncii a acestora). Bunicii de la oraș, practic, o mare parte din ei, sunt angajați profesional, sunt activi și nu întotdeauna dispun de timp liber pentru a se ocupa de nepoți și nici de spațiul necesar pentru trai și joacă.

O altă clasificare a bunicilor are la bază criteriul *apartenenței liniei paterne sau materne*. Astfel, identificăm bunicii *paterni*, caracterizați ca fiind distanți în relația cu nepoții și bunicii *materni*, care sunt mult mai apropiați de nepoți. O sub-clasă a acestei tipologii poate să includă bunicii *naturali* – legătura directă în lanțul rețelei de rudenie și bunicii *vitregi* – legătură indirectă creată în familiile reconstituite [79].

Studiile empirice demonstrează faptul că frecvent și fără rezerve, tinerele familii apelează la ajutorul bunicii, din partea mamei (74%), în vederea creșterii copilului, dar acest moment deseori depinde nu numai de atașamentul emoțional în diada mamă-fică, care evident că se transmite și nepoților, ci și de posibilitățile bunicii [39, p. 305].

Psihologul rus O. B. Краснова, elaborează o clasificare amplă (12 tipuri), care are la bază o serie de criterii, unele fiind expuse anterior de noi. Astfel, în funcție de: *coabitarea bunicii cu nepoții, de statutul socio-familial, apartenența la linia paternă sau maternă, nivelul de comunicare și interacțiune, inclusiv, legăturile intra- și intergeneraționale* au fost delimitate următoarele tipologii de bunici:

1. Bunici căsătoriți ce locuiesc împreună cu nepoții (linia maternă);
2. Bunici căsătoriți ce locuiesc împreună cu nepoții (linia paternă);
3. Bunici singuratici (văduvi, divorțați) ce locuiesc împreună cu nepoții (linia maternă);
4. Bunici singuratici (văduvi, divorțați) ce locuiesc împreună cu nepoții (linia paternă);
5. Bunice singuratice (văduve, divorțate) ce locuiesc împreună cu nepoții (linia maternă);
6. Bunice singuratice (văduve, divorțate) ce locuiesc împreună cu nepoții (linia paternă);
7. Bunici căsătoriți ce nu locuiesc împreună cu nepoții (linia maternă);
8. Bunici căsătoriți ce nu locuiesc împreună cu nepoții (linia paternă);
9. Bunici singuratici (văduvi, divorțați) ce nu locuiesc împreună cu nepoții (linia maternă);
10. Bunici singuratici (văduvi, divorțați) ce nu locuiesc împreună cu nepoții (linia paternă);

11. Bunice singuratice (văduve, divorțate) ce nu locuiesc împreună cu nepoții (linia maternă);
12. Bunice singuratice (văduve, divorțate) ce nu locuiesc împreună cu nepoții (linia paternă) [94].

Conform unui alt studiu realizat de către J. Kellerhals și colaboratorii săi pe marginea unui eșantion genevez, care, de asemenea, au investigat aspectele ce țin de apelul și colaborarea cu familiile de origine și măsura în care bunicii îndeplinesc un rol educativ, am identificat o clasificare a acestora, plecând de la criteriul *tipul coeziunii familiale*:

bunici cu o contribuție semnificativă în creșterea și educația nepoților, la care se apelează frecvent. În baza datelor, cel mai des (64% din cazuri) se apelează la ajutorul rețelei de rudenie în *famiiliile de tip asociație*;

bunici cu o contribuție ne semnificativă în creșterea și educarea nepoților; se observă în *famiiliile de tip paralel*, centrate pe izolare. În acest caz se apelează cel mai puțin la rețeaua de rudenie [79, pp. 163-164].

Cercetătoarea de la Liège, A. Gauthier (1995) în cadrul unei anchete longitudinale/panel, având ca eșantioane bunici și nepoți din Belgia, a clasificat bunicii în funcție de *suplinirea rolului parental* (în domeniul conduitelor sociale). Clasificarea dată conține caracteristici ai culturii bunicilor, după cum urmează:

bunici care *substituie* părinții în supravegherea cotidiană a copiilor. Acest tip de bunici se răgăsește printre vârstnicii care nu posedă diplome de studii superioare și/sau au statut de pensionari/casnici, muncitori, funcționari. Ei exercită mai degrabă un rol parental decât de bunici, își atribuie dreptul de a controla stilul educativ al părinților (copiilor adulți a lor) și de a orienta dezvoltarea nepoților; promovează valori precum: politețea, respectul și ascultarea față de părinți și persoane în etate, onestitatea, ajutorul.

bunici care își asumă roluri specifice (*specialiștii*): categoria de vârstnici care posedă studii superioare, sunt angajați profesional, sunt socialmente activi, valorizează un anumit grad de independență și împlinire personală. Contactele cu nepoții sunt mai rare, dar acordă o mare importanță calității relației cu nepoții. O sub-clasă a acestei categorii o reprezintă *bunicii* ce dețin o funcție de *club*, organizează timpul liber și week-end-urile într-o atmosferă pedagogică. Atitudinea ne-poților față de ei este pozitivă deoarece acestea se simt valorizați și înțeleși. O a doua sub-clasă o reprezintă *bunicii-rădăcini*, care asigură transmiterea patrimoniului familial, menținerea moravurilor și cultivarea legăturilor intergeneraționale, însă frecvent această funcție este definitorie pentru *bunicii emigranți*.

bunici care nu își asumă roluri educative (*pasivii*) reprezintă o categorie constituită din vârstnicii ce aparțin tuturor categoriilor sociale și care datorită unor factori: vârstă înaintată, starea sănătății, distanțele geografice foarte mari, rețea de rudenie mare (copii numeroși), rupturi între bunici și părinți, înregistrează o pasivitate involuntară sau practic absolută [Apud 79, p. 164-165].

O cercetare relevantă, efectuată de către Karin Wall (1996), care abordează problema nucleelor familiale constituite din bunici și unul sau mai mulți nepoți, în situații de criză ale vieții de familie (deces, divorț, abandon, boală etc.), vine să completeze tipologia prezentată mai sus. Astfel, conform aceluiași criteriu expus anterior, *cel de suplinire a rolurilor parentale și din necesitatea asigurării solidarității familiale în vederea păstrării familiei* distingem:

bunici ce *substituie* părinții, preluând pentru un timp atribuțiile parentale;

bunici *depozitari* ai copiilor pentru o durată oarecare, exercitând cea mai mare parte a atributelor parentale cotidiene, fără ca aceștia să renunțe la ele exercitându-le de la distanță;

bunici *supraveghetori*, care preiau rolurile parentale pentru durate limitate: săptămâna de lucru a părinților, câteva zile/noapți din săptămână;

bunici *susținuți* de către nepoți, identificați mai ales în mediul rural, oferindu-le ajutor și securitate. [79, p. 166].

Contribuții remarcabile în domeniul pedagogiei familiei, investigații de amploare cu privire la educația pentru familie, sunt realizate de către cercetătoarea autohtonă, Larisa Cuznețov. În lucrările sale [33; 36; 37; 39 etc.], autoarea abordează și aspecte legate de cultura relației bunici-nepoți, elaborează o clasificare proprie a bunicilor ținând cont de diversitatea tipurilor de personalități, nuanțând o serie de criterii. Potrivit autoarei deosebit:

conform *criteriului de vârstă*:

bunici *relativ tineri* (45-65 de ani) – ei sunt activi, energici, au o viață matură de reală valoare, sunt încadrați profesional;

bunici *în etate* (după 65 de ani) – sunt pensionari, contactează cu nepoții mai frecvent. Sentimentul de plenitudine și utilitate a vieții le provoacă plăcere să povestească cazuri interesante din propria viață, să dea povețe etc.

criteriul general: *trăsături individual-tipologice*:

a) În conformitate cu *sensibilitatea emoțională* deosebit:

bunici *blajini* – comportare calmă, pașnică, cordială; sunt buni, mărinimoși, sentimentali; ascultă sfaturile copiilor lor adulți; discută empatic cu ei și cu nepoții orice problemă etc.

bunici *impertinenți* – comportament rezervat, tacit, sunt introvertiți, neexpresivi; le lipsește simțul umorului; puțin comunică; sunt îngândurați; se izolează și distanțează de apropiați etc.

bunici *agitați* – comportament impulsiv, suspicios sau anxios; frecvent sunt irascibili, ușor se enervează; manifestă sensibilitate bolnăvicioasă.

b) *Manifestarea calităților volitive:*

bunici *hotărâți*- comportament perseverent, acționează cu siguranță, ușor iau decizii, sunt independenți, uneori chiar autoritari; dau dovadă de inițiativă.

c) *Activism comportamental:*

bunici *activi* – sociabili, deschiși, le place să comunice cu nepoții, părinții acestora; vioi, energici, dinamici etc.;

bunici *pasivi* – acționează lent, sunt introvertiți, necomunicabili; încet și lung gândesc; sunt inerti și conservatori etc.

d) *Particularități comunicative:*

bunici *vorbăreți* – comportament activ, sociabil; sunt extravertiți, expresivi, povățuitori, discută dificultățile apărute; uneori pot fi sâcâitori;

bunici *posaci* – comportament sobru, acționează în tăcere, necomunicativi, mohorâți, sunt închiși, rar zâmbesc [34; 39, p. 303-304].

Potrivit observațiilor aceleași autoare, în conformitate cu deosebirile de gen, mai frecvent sunt solicitate de familiile tinere – bunicile. Acestea sunt atente, îndemânatice, mobile, comunicative, descurcărețe, mai deschise și cointerestate decât bunicii în suști-nerea și ajutorarea copiilor, inclusiv și a nepoților. Bunicii/bărbați, însă, își rezervează rolul de secundare a bunicii și organizează distracțiile, jocurile, plimbările, excursiile etc. Din considerentele date și potrivit literaturii de specialitate [79; 80] constatăm, că mai des este abordată bunica și rolurile îndeplinite de ea în familie. Gradul de interacțiune și comunicare a bunicii cu nepoții la fel, este mai sporit decât cu bunicii.

Subiectul privind reprezentarea și conștientizarea de către femeie a rolului său de bunică a fost investigat de mai mulți cercetători printre care se numără și R. Robertson (1977). Clasificarea propusă de cercetătoare se axează, mai ales, pe atitudinea și respectul față de normele personale și sociale ale femeii, pe expectanțele acesteia față de copiii adulți și nepoți, gradul de

implicare în creșterea și educația nepoților. Astfel, cercetătoarea delimitează:

femeia-bunică cu înalte aspirații personale și sociale și cu o reprezentare temeinică despre rolul dat; acestea au grijă de nepoți și deseori îi răsfață;

femeia-bunică cu nivel redus de aspirații personale și cu așteptări ne semnificative de la îndeplinirea acestui rol;

femeia-bunică simbolică care își realizează rolul în corelație cu normele și principiile sale de viață;

femeia-bunică centrată pe educația individuală ce pune accent pe formarea și dezvoltarea trăsăturilor individuale de caracter și conduită.

A. С. Спиваковская și Н. Я. Варга în cercetările sale descriu alte două tipuri de bunice care nu se încadrează reușit în acest rol și sunt caracterizate ca:

bunici jertfe, care preiau acest rol ca pe unul central din viața sa, își asumă întreaga responsabilitate privind treburile gospodărești, inclusiv creșterea și educarea nepoților; renunță la serviciu și ignorează posibilitățile de autorealizare și autoafirmare;

bunici concurente care continuă să activeze în plan profesional, acordă timp nepoților în zilele de odihnă și vacanțe.

Concurează cu fiica sau nora din motivul de *a fi cea mai bună și de succes mamă a nepotului*.

În lucrarea *Социальная психология старения (2002)*, psihologii ruși O. B. Краснова și A. Г. Лидерс abordează specificul femeilor vârstnice și manifestarea acestora în rolul de bunică. Astfel, cercetătorii au stabilit următoarea tipologie de bunice. În funcție de *acțiunile concrete cu nepoții și/sau timpul liber petrecut cu aceștia* deosebim:

bunice de tip *formal*: citesc împreună cu nepoții, se plimbă, merg în vizită la rude, prieteni, privesc televizorul – activități ce nu solicită prea multă energie și timp, ba dimpotrivă chiar benefice sănătății tuturor;

bunice de tip *activ*: se joacă, ajută nepoților la efectuarea temelor pentru acasă; merg cu nepoții la spectacole, cinema; se plimbă etc.; organizează activități ce solicită timp, energie atât din punct de vedere moral cât și fizic; bunice care se află la distanță, *îndepărtate (se referă la distanța geografică)*: petrec împreună timpul liber doar de sărbători și vacanțe, îi implică pe nepoți la treburile gospodărești, grădinărit, activitățile în câmp [94; 101].

În același context, cercetătorii americani R. Aisenberg,

J. Treas propun încă o tipologie, care după părerea noastră constituie o completare a celor expuse anterior. Potrivit acestora se deosebesc:

bunici-izvor nesecat de înțelepciune, promotorii culturii familiale și sociale;

bunici-sursă de energie pozitivă, petrec timpul liber cu nepoții distrându-i și/sau oferindu-le momente de relaxare.

Conform opiniei psihologului rus citat mai sus, O. B. Крачнова, atitudinea bunicilor față de nepoți și construirea unei relații temeinice cu aceștia mai depinde de o serie de factori ca: vârsta nepoților; vârsta bunicilor; studiile pe care le posedă bunicii; condițiile de trai; tipul relațiilor intrafamiliale; valorile proprii și cele sociale promovate de bunici; starea sănătății ș.a. Este important ca adulții, părinții copiilor să menționeze frecvent importanța bunicilor, contribuția lor, să încurajeze legătura strânsă, apropiată dintre bunici și nepoți; să contribuie la consolidarea relației prin comunicare sistematică, ajutor reciproc. În conformitate cu criteriul ce ține de comunicarea bunicilor cu nepoții, putem delimita:

bunici ce interacționează sistematic – sunt cei care locuiesc sub același acoperiș sau în aceeași localitate, comunică zi de zi.

bunici ce comunică periodic/relații periodice – în timpul vacanțelor, de sărbători, ocazii speciale.

bunici ce nu au nici un fel de relații cu nepoții săi [94].

Alte studii, în încercarea de a realiza clasificări privind bunicii, au fost axate asupra *stilurilor de relaționare dintre aceștia și nepoții lor*. A. J. Cherlin și F. F. Furstenberg [Apud 77] identifică:

bunici ca figuri distante: acest stil are o pondere de 29 % din totalul lotului studiat. Bunicii sunt întâlniți de către nepoți foarte rar, la anumite ocazii speciale, în cea mai mare parte datorită distanțelor geografice mari, care au ca efect o relație mai puțin apropiată și în plan afectiv. În acest caz bunicii își doresc să-și poată vizita mai des nepoții, chiar să locuiască mai aproape, pentru că relațiile să devină mai strânse;

bunici în calitate de prieteni: este cel mai frecvent stil (55%); bunicii își întâlnesc des nepoții și le face plăcere să petreacă timpul împreună, desfășurând activități distractive. Joacă foarte rar roluri parentale, fiind mai degrabă un camarad al copilului, decât persoana care îl îngrijește. Nu se amestecă în modul în care părinții își educă și cresc copiii, lăsând acestora responsabilitatea îngrijirii lor;

bunici ca persoane implicate în creșterea nepoților: ei se află frecvent cu nepoții și le acordă mult timp, la fel ca și bunicii prieteni, companioni. Spre deosebire de aceștia își asumă roluri apropiate de cele parentale, contribuie efectiv la creșterea nepoților: dau sfaturi, îi îngrijesc în anumite perioade, preiau o parte din sarcinile gospodăriei copiilor lor. Unii sunt un veritabil substitut al părinților în cazul mamelor celibatate sau divorțate, sau când mama și-a reluat activitatea profesională [15, p. 64-65].

Analiza și sinteza celor mai esențiale și funcționale tipologii ale bunicilor, propuse de literatura de specialitate a permis să stabilim esența și nuanțele culturii postfigurative. În continuare, ne propunem să stabilim o tipologie a bunicilor, plecând de la ideea susținută de J. C. Kaufman (1986), potrivit căreia un individ

nu este perceput ca *bătrân* de către socium (prieteni și familie), atât timp cât continuă să fie activ, interesant și productiv.

Criteriul de bază: *după modul în care sunt percepuți bunicii de către familie și societate:*

bunicii autonomi duc un mod de viață de sinestătător, decent; o parte din ei sunt angajați în câmpul muncii, iar starea de sănătate le permite să se descurce singuri în treburile gospodărești și cele de serviciu. Această categorie de bunici pot constitui o sursă sigură de ajutor financiar copiilor adulți și/sau nepoților;

bunicii dependenți de sprijinul familiei, include, mai ales, persoanele în etate cu o stare a sănătății precară. Deseori ei locuiesc în aceeași casă cu copiii săi sau sunt în grija nepoților adulți. Cei dependenți de sprijinul financiar al familiei pot reprezenta surse stabile și destul de eficiente de supraveghere a celor mici;

Criteriul de bază: *după modul în care sunt etichetați bunicii și atitudinea față de ei:*

bunicii utili/acceptați/integrați, care dau dovadă de înțelegere, înțelepciune; sunt conștienți și își acceptă cu responsabilitate rolul deținut în familie. Ei nu crează situații de conflict în familie, ba dimpotrivă caută permanent soluții de a le preîntâmpina, evita; se implică adecvat în creșterea și îngrijirea nepoților, contribuie în măsura disponibilităților la treburile casnice. Din punct de vedere social, aceștia sunt adepții actelor de caritate și generatori de idei noi, în vederea bunăstării comunității, cartierului, sau blocului locativ.

bunicii marginalizați/izolați/inutili atât familiei cât și societății, de regulă pot cuprinde categoria de vârstnici bolnavi și/sau aflați la vârsta de peste 80 de ani. Socialmente ei sunt neintegrați și dezadaptați. Familia nu lasă copiii mici sub supravegherea acestora și întâmpină dificultăți de comunicare și relaționare cu ei. Această vârstă necesită atenție

sporită și îngrijiri speciale. Acest fapt, însă nu înseamnă că familia și nepoții se vor purta cu ei urât, amoral, ci invers vor avea grijă de ei în funcție de situație și cazul concret (invitarea medicului; internarea în spital; mobilizarea unei persoane de gardă la necesitate; organizarea nepoților pentru a le acorda ajutor etc.).

În concluzie, menționăm că analiza clasificărilor și a categoriilor de bunici ne orientează spre conștientizarea relației familie-bunici, importanța și diversitatea rolurilor pe care le pot îndeplini bunicii în cadrul familiei și ne oferă informații despre valorile promovate de ei. Implicația bunicilor poate varia atunci când în viața copiilor adulți și a nepoților apar situații precum migrația părinților la oraș sau în alte țări, angajare, recalificare profesională a acestora etc. și, mai ales, în situații critice: divorț, îmbolnăvirea sau decesul unui părinte. Totodată influența și rolurile îndeplinite de bunici sunt condiționate de mai mulți factori ca: cultura și inteligența, preferințele bunicilor, vârstă și gen, distanța geografică, starea sănătății, timpul liber de care dispun, comunicarea și relațiile cu copiii lor adulți etc. Indiferent din ce categorie ar face parte bunicii, nepoții îi consideră drept persoane foarte importante în viața lor, iar întâlnirile cu aceștia au efect benefic pentru formarea și cultivarea calităților morale. Studiul teoretic și empiric a permis să stabilim că a avea bunici în familie sau în preajma acesteia, presupune un șir de avantaje în educația nepoților:

formarea și dezvoltarea simțului de apartenență și identitate la neam a copilului;

spiritualizarea educației și promovarea valorilor religioase; transmiterea valorilor autentice, a tradițiilor și a obiceiurilor populare;

oferirea modelelor cumpătate și pozitive de conduită; suport afectiv necondiționat, răbdare, securizare și siguranță; sursă de experiență existențială, înțelepciune și devotament;

stabilitate emoțională și afectivă;

asigurarea echilibrului, stabilității și continuității familiei.

În esență, investigația realizată scoate în evidență rolul important al bunicilor ca promotori ai valorilor morale și spirituale, ai stabilității psihosociale, a modelelor echilibrate de comportare și a tradițiilor neamului.

1.6. Modele de interacțiune bunici – părinți – copiii/nepoți

Potrivit viziunii cercetătoarei M. Voinea, familia reprezintă o formă complexă de relații biologice, sociale, materiale și spirituale între indivizii legați prin căsătorie, sânge sau adopțiune [88]. Ea funcționează printr-un sistem multigenerațional complex și repre-zintă o unitate socială și una emoțională în care există legături profunde, permanente și indestructibile dintre membrii săi. Fiecare individ în cadrul existenței sale, devine și este parte componentă a unei familii în care stabilește relații și tranzacții cu ceilalți membri: soț, soție, părinte, copil / fiu, fiică; frate; soră; nepot, nepoată; bunel; bunică; unchi; mătușă etc. Involuntar modelele promovate și legă-turile de familie influențează, orientează, coordonează și structurează comportamentul, atitudinile și convingerile individului și contribuie la formarea și dezvoltarea omului pe tot parcursul vieții [Ibidem].

În concepția R. Popescu, familia desemnează o unitate de personalități aflate în interacțiune, o entitate dinamică în cadrul căreia oamenii își modelează continuu relațiile și construiesc o existență de grup [68]. Dezvoltând această idee menționăm, că odată cu nașterea copilului în jurul său începe să se dezvolte și să se formeze o rețea primară de relații interpersonale: cu părinții, cu frații, cu bunicii, cu alte rude. Rețea care va juca un rol decisiv în formarea personalității și a integrării sociale. Pe măsura evoluției sale, copilul se integrează în grupul familial, trăiește, relaționează, cooperează, comunică cu ceilalți membri. Își modelează treptat

scopuri comune cu cei de-o vârstă, preia unele conduite parentale, valorifică experiența fraților, părinților, bunicilor; aspiră spre anumite idealuri noi. Totodată copilul, observă că părinții și bunicii gândesc diferit; au o sferă de interese distincte dar și comune; posedă criterii proprii de opțiuni și judecăți; manifestă conduite asemănătoare, dar și deosebite.

Educația și socializarea copilului în familie va determina procesul de asimilare de către acesta a unui spectru larg de valori reprezentate de experiențe, reguli, norme proprii și comune, tradiții și obiceiuri etc. Transmiterea și asimilarea patrimoniului valoric, transpunerea lui în atitudini, comportamente profesionale, culturale și cotidiene reprezintă condiția fundamentală ce asigură raporturile între cele trei generații: bunici, părinți, copii. Astfel, pentru a stabili esența și impactul bunicilor asupra educației nepoților am realizat un șir de cercetări pe un lot stratificat, care includea nepoții (vârsta preșcolară; școlară mică; preadolescenți și adolescenți) – 240 subiecți, părinții acestora și bunicii. Loturile au fost selectate prin intermediul pedagogilor din instituțiile de învățământ din mediul urban și mediul rural.

În cadrul instituțiilor preșcolare s-a conversat cu copiii de 5-7 ani pe marginea relației lor cu bunicii. Elevii de vârstă școlară mică și preadolescenții au elaborat o povestire (*Portretul bunicilor mei*) și au răspuns la câteva întrebări, iar adolescenții au realizat un eseu la tema *Ce am învățat de la bunici*, apoi au răspuns la un mic chestionar cu privire la comunicarea și colaborarea cu bunicii. Întregul lot al părinților (240 subiecți) au răspuns la un chestionar numit *Impactul bunicilor asupra educației familiale a copiilor*.

În linii generale, rezultatele obținute ne-au bucurat, deoarece demonstrează un grad înalt de interacțiune și comunicare a familiei, nepoților cu bunicii. Evident că relația familie-bunici-nepoți este mai apropiată și coerentă în mediul rural decât în cel urban, durata întâlnirilor/timpului petrecut în ospeție la bunici, la fel, este mai mare atunci când nepoții vin la bunici la țară. Ajutorul acordat bunicilor de nepoți de pe loc, din sat, desigur că un pic prevalează,

însă și nepoții din oraș manifestă și ei o atitudine grijulie și destul de responsabilă față de sarcinile și muncile delegate de bunici.

Confidențele împărtășite cu bunicii țin de variate aspecte ale vieții tinerei generații (de primele sentimente de îndrăgostire; conflicte cu colegii de clasă, prietenii, părinții; frământări și confuzii personale din cauza unor eșecuri și/sau greșeli etc.) și practic nu diferă în funcție de mediu.

Sfaturi bunicilor le cer mai frecvent preadolescenții și adolescenții, acestea diferă de la caz la caz, sunt discutate; împreună se caută soluții pentru depășirea dificultăților, mai cu seamă, în relația cu părinții.

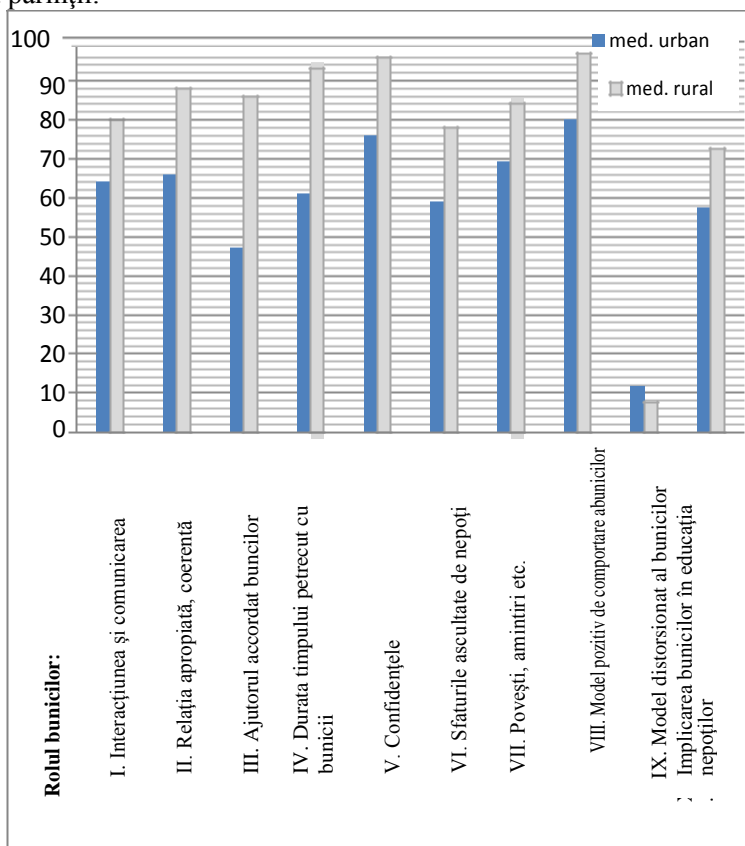

Figura 1.6. Rolul bunicilor în educația nepoților

Cât privește cultura bunicilor, cel mai bine s-au descurcat adolescenții și părinții acestora din mediul urban. Practic, ambele loturi, printre componentele culturii postfigurative, au enumerat valorile (morale, religioase), credința, normele și regulile etice, modul de viață, produsele materiale, produsele spirituale.

În continuare prezentăm grafic rezultatele obținute.

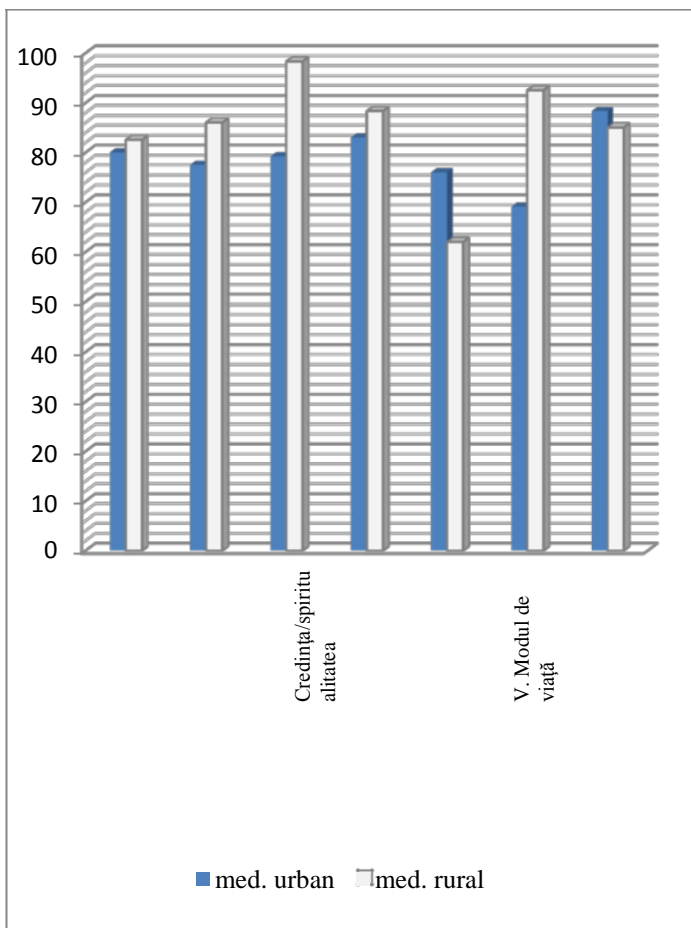

Figura 1.7. Componentele culturii postfigurative (mediul urban și mediul rural)

După cum se poate observa din histograma de mai sus (Figura 1.7.), diferențe semnificative nu sunt, însă, totuși, bunicii din mediul rural pot fi considerați drept cei mai buni păstrători și promotori activi a tradițiilor și obiceiurilor / valorilor neamului (cu 23%), în viziunea copiilor lor adulți și a nepoților.

Diferențele de opinii cu privire la modul de viață au fost clarificate prin intermediul observațiilor și a întrebărilor. Respondenții au precizat că au avut în vedere un mod de viață sănătos și mai echilibrat, *cald*, afectuos. Aici, cu 14% sunt mai superiori bunicii de la țară și cu 19,1%, aceștia au fost considerați de apropiații lor ca fiind mai credincioși și spirituali.

Întrucât ne interesează aspectul colaborării, a parteneriatului educativ familie-bunici am conversat și am analizat povestirile și eseile întregului lot (240 s.) și am stabilit cinci modele de interacțiune familie-bunici: *modelul interacțiunilor dominate de bunici* (11,3%); *modelul interacțiunilor în care bunicii sunt percepuți ca aliați* (24,2%); *modelul interacțiunilor dominate de părinți* (7,1%); *modelul interacțiunilor familiale axate pe echilibrul generațional* (40,8%) și *modelul mixt* (16,6 %).

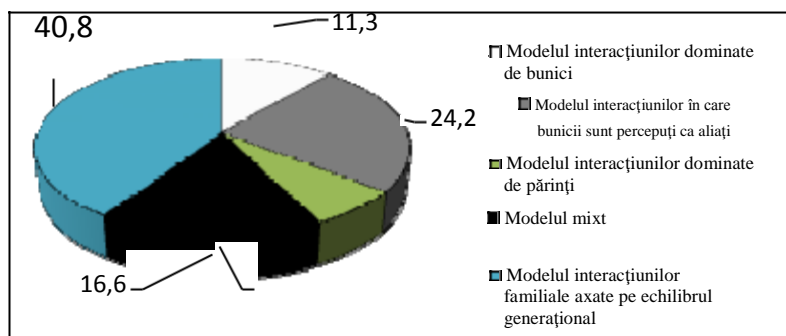

Figura 1.8. Modele de interacțiune familie – bunici – nepoți

Generațiile interacționează permanent și continuu între ele, stabilind astfel o multitudine de configurații relaționale, diferite ca

formă și conținut. În concluzie, în cadrul parteneriatului educativ bunici-părinți-copii/nepoți, stabilind prezența celor **cinci modele de interacțiune**, considerăm oportună elucidarea schemelor inter-generaționale a modelelor nominalizate anterior.

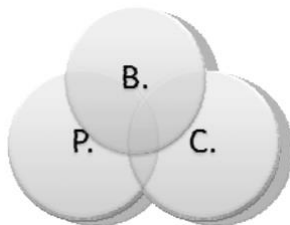

Figura 1.9. Modelul interacțiilor dominate de bunici

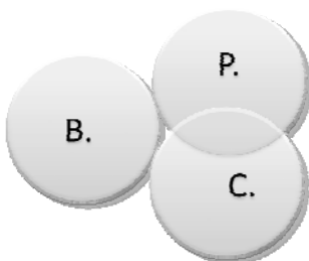

Figura 1.10. Modelul interacțiilor în care bunicii sunt percepuți ca aliați

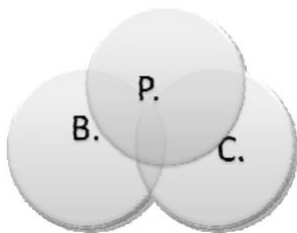

Figura 1.11. Modelul interacțiilor dominate de părinți

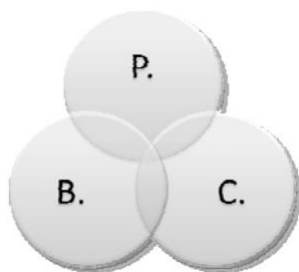

Figura 1.12. Modelul interacțiunilor familiale axate pe echilibrul generațional

Modelul interacțiunilor dominate de bunici este caracterizat de dominanța bunicilor în viața de familie a copiiiilor adulți care sunt deja părinți și a nepoților. Acest lucru se observă, în special, la nașterea primului nepot. La această etapă unii bunici, considerând cuplul tânăr prea fragil și lipsit de experiența creșterii și îngrijirii copilului, preiau atributele și responsabilitățile lor. Ei presupun că cei mici au nevoie de o îngrijire specială din partea unor persoane cu experiență, uitând adeseori că și ei au fost cândva părinți tineri. Probabil din motivul de a nu repeta greșelile făcute cu propriii săi copii, această categorie de bunici preia controlul asupra familiei tinere. De regulă, cel mai mult se implică, se impun și sunt active bunicile. Evident că nu putem fi categorici în acest caz, deoarece uneori bunicii au dreptate; se întâmplă că tinerii nu sunt la început eficienți sau învață / sunt ocupați.

Acest model de interacțiune poate fi potrivit la etapa contemporană, doar când tinerii apelează la bunici, altfel el poate genera tensiune și conflicte în ambele familii. Deseori cei vârstnici observă, subliniază și critică neajunsurile, stilul de viață, greșelile de educație comise de părinți. Desconsiderarea tinerilor părinți va provoca conflicte majore și ulterior dificultăți în construirea relației de cuplu și cu copii. Aceștia din urmă vor suporta mari încărcături emoționale, vor deveni vulnerabili, fricoși și anxioși.

Modelul interacțiunilor în care bunicii sunt percepuți ca aliați.

În esență, părinții sunt responsabili de creșterea și educarea copiilor. În opinia noastră considerăm că, pentru a realiza cu succes acest obiectiv în cadrul familial este necesară susținerea constantă și implicarea în anumite situații de viață a bunicii. Cercetările demonstrează că acest model este binevenit doar dacă bunicii reprezintă modele demne de urmat, asigură stabilitate, ordine, echilibru și coeziune familială. Cu regret, astăzi, unele familii tinere refuză ajutorul bunicii privind supravegherea și educarea nepoților, considerându-i de *modă veche*, sau le solicită ajutorul numai în situații dificile. Acest fapt poate contribui la crearea unei distanțări în relația bunici-nepoți și apariția disfuncționalității în relația părinți-bunici-nepoți, numai în cazul unei comunicări infecte, nepoliticoase, axată pe desconsiderare. Tânăra familie trebuie să se comporte cu părinții lor (din ambele părți) respectuos; să aducă argumente la unele situații de refuz, să explice atent fără a obijdui persoanele în etate, pentru a le păstra ca aliați pe parcursul vieții.

În linii generale, influența educativă a bunicii asupra nepoților presupune mai degrabă o activitate paralelă decât comună. Modelul vizat este unul complex și delicat, el poate eșua din cauza relațiilor de adversitate ce conduc la interacțiuni negative și chiar la ignorarea interacțiunilor cu bunicii, iar nepoții vor fi lipsiți de comunicarea valoroasă cu cele mai apropiate rude ale sale.

Modelul interacțiunilor dominate de părinți. Abordarea dată poate fi desprinsă din modelul anterior. Este cunoscut faptul că părinții reprezintă generația intermediară dintre celelalte două generații. De ei va depinde construirea și menținerea legăturii bunici-nepoți. Acest model atribuie părinților un rol prioritar în raporturile partenoriale intergeneraționale. Aderența puternică a bunicii la valorile propriei generații, uneori îi determină pe părinți să devină nonconformiști. Este clar că între cele două generații vor exista mereu puncte de vedere diferite, dar bunicii prin

experiența lor de viață, capacitățile de mediere, promovarea valorilor autentice, joacă un rol important în viața de familie.

Există situații când părinții au expectanțe inadecvate față de vârstnici cât și față de proprii lor copii.

În esență, acest model poate genera conflicte, concurență cât și posibilitatea de a-i înlocui pe bunici cu bone calificate în educația copiilor, totul depinde de înțelepciunea ambelor părți, starea sănătății și disponibilitatea bunicilor.

Modelul interacțiunilor familiale axate pe echilibrul generational. Acest model este unul armonios ce are la bază sarcini și scopuri comune legate de creșterea și educarea tinerei generații. În acest context venim să evidențiem postulatul susținut de Larisa Cuznețov [39] și alți cercetători, că coexistența echilibrată a tuturor generațiilor, bazate pe simetrie, complementaritate, reciprocitate și parteneriat; pe principiul schimbului și al colaborării chiar dacă uneori acestea nu sunt echivalente, vine să completeze și dezvolte ethosul pedagogic familial și să contribuie esențial la plâsmuirea personalității copilului.

În acest sens, precizăm că familia reprezintă unitatea educativă primară, părinții fiind primii educatori, care asigură formarea și dezvoltarea personalității copilului, pe când bunicii au un rol de secundare (cu excepția când ei rămân unicele rude a copilului). Astfel, copilul deține un rol central în cadrul familiei, este un adevărat *candidat la umanizare, la ucenicia manifestărilor naturii* [P. Osterrieth 1976, Apud 15, p. 65.], iar iubirea, maturitatea emoțională, comunicarea empatică, responsabilitatea, spiritualitatea, pe care o oferă părinții și bunicii în parteneriat – constituie premisele esențiale și baza formării viitorului adult. Bunicii reprezintă adevărate modele de viață atât pentru copiii lor adulți, care sunt părinți, cât și pentru nepoți. Experiența de viață, chibzuința, îngăduința și înțelepciunea de care dispun, cu care se împărtășesc bunicii ajută la menținerea și consolidarea familiei, a culturii fami-

liale și, totodată, contribuie la formarea sentimentelor de apartenență și identitate la neam.

Prin urmare sunt necesare eforturi morale, intelectuale și economice din partea statului și a fiecărui om pentru menținerea, valorificarea și consolidarea dialogului permanent dintre generații în vederea asigurării ordinii, bunăstării și echilibrului la nivel socio-familial.

Cu certitudine că modelul echilibrului generațional este un model ideal pentru care trebuie să opteze fiecare familie și întreaga societate.

Cercetările realizate au demonstrat din partea nepoților (indiferent de vârstă) o atitudine pozitivă, frumoasă, afectuoasă față de bunici atât în mediul rural cât și în cel urban. Interacțiunile în relația familie – bunici – nepoți variază ca spectru, formă, durată și depind de multe circumstanțe. În primul rând depind de: cultura și inteligența celor trei generații; de starea economică și statutul social al acestora; de vârstă și sănătatea actorilor familiari; de modul de viață și de gândire promovat; de tradițiile neamului nostru.

În concluzie, menționăm că abordările teoretico-praxiologice propuse reprezintă un reper fundamental de analiză și ghidare a raporturilor intergeneraționale familiale. Considerăm importantă cunoașterea modelelor expuse de către fiecare generație, deoarece conținutul și esența lor reprezintă realitatea existențială a omului, calitatea căreia depinde de contribuția morală a fiecărei persoane și a societății în întregime.

Capitolul 2

PRAXIOLOGIA PARTENERIATULUI EDUCATIV FAMILIE – CULTURĂ POSTFIGURATIVĂ

2.1. Educația pentru familie din perspectiva promovării culturii postfigurative

Complexitatea funcțiilor, a relațiilor familiale și a procesului educativ ne orientează spre analiza educației pentru familie și promovarea culturii postfigurative dintr-o perspectivă sociopsihopedagogică, abordând familia și unitatea de învățământ în tripla lor ipostază: de actor, agent și partener educativ.

Sinteza literaturii de specialitate [6; 13; 15; 39; 61; 64; etc.] și cercetările realizate ne-au determinat să evidențiem o tendință importantă a evoluției sistemului familial ce derulează în două direcții opuse, dar care se presupun reciproc. *Pe de o parte, familia își poate defini cu tot mai multă claritate limitele în raport cu mediul social, pe de altă parte, deschiderea sa către acest mediu crește* [33], volumul și diversitatea schimbărilor economice și informaționale fiind tot mai intensive.

Educația familială, în aceste condiții, nu poate fi redusă numai la acțiunile și procesele intrafamiliale, ci necesită acumulări noi din exterior pentru îmbogățirea ethosului său pedagogic. În acest context menționăm faptul că la sfârșitul anilor '70 dezvoltarea personalității copilului este înțeleasă de cercetători ca rezultat al interconexiunii unui ansamblu de factori familiali, școlari și comunitari. Bineînțeles că în factorii familiali se au în vedere nu numai părinții, dar și bunicii.

Savantul belgian J. P. Pourtois situează acești factori pe o *axă proximal-distală* în funcție de influența directă sau mijlocită asupra dezvoltării copilului. Factorii familiali sunt atestați și evaluați de el

ca factori *proximali de o importanță majoră* [69]. Evident că în acest caz părinții și frații sunt foarte aproape, iar subsistemul bunicilor este mai distant, însă și aici pot fi excepții. Totul depinde de structura și specificul familiei, condițiilor de trai și comunicare a tuturor membrilor familiei.

Modelele conceptuale ce articulează influențele pe care le exercită diferiți factori asupra copilului sunt numeroase, noi însă plecăm de la *modelul ecologic al dezvoltării umane*, elaborat de U. Bronfenbrenner (1979) din perspectiva teoriei sistemelor. În cadrul acestui model *copilul este plasat în centrul ecosistemului structurat în patru niveluri*:

nivelul microsistemic, alcătuit din instituțiile cu influență educativă directă, fiecare, la rândul său, formând și un micro-sistem educativ integrator al copilului: familia, grădinița de copii, grupul de similitudine, școala etc.;

nivelul mezosistemic, constituit din variatele și multiplele interacțiuni ce parvin de la instituțiile microsistemului;

nivelul exosistemului, ce integrează într-un tot întreg micro-sistemele, mezosistemele și grupurile de apartenență a părinților: rude/bunici, grupuri profesionale, pe interese, rețele de sociabilitate etc.;

nivelul macrosistemic, constituind din modelele culturale care structurează rolurile parentale și infantile, cele postfigurative care conferă sens, coerență și continuitate mediului educativ în care crește copilul [19].

Modelul vizat a fost comparat cu teoria sistemică de rol privind formarea personalității copilului, elaborată de cercetătorul rus H. M. Таланчук (1991), conform căreia individul este plasat în cinci tipuri de socium, unde acesta învață a realiza rolurile sociale.

Astfel, *în familie* individul învață rolurile fraterne, de familist, soț, părinte, bunic; *în colectivul de studii și în cel de muncă* învață rolul de elev, student, profesionist; *în mediul comunitar*, învață a se ocupa de activitățile social-utile; *în mediul geosocial* învață a fi cetățean al

lumii, iar *în egosferă*, învață a se cunoaște pe sine, a se autoperfecționa, autoactualiza și autoeduca [97].

Modelul ecologic al dezvoltării umane și teoria sistemică de rol în educația pentru familie ne orientează spre abordarea calității interacțiunilor partenoriale familie-instituție de învățământ-copil-cultură postfigurativă.

Această perspectivă se conturează tot mai clar în ultimii ani, când *schimbarea a devenit o caracteristică obișnuită a societății, a vieții școlare și a vieții familiale, a celor trei tipuri de culturi (prefigurativă, cofigurativă și postfigurativă)*.

Principala direcție de abordare a schimbării este calitatea diferent de tipul, domeniul și contextul în care derulează aceasta.

Stabilind prin cercetările de sinteză a literaturii de specialitate și a cadrului experimental faptul că *cercul calității folosit pentru perfecționare* [23] ne poate servi drept punct de reper în redimensionarea calității parteneriatului educativ; a elaborării conținuturilor curriculare și realizării tehnologiilor privind educația pentru familie, am constituit un mecanism pe care l-am numit *Cercul calității interacțiunilor familie-instituție de învățământ-comunitate* (Figura 2.1.). Contextul dat, include cultura cofigurativă/a părinților, cultura prefigurativă/a copiilor și cultura postfigurativă/a bunicilor, care interacționează cu mediul școlar și cultura acestuia. Acești factori în câmpul educației devin actori, ce conlucrează, fiind susținuți de comunitate (în care, la fel, interrelaționează cele trei tipuri de culturi), ceea ce asigură condiții optime pentru dezvoltarea personalității.

Personalitatea copilului este influențată de actorii familiali, cei școlari și comunitari.

Distanța proximă dintre actorii familiali este una mică – apropiată, deată și influența acestora asupra copilului este cea mai decisivă.

Cadrul social

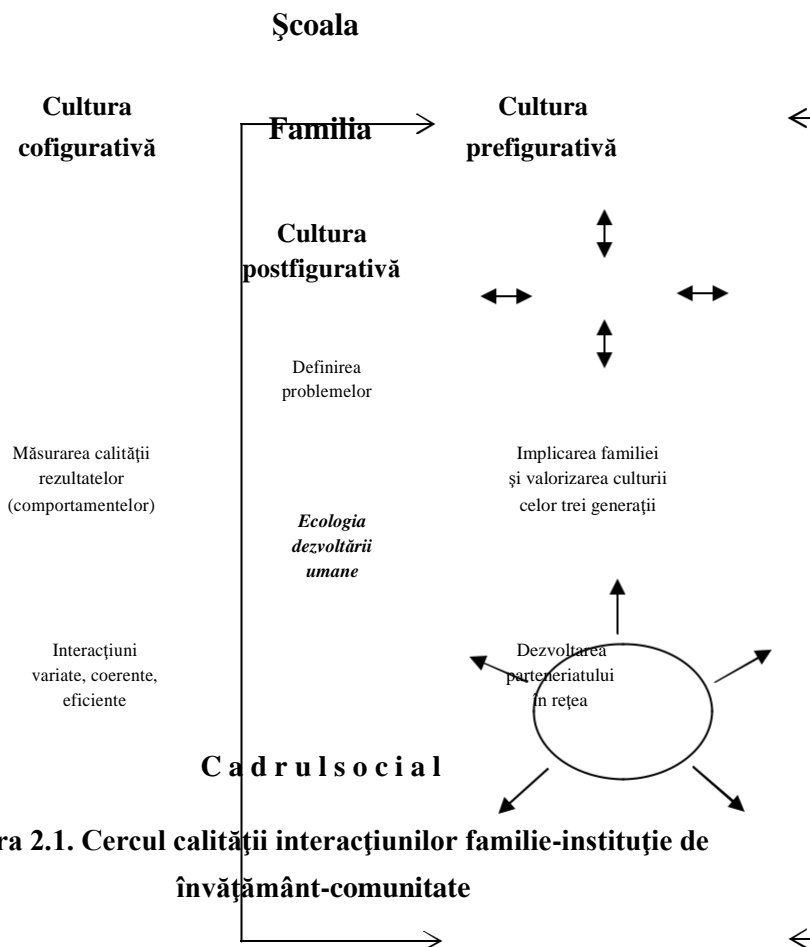

Figura 2.1. Cercul calității interacțiunilor familie-instituție de învățământ-comunitate

Nucleul cercului include de fapt modelul ecologic al dezvoltării umane [19], elaborat din perspectiva teoriei sistemelor. Curriculumul *Educația pentru familie* a fost proiectat din perspectiva celor patru niveluri ecosistemice, care, realmente, sunt identice cu cele patru tipuri de socium și cele trei tipuri de culturi nominalizate, în corelație cu al cincilea, responsabil de formarea sinelui [39, p. 144].

În studiul său *Ecology of the Family as a context for Human Development: Research Perspective*, publicat în revista *Developmental Psychology*, nr.22/6, 1986, U. Bronfenbrenner face o analiză a mecanismelor prin care argumentează faptul că procesele intrafamiliale sunt influențate de condițiile extrafamiliale, printre care rolul școlii îl consideră decisiv în ameliorarea acestora. *Cercetătoarea demonstrează că ecologia familiei depinde foarte mult de acțiunile pe care le întreprinde școala pentru informarea și educația părinților.*

Literatura de specialitate în domeniul pedagogiei (Gh. Bunescu, 1995; T. Cosma, 2001; Н. М. Таланчук, 1991; Л. М. Лузина, 2000 etc.) și psihologiei (H. Aysenck, 2002; G. Piaget, 1984; И. В. Гребенников, 1994) elucidează aceleași idei.

Analiza cadrului experiențial, a celui teoretic și rezultatele cercetării experimentale permit să confirmăm că ecologia familiei, ethosul ei pedagogic și eficiența parentală, depind nu numai de optimizarea raporturilor parteneriale școală-familie, dar și de conferirea unui sens concret interacțiunilor cu instituția bunicilor/cultura postfigurativă. Obținerea performanțelor moral-etice și intelectuale ale copilului și a familiei, sunt direct proporționale cu eforturile ce vor forma și consolida atitudinile și comportamentele membrilor acesteia, asigurând optimizarea competențelor de autoeducație.

În cadrul cercetării, familia a fost abordată ca *actor social*, aptă de comportamente sistematice, coerente, relativ stabile, previzibile; abordată ca subiect al cunoașterii și promovării unui sentiment *comun* și capabil de a-și adapta continuu conduita la situațiile reale, reconstruind permanent rolurile sale în conformitate cu cele trei tipuri de culturi. Ca *agent social*, abordăm familia drept subiect al practicii, experienței cotidiene și *partener educativ* cu instituția socială a bunicilor, școala și comunitatea.

Mizând pe faptul că comunitatea socială constă dintr-un ansamblu de colectivități, ce exercită influențe asupra generației în creștere, care reprezintă cultura prefigurativă, acestea se cer corelate, pentru a uni eforturile în parteneriatul educativ, axat pe formarea

personalității integre. Conceptul nominalizat a devenit unul central în pedagogia postmodernă și denotă *abordarea de tip sistemic, integrat, flexibil și deschis a problemelor educative*, reliefând inter-relațiile agenților educativi în ansamblul complexității lor. În accepțiunea mai multor cercetători, la care aderăm, *parteneriatul educativ este definit ca o formă de comunicare, cooperare și colaborare în sprijinul copilului la nivelul procesului interacțiunii familiei (inclusiv a celor trei culturi a generațiilor) cu școala și ceilalți actori sociali*.

Parteneriatul educativ reflectă o atitudine și o relație calitativă a agenților sociali care devin parteneri în câmpul educației. Din această perspectivă S. Cristea [28] menționează că parteneriatul educativ constituie:

- un angajament într-o acțiune comună negociată;
 - o contribuție de resurse, de schimbări, de contacte, de rețele asociate în termeni constructivi;
- o prestare de servicii realizate de agenții sociali;
 - un acord de colaborare mutuală între partenerii egali care lucrează împreună pentru realizarea scopului;
 - un cadru instituțional de rezolvare a unor probleme comune, prin acțiuni coerente, plecând de la definirea obiectivelor cadru cu repartizarea clară a responsabilităților și a procedurilor de evaluare (într-un spațiu și timp delimitat).

În această ordine de idei, parteneriatul educativ devine un factor sociopsihopedagogic important de optimizare a relațiilor familie-copil-grădiniță-școală-comunitate în vederea realizării unor interconexiuni în contextul culturii cofigurative, prefigurative și postfigurative, ceea ce va asigura echilibrul și armonia inter-generațională.

În esență, toți agenții sociali/educativi enumerați sunt co-interesați și au posibilități de pregătire a tinerei generații pentru viața de adult în calitate de familist eficient și de perfecționare continuă a actorilor sociali, atrăgând cultura postfigurativă/a bunicii, rolul prioritar deținându-l familia și școala.

Această situație am prezentat-o schematic în felul următor:

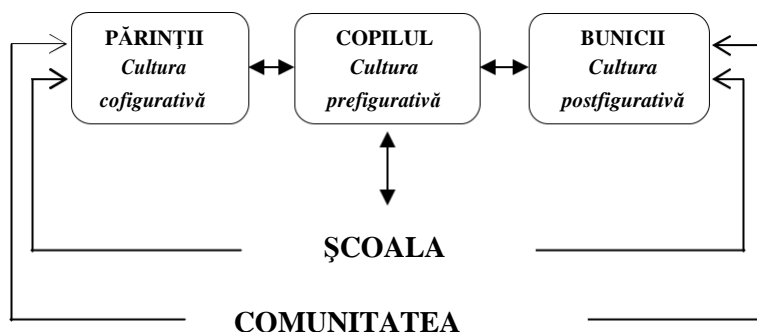

Figura 2.2. Acțiunile sinergetice în parteneriatul educativ

Familia și școala reprezintă cele mai importante instituții privind realizarea educației pentru familie în cazul când acestea valorifică potențialul lor în calitate de actor, în calitate de agent educativ și în calitate de partener, axându-se pe *funcția de deschidere și orientare spre formarea personalității copilului și cea de acțiune sinergetică*, desfășurată și susținută de cele trei tipuri de culturi generaționale în și prin comunitate.

2.2. Familia și bunicii în calitate de actori și agenți ai educației pentru familie

Capacitatea familiei de a recepta, prelucra, transforma și transmite semnificațiile evenimentelor și a fenomenelor actualizate în experiența cotidiană a membrilor săi o plasează într-o situație deosebită de subiect al cunoașterii și practicii și, totodată, de obiect, supus acțiunilor și intervențiilor din exterior, inclusiv celor cu caracter educativ.

În această ordine de idei, familia reprezintă un actor și un agent al educației pentru familie, deoarece ea posedă o anumită

cultură / ethos, este capabilă de comportamente stabile, receptează și se conformează valorilor – normelor – regulilor acceptate în societate; este deschisă spre informare și cunoaștere, întreprinde acțiuni de perfecționare și educație a membrilor săi, perpetuează modelele comportamentale. Este evident faptul că actorul / subiectul, în orice moment al interacțiunii sale cu un alt actor, devine și *obiect pentru un alter*, sau, dacă apare necesitatea de colaborare, devine partener [50; 65; 79; 80; 82; 86].

Cercetarea familiei din perspectiva realizării educației pentru familie / EF ne-a orientat spre evidențierea, analiza condițiilor și factorilor care influențează funcționarea acesteia în calitate de actor și agent. Cu acest scop am elaborat **Schema dihotomică a condițiilor de funcționare a familiei ca actor și agent al EF** (Figura 2.3.).

Schema poate fi aplicată ca punct de reper, suport teoretic ce orientează estimarea și monitorizarea condițiilor și factorilor de funcționare a familiei ca actor și agent al educației pentru familie.

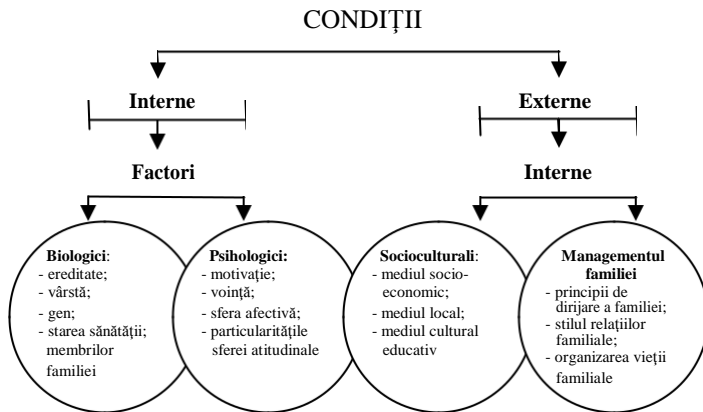

Figura 2.3. Schema dihotomică a condițiilor de funcționare a familiei ca actor și agent al EF

Eficiența familiei în calitate de actor și agent al EF se datorează realizării funcțiilor ei și influenței combinate a ambelor categorii de condiții ce *însurează factorii biologici*: ereditatea biologică,

vârsta, genul, dezvoltarea psihofizică, starea sănătății membrilor acesteia etc., *factorii psihologici*: motivația, voința potențialul genetic intelectual, nivelul dezvoltării intelectuale, particularitățile dezvoltării proceselor psihice cognitive, trăsăturile de personalitate etc.; *factorii socioculturali*: mediul socio-economic, mediul local: urban/ rural; mediul cultural educativ etc. și *factorii ce țin de managementul familiei*: aspectele organizării vieții familiale, sistemul de principii de dirijare a familiei, norme-valori-reguli de comportare în cadrul familiei, stilul relațiilor familiale, strategiile de educație a copiilor etc. Analiza factorilor și a elementelor constitutive a acestora ne determină să conștientizăm mecanismul de interrelaționare și inter-acțiune continuă a celor trei tipuri de culturi; să depistăm influențele care facilitează sau complică realizarea funcțiilor familiei în calitate de actor și agent al EF. Identificarea condițiilor și factorilor ne-a condus spre reliefaarea criteriilor de apreciere a abilităților, competențelor și posibilităților familiei de a realiza EF. Este evident că factorii descriși sunt importanți și pentru eficientizarea parteneriatului educativ familie-cultură postfigurativă.

Luându-se în considerație particularitățile familiei în calitate de actor, agent și partener educativ, ***a fost elaborat ansamblul de criterii în baza cărora s-au analizat competențele membrilor acesteia și posibilitățile lor de realizare în procesul educației pentru familie din perspectiva promovării valorilor culturii familiale.*** Astfel, distingem:

- a) **competențe familiale de cunoaștere și receptare a informației privind cultura și problematica familiei.** Membrii familiei, orientați spre cunoaștere și receptare sunt activi, frecventează activitățile organizate de alți agenți sociali, posedă un nivel înalt de cunoștințe, abilități și priceperi în domeniul psihologiei și pedagogiei, sunt cointeresați în completarea bibliotecii familiale cu ediții interesante pentru adulți și copii. În cadrul *Școlii pentru părinți* aceștia sunt activi, participă în dezbateri, sunt înclinați spre selectarea

informațiilor și la sfârșitul programului devin deținătorii unui poster sau portofoliu foarte bogat destinat EF;

- b) **competențe familiale de prelucrare a informației privind cultura și problematica familiei**, care se reflectă mai apoi în deciziile ei, în comportarea membrilor acesteia. Deseori în prelucrarea informației sunt implicați și bunicii.

În unele familii se discută, se analizează informația și se iau decizii în comun la *sfatul familiei* (44%), în altele, acest lucru are loc în diadele soț-soție sau părinte-copil (28%). Sunt familii în care informația este prelucrată univoc (28%) de adulți și se aduce la cunoștința celorlalți membri sub formă de decizie, reguli, cerințe etc. Unele familii prelucrează informația îndată, altele treptat, iar altele sunt inerte;

- c) **competențele de transformare a informației selectate** presupun abilitatea și priceperea membrilor familiei de a adapta, actualiza informația primită, de a o schimba în conformitate cu necesitățile și condițiile sale. Astfel, *în procesul experimental formativ, s-a observat că conținuturile studiate de părinți privind comunicarea cu copiii au fost actualizate și în comunicarea soț-soție*. Studiarea conținuturilor privind modul sănătos de viață și regimul familiei a provocat un șir de schimbări în comportamentul multor familii, în relația familie-bunici (73 %) și în managementul vieții acestora;
- d) **competențe de creare, producere, promovare a ideilor și conduitelor** presupun acțiuni concrete de producere, reechilibrare a modului de viață; realizare, implementare a noilor modele sau remodelare a celor acceptate de familie și promovarea lor pe parcursul vieții. Cu siguranță că aceste competențe au condiții optime de formare doar în cadrul unui parteneriat eficient familie-cultură postfigurativă.

În procesul de colaborare cu familia privind formarea și perfecționarea calităților de actor și agent educativ am observat familii cu un grad înalt de creativitate (74%) și unul mai scăzut

(26%), însă ambele tipuri de familie sunt predispușe spre valorizarea sa în calitate de partener, actor și agent al EF.

Dincolo de reproducere și transmitere, care rămân incontestabile pentru familie în calitate de actor, educația familială valorizează conținuturile sale culturale ale adulților, ale generației tinere și a bunicilor pe care le-am precizat anterior și care astăzi se cer corelate cu problematica lumii contemporane și strategiile educative ce parvin de la cadrul formal, nonformal și informal. În acest context, literatura de specialitate [2; 3; 4; 8; 14; 19; 31; 34; 40; 55; 80 etc.] consideră familia ca *producătoare nu numai de ființe sociale, ci și de elemente culturale noi la nivel cofigurativ, prefigurativ și postfigurativ*; fără ca acestea să se considere absolut noi. În *schimbările educative, intra- și intergeneraționale*, familiile își pot apropia conduitele culturale (propuse de școală, mass-media și alte instituții sociale), fiind în stare sub influența acestora să-și nuanțeze, corec-teze, verifice; să-și echilibreze comportamentele proprii, ceea ce exclude transferul mecanic al competențelor, presupunând o actualizare și interiorizare profundă. Prin repetarea și consolidarea noilor comportamente în practicile cotidiene ale familiei, acestea se stabilizează, se normalizează și se obiectivează în anumite acțiuni, devenind mecanisme eficiente de *schimbare culturală microstructurală*. În felul acesta, familia poate fi abordată nu numai ca actor al propriei educații, ci și ca agent al *reproducției culturale*, iar în calitate de partener, ca factor al *schimbării și îmbogățirii culturale* [25; 41; 42; 50; 64; 79; 82 etc.].

Cercetările experimentale au demonstrat că eficiența familiei în calitate de actor – agent – partener educativ crește atunci când aceasta se prezintă în calitate de *obiect activ* ce percepe și transformă informațiile; *subiect* competent, apt de acțiuni concrete, orientate spre autoperfecționare și formarea personalității copilului și în calitate de *partener* înclinat spre colaborare, deschis la o colaborare în cadrul celor trei generații.

În finalul subcapitolului vom prezenta rezultatul unui mic experiment ca să demonstrăm valoarea bunicilor în educația pentru familie. Nu am urmărit scopul să cercetăm importanța bunicilor în educația pentru familie, separând bunicii conform mediului urban sau rural. Eșantionul a fost unul mixt și s-a constituit din 1910 subiecți cu vârsta între 55 -75 de ani și nepoții acestora cu vârsta cuprinsă între 10-28 de ani.

Răspunsurile bunicilor au fost modeste:

63% de respondenți consideră că au ajutat întotdeauna familiile tinere atunci când acestea au solicitat ajutor (în diferite situații complicate de viață);

58% de bunici au fost rugați să educe și îngrijească nepoții de vârstă preșcolară și vârstă școlară mică;

57% de bunici au fost implicați periodic în supravegherea nepoților și adolescenților) pe timp de vacanță a acestora sau a părinților acestora;

56,3% de bunici consideră că au cultivat nepoții din punct de vedere moral și spiritual (prin valorile etice, religioase și tradițiile neamului);

53,6% de bunici au învățat nepoatele să brodeze, croșe-teze etc.;

49,3% de bunici au implicat activ nepoții în variate munci (de menaj casnic; agricole etc.).

20% de bunici, practic, și-au crescut nepoții lor (în legătură cu plecarea la muncă a părinților acestora peste hotarele țării);

11% de bunici au relatat că sunt neglijați frecvent de copiii lor și, implicit, de către nepoți.

Motive au fost enumerate multe. Printre ele a fost menționat nivelul redus de cultură a bunicilor; condițiile de trai precare; distanțarea și răceala în relații; tinerele familii sunt prea ocupate și nu au timp liber; conflictele latente din cauza certurilor ce au apărut încă la căsătoria tinerilor; neînțelegerile dintre părinți și tineri etc.

Chestionarea nepoților a demonstrat, în esență, o atitudine pozitivă, afectuoasă a acestora față de generația în etate (92%). Nici nu pot să-și închipuie viața fără comunicarea și relaționarea cu bunicii 74% de nepoți. La fel, 76% de respondenți au arătat că interesant și frumos se desfășoară sărbătorile de Sf. Paști, Crăciun, Anul Nou- la bunici (cu ei împreună).

O mare parte de nepoți (65%) au menționat că de la bunici cunosc obiceiurile, tradițiile populare, unele ritualuri, cântece, poezii etc. Le place să fie la bunici în vacanță, mai ales preșcolarii (59 %), școlarii mici (6 %) și preadolescenților (48,6%).

Spectrul intereselor adolescenților și grupurile de referință se schimbă și aici se observă o scădere a dorinței de a se afla mai mult timp la bunici (26,4%). Cu toate că își iubesc bunicii, adolescenții preferă să le facă vizite mai scurte (3-7 zile).

Cu privire la valorile pe care le-am asimilat de la bunici, nepoții mai mari (preadolescenți, adolescenți și tineri) au răspuns astfel: bunătaea și bunăvoința (91,4%); stima și respectul pentru oameni (90%); onestitatea (87,3%); iubirea de neam și țară (71,3%); perseverența și voința (77,2%); credința în Dumnezeu/Sacru (68,4%); devotamentul (63,3%); înțelegerea și iertarea (61,7 %); grija și iubirea față de natură (60%); atitudinea responsabilă (54,3%); optimismul, iubirea de viață (51,3%).

După cum se poate observa diapazonul valorilor promovate de bunici este unul foarte larg, iar conversațiile realizate ne-au permis să vedem și reacțiile afective a nepoților când vorbeau despre bunicii lor. Evident că relația bunici-nepoți, în mare măsură, depinde de calitatea comunicării și relaționării în diada părinților acestora cu părinții lor, adică a adulților cu generația în vârstă a treia.

Cercetările realizate în domeniul sociologiei familiei [13; 24; 46; 76; 79; 80 etc.] și investigațiile noastre arată că influențele educative ale familiei și culturii postfigurative sunt o expresie directă a relațiilor ce se stabilesc în interiorul acestor formațiuni sociale, dar și între cele trei generații și culturi.

Istoria culturii civilizației și experiența existențială a fiecărui om demonstrează eficiența și viabilitatea unui neam, a unei familii, a educației pentru familie, edificării, doar în cazul valorificării și promovării active, înțelepte și optime a relațiilor armonioase dintre cultura prefigurativă, cea cofigurativă și postfigurativă.

2.3. Blocaje în parteneriatul educativ familie-cultură postfigurativă

Respectarea eticii relațiilor în raporturile și parteneriatul educativ familie – cultură postfigurativă ar permite consolidarea colaborării și ar asigura unitatea acțiunilor educative. Cunoașterea și evitarea blocajelor în relațiile umane asigură echilibrul psihomoral și eficientizează intercomunicarea.

Blocajele reprezintă niște dificultăți, probleme, bariere, factori perturbatorii; obstacole de variată natură care pot provoca unele deformări, interferențe fie în comunicare, fie în relaționare.

A bloca înseamnă acțiunea de periclitare a relațiilor dintre parteneri sau distorsionarea raporturilor interpersonale.

Responsabilitatea pentru susținerea relațiilor în educarea și învățarea copiilor este împărțită între părinți și actori, agenți educaționali. Deși părinții și ceilalți parteneri depun eforturi în vederea construirii unor relații de colaborare, cooperare, comunicare pozitivă, în practică, atât adulții cât și copiii se confruntă cu o serie de probleme în ceea ce privește menținerea și dezvoltarea acestui tip de relație.

Blocajele reprezintă fenomenele de tip obiectiv (situații concrete, reale care apar în viața omului) și subiectiv (care pot exista doar în mintea, imaginația și percepția individului).

În viziunea noastră blocajele ce apar în relația familie-cultură postfigurativă pot fi de ordin *funcțional* și *economic*. Dacă membrii familiei și bunicii nu cunosc și nu realizează eficient funcțiile și rolurile sale sociale, atunci se manifestă un șir de disfuncționalități/

dezarmonii, precum: exagerarea sau minimalizarea unor evenimente sau fapte; desconsiderarea persoanei (matur sau copil); afirmații categorice; descalificarea pozitivului; generalizări și concluzii pripite, etichetările etc.

Blocajele de ordin economic țin de unele aspecte existențiale ce se manifestă prin incapacitatea persoanei de a dirija (acumula, cheltui adecvat etc.) resursele financiare.

În acest context sunt periculoase ambele extreme: învinuirea familiei sau a bunicilor în *zgârcenie* sau într-un *spirit risipitor*.

L. S. Christenson (2002) identifică încă două tipuri de blocaje/probleme legate de structura și de factura psihologică a fenomenelor/eventimentelor familiale [15].

Blocaje structurale:

timpul limitat pentru comunicare și dialog;

comunicarea și relaționarea membrilor familiei cu bunicii, doar în momente de criză;

reducerea ariei și sferei contactelor interpersonale;

limitarea timpului pentru discuțiile privind modul de colaborare;

lipsa unui sistem bine reglat de comunicare și comunicarea de rutină;

slaba înțelegere a constrângerilor care le întâmpină alte persoane.

Blocaje psihologice:

rezistență la îmbunătățirea cooperării cu familia;

absența competențelor în orientarea parteneriatului spre dezvoltarea copilului;

înțelegerea greșită a diferențelor în relația părinți-copii și bunici-nepoți în privința performanțelor tinerei generații;

tendința de a manipula furia într-o manieră personală, provocând comportamente neadecvate celor din jur;

limitarea impresiilor asupra copilului doar la observații într-un singur mediu;
interacțiuni și experiențe negative anterioare în relația dintre familie și alte rude;
presupunerea că familia și bunicii trebuie să aibă aceleași valori și expectanțe.

Întrucât este dovedit faptul că cele mai frecvente blocaje apărute în câmpul educației sunt *blocajele de comunicare* ce parvin de la fiecare partener familial, ținem să menționăm că apariția lor depinde de nivelul cultural, moral al partenerilor, de competențele profesionale, parentale și inteligența acestora [39].

Blocajele de comunicare reprezintă niște structuri de gândire distorsionate, care produc tensionări, apoi conflicte între parteneri.

Comunicarea interumană este supusă în permanență unor numeroase perturbări. Astfel, cercetătoarea **D. Sălăvăstru** (2004) delimitează aceste perturbări în felul următor:

blocaje determinate de caracteristicile persoanei angajate în procesul de comunicare;

blocaje determinate de relațiile social-valorice existente între participanții la relația de comunicare;

blocaje determinate de particularitățile domeniului în care se realizează comunicarea [73] și relaționarea.

În consens cu cele expuse, vine clasificarea blocajelor interumane, realizate de **L. Saules**. Astfel, cercetătorul a evidențiat trei tipuri de blocaje:

blocaje de limbaj: dificultăți de exprimare, utilizarea unor cuvinte sau expresii confuze;

blocaje de mediu: climat necorespunzător, utilizarea de suporturi informaționale neadecvate sau diferite, poziția emițătorului și a receptorului în comunicare, imaginea despre sine a emițătorului și a receptorului, sentimentele și intențiile interlocutorilor participanți la comunicare;

blocaje de concepție: existența presupunerilor, exprimarea distorsionată a mesajului, lipsa de interes a receptorului față de mesaj, rutina în procesul de comunicare [15].

interes trezește și clasificarea blocajelor realizată de **S. Shore**:

blocaje de ordin emoțional: teama de a nu comite greșeli, neîncrederea față de superiori, dificultatea de a schimba modelul de gândire, dependența excesivă de opiniile altora etc.;

blocaje de ordin cultural: dorința de a se conforma modelelor sociale, dorința de apartenență, slabă capacitate de a modifica ideile;

blocaje de ordin perceptiv: incapacitatea de a distinge între cauză și efect, refuzul de a sesiza o problemă, îngustarea excesivă a punctului de vedere [Ibidem].

Corelând rezultatele analizei cercetărilor teoretice și a celor empirice cu studiul literaturii de specialitate [9; 15; 26; 37; 53 etc.], am scoate în evidență următoarele blocaje de comunicare în raporturile partenoriale familie-cultură postfigurativă, pe care le-am reprezentat grafic în felul următor:

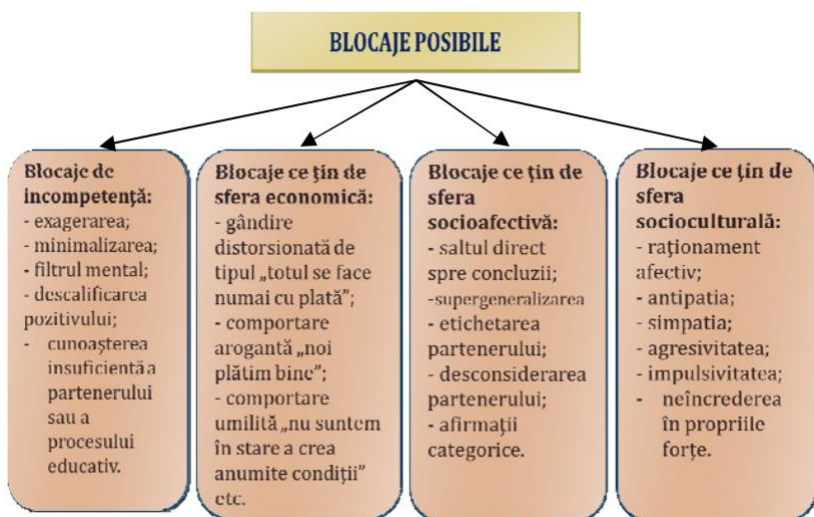

Figura 2.4. Blocaje în raporturile partenoriale

(Larisa Cuznețov)

În continuare ne vom referi succint la fiecare din aceste tipuri de blocaje, care se pot produce în relația familie-cultură post-figurativă.

Astfel, *exagerarea sau minimalizarea* se poate observa în conduita tuturor partenerilor familiari. Uneori, sunt exagerate unele evenimente și fapte, acțiuni și comportamente ale copiilor, a părinților sau a bunicii, alteori se minimalizează unele acțiuni, eforturi ale familiei sau a bunicii, ceea ce provoacă subaprecierea individului în cadrul familiei.

Acest blocaj este foarte frecvent și constituie 37% din numărul total de blocaje. Anume exagerarea sau minimalizarea reprezintă fenomenul negativ care provoacă nu numai conflicte acute între partenerii familiari, ci vizează întregul proces educativ și/sau familial, deoarece dereglează obiectivitatea aprecierii.

Filtrul mental ce presupune selectarea unui singur detaliu care, deseori, poate fi negativ și insistarea exclusivă asupra acestuia, ceea ce diminuează reflectarea obiectivă de ansamblu a realității. Acest blocaj constituie 23 % din numărul total al blocajelor.

Cercetările efectuate au demonstrat că adulții, deseori, nu au anumite criterii de selectare a detaliilor, însă familia se axează pe anumite evenimente sau greșeli și erori comise de bunici, exagerând situația, insistă asupra acestora, ceea ce provoacă conflicte între generații (33,4%).

Supergeneralizarea – tendința unui partener de a observa și evidenția un singur eveniment cu caracter negativ ca fiind reprezentativ pentru întreaga activitate a copilului, familiei sau a bunicii, ceea ce consolidează situațiile de insucces și neînțelegere.

Gândirea de tipul „tot sau nimic”. Evenimentele și comportamentele sunt văzute și apreciate prin prisma categoriilor „alb-negru”. Dacă scopurile nu sunt atinse de copii în totalitate, familia sau bunicii au tendința de a considera apariția unui eșec ca absolută.

Saltul direct spre concluzii care presupune efectuarea unor interpretări negative pripite, chiar dacă nu există fapte sigure ce ar susține convingător concluzia respectivă. Acest blocaj se mai manifestă și ca o eroare a presupunerii. Uneori, cineva din partenerii presupune că evenimentele vor lua o anumită întorsătură, în baza unei concluzii arbitrare și trăiesc anticipat convingerea de parcă această predicție este deja un fapt stabilit.

Această situație subminează înțelegerea reciprocă între membrii familiei și bunici, creând nervozitate, tensionare și stări frustrante.

Desconsiderarea partenerului familial ce presupune o atitudine negativă, preconcepută, care împiedică considerabil colaborarea acestora.

Afirmațiile categorice. Încercarea partenerilor de a se auto-motiva cu „trebuie”, „este corect”, „nu este corect”, „sunt competenți”, „nu sunt competenți” etc., ceea ce provoacă dificultăți de comunicare și colaborare, deoarece nu lasă spațiu pentru studiere, observație și reflecție.

Etichetarea urmează, de fapt, după afirmațiile categorice și presupune un „nume” eronat care supără pe partener, fie adult, minor sau în etate.

Descalificarea pozitivului ce presupune respingerea experiențelor pozitive. Unul sau doi/toți partenerii insistă asupra faptului că acțiunea sau evenimentul „nu contează”, „nu este serios” ș.a.

În acest fel, se menține o convingere negativă față de valoarea acțiunilor, ceea ce contribuie la apariția anxiozității și neîncrederii în forțele proprii. Acest blocaj se manifestă față de copii (57,3 %), față de adulți/părinții acestora (43,2 %) și față de bunici (4,7 %).

Reactualizarea trecutului ce presupune o reamintire a faptelor și evenimentelor din trecut. Sunt reactualizate, mai frecvent, faptele și evenimentele cu un caracter negativ, conflictele cu un caracter distructiv. Aici se cere atenție din partea adulților și persoanelor în etate. Este necesar să exersăm *iertarea*, discutarea problemelor la sfatul familiei.

Reproșul care parvine după o reactualizare a trecutului și constă într-o verbalizare a unei acțiuni nereușite. Pot fi reproșuri din partea unui partener sau a tuturor. Fiecare partener își are optica sa prin care apreciază evenimentele și le verbalizează învi-nuind partenerul familial.

Gândirea distorsionată de tipul „grădinița / școala sunt responsabile de educația copilului” devine iarăși un blocaj periculos, ce subminează colaborarea instituțiilor în cauză cu familia și induce în eroare părinții. Acest blocaj se observă frecvent în relațiile partenerilor educaționali anume în instituțiile de învățământ în care părinții achită taxe mari.

Gândirea distorsionată de tipul „familia e responsabilă de educația copilului”. Acest blocaj, de asemenea nu este nou în istoria raporturilor respective.

Raționamentul afectiv ce se explică prin aceea că partenerii percep emoțiile negative ca pe un echivalent al unor acțiuni și evenimente considerând că ele reflectă, în mod sigur, lucrurile așa cum sunt: „Dacă percep așa, înseamnă că este adevărat”.

Ignorarea sau neglijarea partenerului ce presupune o atitudine negativă sau indiferentă, care se manifestă în comportarea relațională a partenerilor prin acte de ignorare sau neglijare a unor opinii, propuneri, cerințe. Spre regret, cel mai frecvent este ignorată opinia copiilor (59,6%), uneori opinia bunicilor (29,2%) și foarte rar (11,2%) este neglijată opinia părinților.

Cauzele apariției blocajelor sunt:

- incompetența partenerilor (parentală);
- insuficiența sau lipsa informațiilor necesare;
- necoincidența așteptărilor/expectanțelor;
- colaborarea insuficientă sau unilaterală;
- neacceptarea unor opinii; particularități de conduită;
- experiența negativă anterioară ale relației familie-bunici; diferențe la nivel de cultură;
- intoleranța privind modul de viață și opiniile familiei;

comunicare limitată sau episodică;
conținutul și formele colaborării depășite, distorsionate;
stilul nefast sau imoral al comportării partenerilor;
nivel scăzut de cultură și inteligență.

În concluzie, menționăm că anume cunoașterea, conștientizarea și monitorizarea structurilor de gândire distorsionată pri-vind comunicarea și raporturile partenoriale: părinți-copii, bunici-nepoți, familie-cultură postfigurativă – reprezintă o strategie, reală și eficientă de optimizare a relațiilor în parteneriatul educativ familie-bunici.

2.4. Deontologia parteneriatului educativ familie – cultură postfigurativă

Ritmul accelerat al schimbărilor socio-economice stresează permanent omul, care, la rândul său, încearcă să optimizeze relațiile socioumane în toate mediile (familial, profesional, instrucțional etc.), ceea ce ar diminua consecințele nefaste ale tensionărilor cronice. Acesta ar fi motivul renașterii deontologiei profesionale. În Republica Moldova deontologia pedagogică a fost abordată de către V. Mândăcanu. Savantul a elaborat jurământul și codul deontologic al pedagogului în baza celor *șase principii esențiale*, ce reflectă problematica lumii contemporane (UNESCO). În continuare ne vom referi la ele.

Principiul I. Principala datorie a pedagogului este de a informa, dezvolta și educa personalitatea copilului la nivelul potențialului maxim, în spiritul democrației și în baza idealului educațional modern.

Principiul II. Pedagogul și părinții au sarcina de a modela personalitatea fiecărui copil în conformitate cu idealul educațional ales de societate și în conformitate cu moralitatea etică, civică, spirituală, bazată pe valorile autentice.

Principiul III. În activitatea profesională, pedagogul ocupă o poziție publică valorificând moralitatea și etica profesională, asigurând o interacțiune optimă profesor-elev-părintși.

Principiul IV. Pedagogul este obligat să promoveze *Modelul uman de personalitate morală, etică și spirituală*, capabilă să acționeze în spiritul valorilor autentice.

Principiul V. Pedagogul este dator să cunoască mentalitatea elevului și să poată elabora curriculum-ul de bază al instruirii și educației moderne, utilizând cele mai variate forme și tipuri de activitate creativă, cu scopul de a realiza idealul educației prin valori și pentru valori.

Principiul VI. Specificul activității pedagogice constă în unicitatea poziției față de problematica lumii contemporane, exprimată prin descoperirea și dezvoltarea creativității, vocației, talentului.

Confruntând respectivele principii cu regulile și normele specifice activității profesionale, cu esența Codului deontologic al parteneriatului educațional [39], vom structura și formula un cod deontologic al parteneriatului educativ familie-cultură postfigurativă.

Codul deontologic al parteneriatului educativ familie-cultură postfigurativă

1. Respectați Drepturile Copilului. Protejați și susțineți copilul, ocrotiți-l de nedreptăți și stimați personalitatea lui. Promovați valorile autentice familiale.
2. Modelul comportamental al părinților și al bunicilor este decisiv în educația și formarea personalității copilului. Accentuați calitățile pozitive ale copilului. Mizați pe ele, dezvoltați-le, pentru a le neutraliza și anihila pe cele negative.
3. Comportați-vă corect, tolerant, flexibil și onest. Nu uitați regula de aur a comportării: *purtați-vă cu partenerul, precum doriți să se comporte el cu Dvs.*

4. Respectați principiul central al educației – nu dăunați. Manifestați tact, empatie, dinamism, competență și veți câștiga respectul și stima partenerului / copii, părinți, bunici.
5. Studiați-vă reciproc. Axați acest proces de autoevaluare și autoeducație, abordându-le ca elemente esențiale de cunoaștere și reglare a comportamentului în cadrul familiei.
6. Ascultați atent și străduiți-vă să înțelegeți partenerul. Împărtașiți interesele partenerilor și susțineți inițiativele rezonabile ale acestora / fie copil, adult sau bunicii copilului.
7. Manifestați creativitate. Variați conținutul, modalitățile și mijloacele de colaborare cu partenerii de familie și cei din exteriorul ei.
8. Manifestați și respectați deschiderea spre colaborare. Aordați partenerilor familiali: atenție, empatie, cordialitate. Implicați bunicii în educația nepoților doar în baza dorinței lor, a posibilităților psihofizice și morale (sănătate, modele pozitive de comportare, promovarea valorilor autentice etc.).
9. Nu contrapuneți copiii și părinții lor; nepoții și bunicii sau copiii cu mama/tata etc. Aveți încredere în ei.
10. Nu etichetați nici o persoană, inclusiv copiii și partenerii familiali. Nu emiteți judecăți pripite sau aproximative care ar ofensa partenerul.
11. Dacă ați comis o greșală sau o nedreptate, aveți curajul a vă cere scuze de la partener și străduiți-vă ca situația să nu se repete.
12. Respectați promisiunile și realizați la timp ceea ce vi s-a încredințat. Susține-ți interrelația copiilor cu bunicii. Oferiți exemple demne de urmat în comunicarea cu copiii, părinții și/sau în relația adulți-persoane în etate.
13. Analizați situațiile dificile împreună, pentru a fi în stare a le dirija mai eficient. Rămâneți calm și nepărtinitor când apreciați partenerul.

14. Organizați și participați sistematic la discuții privind educația copilului în cadrul familiei. Discutați cu toți membrii familiei și familiarizați-i cu cerințele Dvs.
15. Rețineți: toți oamenii, dar mai cu seamă copilul și bunicii au nevoie de dragoste, stimă și colaborare. Manifestați bunăvoință și exigență, dar nu vă purtați dur; nu ordonați, ci îndemnați, convingeți și rugați. Promovați valorile autentice și modelele centrate pe un comportament moral.

În încheierea acestui subcapitol, propunem un *Model de eficientizare a parteneriatului educativ familie-cultură postfigurativă (Figura 2.5)*.

După cum se poate observa, modelul conține câteva componente de bază:

Valorile și modelele de conduită
familială; Blocajele posibile;

Cunoașterea și conștientizarea acțiunilor partenerilor abordate prin prisma codului deontologic al parteneriatului educativ; al climatului familial și capacității membrilor adulți de a dirija conflictele apărute;

Comportamentul civilizat ai agenților / partenerilor educativi.

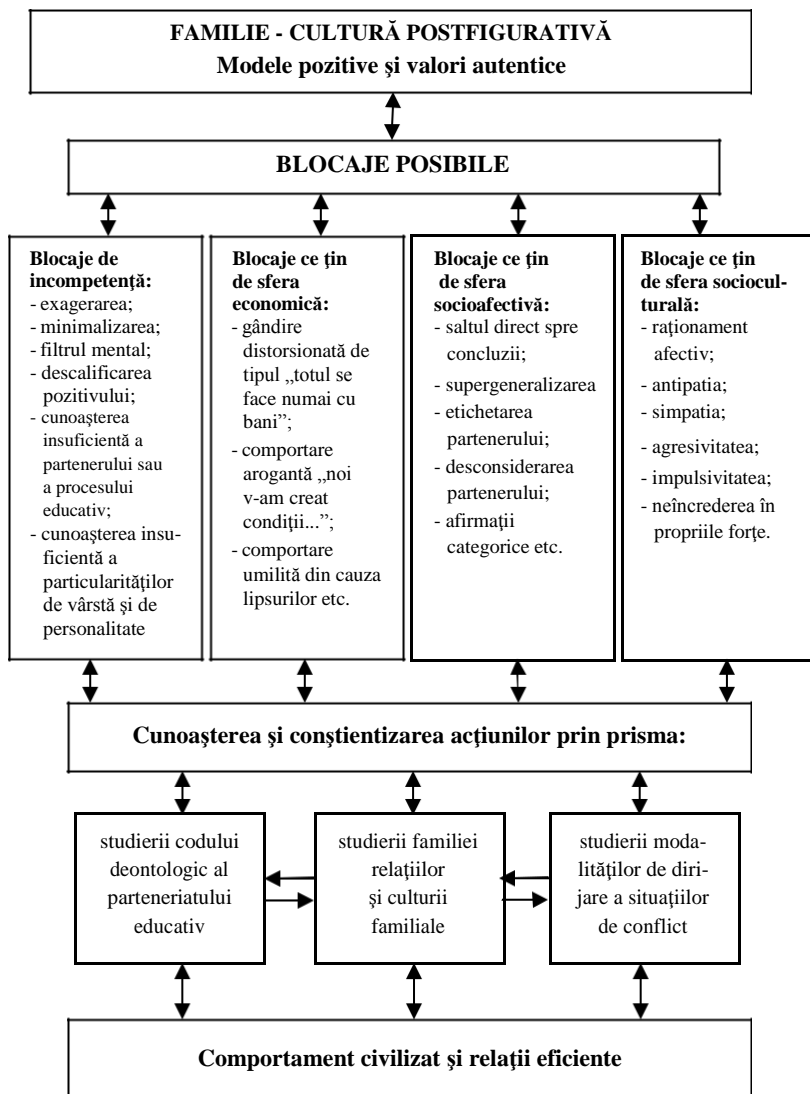

Figura 2.5. Modelul de eficientizare a parteneriatului educativ Familie – Cultură postfigurativă

SUGESTII APLICATIVE

Unele repere legislative privind vârsta a treia/ bătrâneții

Consiliul Europei a adoptat la 3 mai 1996, *Carta Socială Europeană*, care vizează dreptul la protecția sănătății, la securitatea socială și medicală, cât și dreptul de a beneficia de servicii sociale. Articolul 23 al Cărții privitor la *Dreptul persoanelor vârstnice la protecție socială* vizează măsuri care să permită persoanelor vârstnice să rămână membri deplin ai societății cât mai mult timp posibil.

Un raport de cercetare politică al Băncii Mondiale (1994) intitulat *Preîntâmpinarea crizei vârstei a treia* conchide că există, în prezent, o evidentă criză a vârstei a treia care îi amenință nu numai pe bătrâni, ci și pe copiii și nepoții acestora care trebuie să preia pe umerii lor, direct sau indirect, mare parte din sarcina asigurării existenței celor în vârstă.

Prin Rezoluția Națiunilor Unite nr. 45 / 106 / 14.12.1990, s-a stabilit ziua de **1 octombrie** ca fiind **Ziua Internațională a Persoanelor Vârstnice** (International Day of Older Persons), iar la 16 decembrie 1991, Adunarea Generală a ONU a adoptat, prin Rezoluția 46/91, *Principiile Națiunilor Unite pentru persoanele în vârstă destinate a le permite să trăiască mai bine în anii câștigați*. Din ele amintim: Principiul Participării, Principiul Independenței, Principiul Integrității, Principiul Autorealizării și Principiul Demnității, fiecare din ele au la rândul lor zeci de subprincipii și subprograme.

Ziua Internațională a Vârstnicilor este o sărbătoare și totodată o dovadă a prețurii sincere și a respectului pe care națiunile lumii le datorează persoanelor de vârsta a treia pentru eforturile și acumulările realizate de-a lungul timpului.

În Republica Moldova **Ziua Internațională a Persoanelor Vârstnice/ Ziua Bunicilor** este sărbătorită începând cu anul 1992.

Anul **2012** a fost declarat de către Consiliul Uniunii Europene și de Parlamentul European drept **Anul european al îmbătrânirii active și al solidarității între generații**, propunându-și consolidarea unei mentalități sănătoase de implicare activă a vârstnicilor în viața și dezvoltarea socială și economică a unei națiuni fără a fi discriminați în niciun fel [106].

Schiță de pregătire pentru elaborarea planificării parteneriatului educativ

ETAPELE:

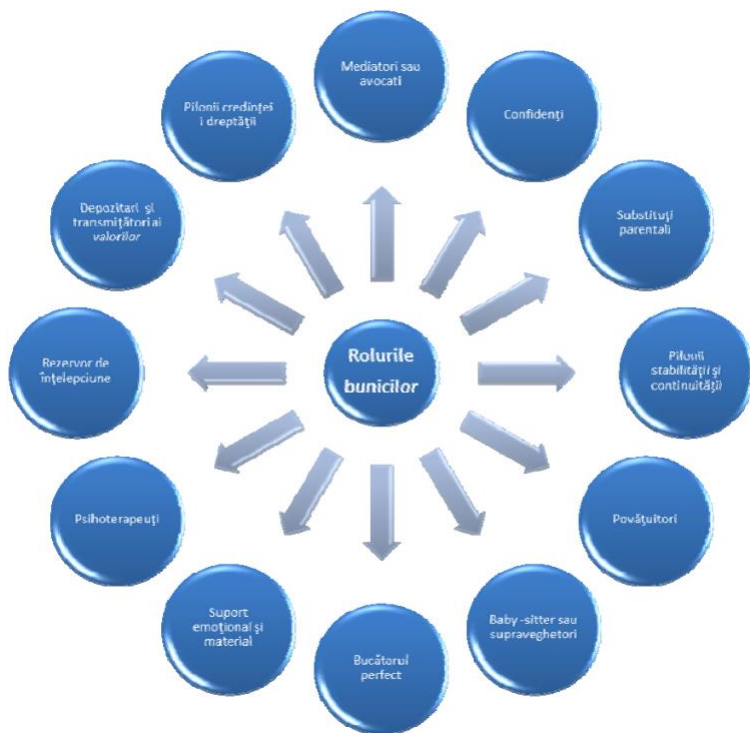
- - ANALIZA REZULTATELOR COLABORĂRII PRECEDENTE CU AGENȚII EDUCAȚIONALI;
- - ANALIZA POSIBILITĂȚILOR COLABORĂRII;
- - CONCRETIZAREA OBIECTIVELOR ȘI A SARCINILOR PRIORITYARE ÎN RAPORT CU PARTICULARITĂȚILE ȘI POSIBILITĂȚILE PARTENERILOR EDUCAȚIONALI;
- - DETERMINAREA CONȚINUTULUI ACTIVITĂȚII DE COLABORARE;
- - ELABORAREA STRATEGIEI DE COLABORARE;
- - ALEGEREA FORMELOR DE COLABORARE; -
- ALEGEREA METODELOR DE COLABORARE;
- - STABILIREA PERSOANELOR RESPONSABILE ȘI DELIMITAREA TIMPULUI;
- - ORDONAREA LOGICĂ A ACȚIUNILOR ȘI A ACTIVITĂȚILOR; -
- ELABORAREA PLANULUI DE COLABORARE PARTENERIALĂ.

(Autor **Larisa Cuznețov**)

Notă: Această schiță poate fi elaborată în scopul concretizării elementelor parteneriatului familie-bunici, respectând condiția participării tuturor părților cointeresate (părinți, copii, bunici, alte rude).

**Valorile/virtuțile promovate de către bunici
în educația familială**

Spectrul rolurilor îndeplinite de bunici în familie

Roluri ale bunicilor: de sfătuitori/povățuitori, de substituiți parentali, confidenți, piloni ai stabilității și continuității neamului, de supraveghetori, bucătarii perfecți, de suport emoțional și material, de psihoterapeuți, rezervor de înțelepciune, depozitari și promotori ai valorilor general-umane, piloni ai credinței, mediatori sau avocați ai nepoților.

Chestionar de opinii pentru nepoți/copii

Bunicii mei

1. Ai bunici? /Ți-ai dori să-i ai?
2. Ți iubești bunicii?
3. Unde locuiesc ei?
4. Locuiești cu bunicii?
5. Cât de des vizitezi bunicii pe linia mamei? Dar pe linia tatălui?
6. De care bunici ești mai atașat, pe linia mamei sau pe linia tatălui?
7. Cum petreci timpul liber sau vacanțele la bunici?
8. Mergeți des cu bunicii la biserică?
9. Cum te alintă bunicii?
10. Cum le oferi sprijinul și ajutorul tău?
11. Cum comunică cu bunicii aflați la distanță?
12. Bunicii se interesează de viața și activitatea ta școlară?
13. Ce activități casnice sau distractive realizezi cu bunica?
Dar cu bunelul?
14. Cu cine te înțelegi mai bine cu bunica, sau cu bunelul?
De ce?
15. Bunicii sunt un model de conduită pentru tine? Explică.
16. Cum părinții încurajează relația ta cu bunicii?
17. Ce ai vrea să schimbi în relația ta cu bunicii?
18. Ce povești îți spun bunicii?
19. Care din sfaturile oferite de bunici le-ai urmat?
20. Cu ce asociezi imaginea bunicilor tăi?

(Autor **Irina Simcenco**)

În elaborarea acestui chestionar ne-a servit drept repere chestionarul de opinii pentru copii *Familia mea* /autor Larisa Cuznețov; testele psihologice: *Vos beaux-parents et vous* [108], *Бабушка и дедушка* [109].

AGENDA CU SFATURI PENTRU BUNICI

Relația bunici-nepoți.

Învățați-i importanța unei căsătorii stabile și fericite, oferindu-le un model prin propria căsnicie;

Nu fiți mânioși sau violenți, nu vorbiți de rău pe nimeni, dacă vreți să aveți urmași calmi, echilibrați și serioși în relațiile lor cu ceilalți;

Citiți-le Biblia, vorbiți-le despre Dumnezeu și despre lucruri sfinte;

Când le dați o sarcină, urmăriți ca ea să fie realizată bine și până la capăt;

Jucați-vă cu ei, povestiți-le povești, întâmplări amuzante;

Iubiți-i necondiționat și oferiți-le sprijinul Dvs;

Descoperiți calitățile ce le au și nu observați numai defectele;

Nu insistați dincolo de limite să fie ei "cei mai buni" ! O astfel de presiune îi poate descuraja și distanța emoțional;

Fiți înțelecători și credeți în nepoți!

Accordați aceeași atenție tuturor nepoților, fără a favoriza pe cineva;

Povestiți-le experiențe pozitive, cât și negative din viața voastră;

Discutați cu ei și subiecte mai delicate, în special acelea care observați că îi preocupă. Învățați-i să nu le fie frică de moarte și vorbiți-le despre viața veșnică;

Niciodată să nu vorbiți în mod negativ sau lipsit de respect despre părinții lor, indiferent de situația în care aceștia s-ar afla.

Dacă voi, ca bunici, veți disprețui pe părinții nepoților voștri, le veți transmite acest sentiment și copiilor față de părinții lor ;

Respectați întocmai regulile pe care le-au stabilit părinții pentru copiii lor;

Nu subminați autoritatea părinților. Bunicii alunecă foarte ușor pe panta "flexibilității" când este vorba de nepoții lor; Niciodată nu corectați un părinte în fața copiilor lui;

Dacă există un argument în familie, o separare sau un divorț, nu luați partea nimănui ci, mai degrabă, învățați-l pe copil să-și onoreze și să respecte ambii părinți;

Implică-te cu măsură în viața nepoților fără să intri în conflict cu programul lor și al părinților; nu insistați atunci când sprijinul Dvs nu este util;

Aplicați în practică idei creative și activități amuzante alături de nepoți;

Nu-i răsfățați excesiv pe nepoți, este o tendință generală a bunicilor (nu tolerați orice năzbâtii ale micuților);

Nu încercați să concurați cu ceilalți bunici;

Creați-le o imagine bună despre Dvs.;

Fiți un exemplu de curaj, optimism și hărnicie pentru ei.

Relația bunici – părinți /copiii lor adulți.

Nu solicitați drepturi exclusive în vederea educării nepoților; e mai indicat să clarificați rolul Dvs precis;

Încercați să nu faceți supoziții cu privire la capacitatea voastră de supraveghere. Este mai ușor să fiți proactivi și să discutați din timp motivele voastre de îngrijorare;

Comunicați deschis și argumentat cu părinții nepoților Dvs;

Cooperați cu părinții în alcătuirea programului de vacanță;

Evitați conflictele de față cu nepoții;

Ascultați-vă reciproc, în privința aspectelor care nu vă mulțumesc și nu judecați pe nimeni;

Păstrați relații frumoase cu copiii și nepoții Dvs.

IDEI ȘI SUGESTII PENTRU MEDITAȚIE ÎN CADRUL FAMILIEI PRIVIND CULTURA BUNICILOR

Pentru a fi o ființă umană completă oricine trebuie să aibă de a face atât cu bunicii cât și cu nepoții. (**Margaret Mead**)

Despre bătrânețe știe toată lumea, dar ce este ea cu adevărat numai bătrânii știu. (**Simone de Beauvoir**)

Copiii copiilor sunt cununa bătrânilor și părinții sunt slava copiilor lor. (**Solomon, pr.17:6**)

Dragostea pentru nepoți se deosebește de dragostea pentru copiii

adulți prin faptul că e un amestec de dragoste părintească și milă față de copilul lipsit de apărare și neputință.

(**Ш. А. Амонашвили**)

Se spune că genele *sar* (fac salturi) peste generații. Poate din această cauză bunicii le plac atât de mult nepoții. (**Joan**

Mcintosh)

Ceea ce au nevoie cel mai mult copii sunt esențialele lucruri pe care bunicii le au din plin. Bunicii le oferă dragoste necondiționată, bunătate, răbdare, umor, confort și lecții de viață.

(**Rudolph Giuliani**)

O bunică este un *baby-sitter* care se uită la nepoți în loc de a privi la televizor. Orice casă are nevoie în ea de o bunică.

(**Louisa May Alcott**)

Nepoții noștri ne acceptă pe noi înșine, fără a ne certa sau a încerca să ne schimbe, așa cum nimeni nu s-a purtat de-a lungul vieții cu noi, nici părinții, nici rudele, nici soții, nici prietenii și chiar nici propriii noștri copii deveniți adulți. (**Ruth Goode**)

Atunci când se naște un copil, se nasc și bunicii acestuia. (**Judith Levy**)

A deveni bunică este un lucru minunat. La un moment dat ești mamă, pentru ca apoi să devii atotînțeleapta bunică. (**Pam**

Brown)

Este una din căile naturii să ne simțim mai apropiați de generațiile îndepărtate decât de cele care ne preced imediat pe noi.

(Igor Stravinsky)

Atunci când bunicii intră pe ușă, disciplina zboară pe fereastră.

(Ogden Nash)

Bunica te face întotdeauna să simți că te-a așteptat să te vadă toată ziua. **(Marcy DeMaree)**

Nepoții mei cred că sunt cel mai vechi lucru din lume, iar după două trei ore de joacă cu ei, ajung să cred același lucru și eu.

(Gene Perret)

Nepoții și Dumnezeu ne compensează faptul ca îmbătrânim.

(Mary H. Waldrip)

O mamă devine cu adevărat bunică, în ziua în care încetează să se sperie de lucrurile teribile pe care le fac copiii ei din cauza faptului că este prea încântată de lucrurile minunate ce le fac nepoții ei. **(Lois Wyse)**

Nimeni nu poate face pentru copii ceea ce fac bunicii. Bunicii împărtășie *un fel de praf de stele peste viețile micilor copii.*

(Alex Haley)

Una dintre cele mai puternice îmbrățișări este cea a unui nepot cu bunica/bunelul său. **(Joy Hargrove)**

O adevărată grădină a *Iubirii* crește în inima bunicii.

O bunică reprezintă un amalgam de roluri, ea este puțin dintr-un părinte, puțin dintr-un profesor și puțin din cel mai bun prieten.

Bunica este o mamă care are a doua șansă.

Bunicul este un om cu *argint în păr și aur în inimă.*

A îmbătrâni este singurul mijloc de a trăi mai mult. **(Voltaire)**

Fiecare generație zâmbește când e vorba de tați, râde când e vorba de bunici și se minunează când e vorba de străbunici.

(William Somerset Maugham)

Arta de a îmbătrâni este arta de a apărea în fața generațiilor care vin după tine ca un sprijin și nu ca un obstacol, ca un confident și nu ca un rival. (*André Maurois*)

IUBIREA DE BUNICĂ

Dacă bebelușul tău este *perfect, frumos, nu plânge niciodată, nu se foiește, doarme după program și se trezește la comandă, este un înger toată ziua ...* atunci tu ești bunică. (**Tereza Bloomingdale**)

*O sfântă din icoane cu fața zâmbitoare, Cu
ochii de cărbune, cu părul ca de nea, De-o
bunătare rară, cu inima deschisă, Curată
ca și crinul. Așa-i bunica mea* (fragment
din poezia *Bunica* de **N. Labiș**)

*Cu părul nins, cu ochii mici
Și calzi de duioșie,
Aieve parc-o văd aici
Icoana firavei bunici
Din frageda-mi pruncie.*
(fragment din poezia *Bunica* de **St. O. Iosif**)

*Așa e mama așa a fost bunica
Așa suntem femei lângă femei
Părem nimic și nu-nsemnăm nimica
Doar niște ele ce slujesc pe ei.*
(fragment din poezia *Cantec femeiesc* de **A. Păunescu**)

GLOSAR

Ăctor – concept relativ apărut în sociologie, ce denotă un factor de ordine socială, instituție socială, interacțiune socială. În științele educației desemnează un individ capabil de comportamente relativ stabile, previzibile, al căror principiu relațional este dobândit în cadrul societății. Ăctorul reprezintă un individ care poate fi abordat ca subiect al cunoașterii, capabil de receptare, producere, prelucrare și transmitere a informației, valorilor (E. Stănciulescu, 1996; T. Cozma, 2000).

Agent educativ – concept ce desemnează orice ăctor/individ sau colectivitate, care participă în educație, contribuind la formarea personalității umane. Deseori se utilizează ca sinonim al educatorului (E. Durkheim, 1922; Ph. Ariès, 1973; E. Stănciulescu, 2002; M. Călin, 2003).

Bunicii reprezintă categoria de persoane vârstnice, rude foarte apropiate, de sânge (excepție fac cei adoptivi)cu părinții copiilor care sunt nepoții lor; femeia sau bărbatul luați în raport cu nepoții săi.

Cultura este configurația comportamentelor învățate și a rezultatelor lor, ale căror elemente componente sunt împărțite și transmise de către membrii unei societăți date (R. Linton). Cercetătorul susține că *fără cultură n-ar putea exista nici sisteme sociale de tip uman, nici posibilitatea de a se adapta la ele.*

Cultura postfigurativă aparține generației de vârstă a treia, a buniciiilor. Ea conservă și perpetuează valorile și tradițiile legate de familie, de educația copiilor, sărbătorile în familie, relația părinți-copii, relația bunici-nepoți etc. Prin esența și funcționalitatea sa, cultura postfigurativă asigură selectarea, transmiterea adevăratelor valori socio-umane și oferă stabilitate proceselor psihosociale. (M. Mead; Larisa Cuznețov).

Cultura cofigurativă este orientată spre prezent, model predominant în procesul de socializare a membrilor familiei și care

rezidă în preluarea comportamentelor și viziunilor din grupul de similitudine. Aceasta nu înseamnă că societatea și familia se dezic de modelul postfigurativ. În toate culturile cofigurative, adulții păstrează o poziție dominantă, în sensul că ei fixează cadrul și limitele în care cofigurația poate avea loc și acceptă sau resping comportamentele inovatoare. Cultura cofigurativă în cadrul familiei întreține sentimentul schimbării continue, dar, uneori, creează situații de frustrație, incertitudine și insecuritate membrilor familiei. (M. Mead)

Cultura prefigurativă centrată pe copil, vine să le completeze pe cele două, mai cu seamă în perioade când copilul începe a frecventa grădinița și școala, aducând cu sine noi cunoștințe, abilități și reguli de viață, comportare, valori. (M. Mead; L. Cuznețov)

Educație familială se referă la acțiunea de a crește și educa unul sau mai mulți copii, desfășurată cel mai adesea în grupuri familiale de către adulți, părinții copiilor respectivi. (P. Durning, 1995)

Educație familială – demers educativ orientat spre formarea-dezvoltarea personalității copilului ce include ansamblul de relații, influențe și acțiuni în vederea enculturației acesteia și realizării rolurilor sociale. (Larisa Cuznețov)

Ethos pedagogic – concept cuprinzător care desemnează ansamblul valorilor, atitudinilor educative pe care ătorii le utilizează în practicile educative cotidiene. (P. Bourdiru, J. Passeron, 1964; E. Stănculescu, 2003)

Familia reprezintă o formă complexă de relații biologice, sociale, materiale și spirituale între indivizi legați prin căsătorie, sânge sau adopțiune. (M. Voinea)

Gerontologia este considerată știința îmbătrânirii ce are drept obiect de studiu toate modificările morfologice, fiziologice, psihologice și sociale provocate de acțiunea timpului asupra organismului (îmbătrânire), independent de orice fenomen patologic. (R. Fontaine)

Parteneriatul educativ reprezintă o formă de unificare, sprijin și asistență a influențelor educative formale; exprimă o anumită abordare umanistă, pozitivă și democratică a relațiilor educative axate pe sporirea calității educației și a formării personalității copilului. (E. Vrăsmaș)

Relația bunici-nepoți constituie o legătura naturală, afectivă, puternică; o intimitate lipsită de constrângeri și de reglementări normative (E. Stănciulescu). Îngrijirea celor mici de către aceștia se află în centrul tranzacțiilor dintre generații, sub semnul îndatoririi și al dăruirii, asigurând astfel, baza identitară fundamentală pentru descendenții lor (M. Segalen) și totodată funcția de transmitere a ethosului familial.

Valoarea reprezintă *o credință durabilă asupra unui mod de existență*. (M. Rokeach)

BIBLIOGRAFIE

1. **Albu E.** Psihologia vârstelor. Pentru uzul studenților. Universitatea Petru Maior, Târgu Mureș, Departamentul I.F.R.D., 2007.
2. **Aristotel.** Metafizica. București: Editura IRI, 1996.
3. **Babanschi I. K.** Optimizarea Procesului Instructiv –Educativ. (Tr. De A. Comerzan). Chișinău: Lumina, 1984.
4. **Ballion R.** Les Consommateurs d'école. Stratégies éducatives des familles. Paris: Strock, 1982 p. 215-263.
5. **Banciu M.** Dreptul familiei. Teorie și practica. Cluj Napoca: Argonaut, 1998.
6. **Baran-Pescaru A.** Parteneriat în educație: familie-școală-comunitate. București: Aramis. 2004.
7. **Baran-Pescaru A.** Familia azi. O perspectivă sociopedagogică. București: Aramis, 2006.
8. **Bârzea C.** L'Éducation dans un monde en transition: entre postcomunisme et postmodernisme // în Perspectives, vol. XXVI, nr. 4, décembre. Paris, 1996, p. 721-730.
9. **Berge A.** Profesiunea de părinte. București: EDP, 1977.
10. **Berger G.** Omul modern și educația sa. București: EDP, 1973, p. 29-34; 43-45.
11. **Biblia.** Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament. Minsk: Picorp, 1994.
12. **Birch A.** Psihologia dezvoltării. București: Editura Tehnică, 2000.
13. **Bistriceanu C.** Sociologia familiei. București: Editura Fundația României de Măine, 2005.
14. **Bogdea D.** Educația pentru familie // Revista Didactica – Pro. Chișinău, aprilie, Nr. 2 (12), 2002, p.13-19.
15. **Bonchiș E.** (coord.) Familia și rolul ei în educarea copilului. Iași: Polirom, 2011.
16. **Bonchiș E., Secui M.** (coord.). Psihologia vârstelor. Editura Universității din Oradea, pp. 374-457 și pp. 474-515 [Accesat 12.11.2014]. Disponibil: <http://www.socioumane.ro/>

downloads/cursuri/Monica%20Secui%20%20Psihologia%20varstelor%20II%20Varstele%20adulte.pdf.

17. **Bouyer S., Mietkiewich M. C., Schneider B.** (s. dir) *Histoires de grands-parents*. Paris: L'Harmattan, 2000.
18. **Braghiș M.** *Parteneriatul familie-școală-comunitate în treapta învățământului primar. Ghid metodologic*, Institutul de Științe ale Educației. Chișinău: CEP USM, 2013.
19. **Bronfenbrenner U.** *The Ecology of Human Development*. Cambridge: Harvard University Press, 1979, p. 2-2.
20. **Bulgaru M.** (coord.) *Sociologie, vol. II manual*, Chișinău: CE USM, 2003.
21. **Ciofu C.** *Interacțiunea părinți-copii*. București: Editura Medicală Amaltea, 1998.
22. **Ciupercă C.** *Cuplul modern – între emancipare și disoluție*. București: TIPOALEX, 2000.
23. **Codul familiei al Republicii Moldova**. Actualizat la 01.10.2014. Chișinău: Farmex –Lux, 2014.
24. **Colac T.** *Familia: valori și dimensiuni culturale*. Universul, 2005.
25. **Cosma T.** *Ședințele cu părinții în gimnaziu*. Iași: Polirom, 2001.
26. **Crețu T.** *Psihologia vârstelor*. Iași: Polirom, 2009.
27. **Cristea S.** *Fundamentele științelor educației*. Chișinău: Litera Educațional, 2003.
28. **Cristea S.** *Dicționar de pedagogie*. Chișinău-București: Litera Educațional, 2000.
29. **Cucoș C.** *Educația. Dimensiuni culturale și interculturale*; Iași: Polirom, 2000.
30. **Cuznețov Larisa.** *Pedagogia și psihologia familiei. Suport de curs*. UPS Ion Creangă, Chișinău: Ed. Primex-Com SRL, 2013.
31. **Cuznețov Larisa.** *Etica educației familiale*. Chișinău: CEP ASEM, 2000.
32. **Cuznețov Larisa.** *Consilierea și educația familiei. Introducere în consilierea ontologică complexă a familiei*. Chișinău: CEP UPS, 2015.

33. **Cuznețov Larisa.** Curriculum Educația pentru familie.
Chișinău: Museum, 2004.
34. **Cuznețov Larisa.** Dimensiuni psihopedagogice și etice ale par-
teneriatului educațional. Chișinău: CEP UPS I. Creangă, 2002.
35. **Cuznețov Larisa.** Educație prin optim axiologic. Chișinău:
Primex-com SRL, 2010.
36. **Cuznețov Larisa.** Etica educației familiale. Chișinău: CEP
ASEM, 2000.
37. **Cuznețov Larisa.** Filosofia practică a familiei. Chișinău: CEP,
USM, 2013.
38. **Cuznețov Larisa.** Jocul copilului și cultura educației familiale.
Chișinău: CEP, USM, 2013.
39. **Cuznețov Larisa.** Tratat de educație pentru familie.
Pedagogia familiei. Chișinău: CEP,USM, 2008.
40. **Delors J.** (coord.). Comoara lăuntrică. Raportul către
UNESCO al Comisiei Internaționale pentru Educația în sec.
XXI. Iași: Polirom, 2000 p. 68-75.
41. **Dolean I., Dolean D. D.** Meseria de părinte. București:
Aramis, 2002.
42. **Durning P.** Éducation familiale în F. Champy și Chr. Etévé (dir),
Dictionnaire encyclopédique de l'éducation et de la formation.
Paris: Nathan, 1994, p. 331-334.
43. Educație familială și frontiere sociale. Antologie de texte.
44. **Fontaine R.** Psihologia îmbătrânirii. Iași: Polirom, 2008.
45. **Furtună C.** Sociologie generală ed. III-a. București: Editura
fundăției România de Măine, 2007, Disponibil
[http://www.scribd.com/doc/70868002/14850736-](http://www.scribd.com/doc/70868002/14850736-Sociologie-General-Carmen-Furtuna)
Sociologie-General-Carmen-Furtuna. Accesat 25.06.2010.
46. **Gaugaz O.** Familia contemporană între tradițional și modern.
Monografie. Chișinău, 2011.
47. **Gaugaz O.** Evoluția sociodemografică a familiei în societatea
contemporană (în baza materialelor din Republica Moldova).
Teza de dr. hab. în sociologie. Chișinău, 2013.

48. **Goody J.** Familia Europeană. O încercare de antropologie istorică. Iași: Polirom, 2003.
49. **Grația S.** Psihologia vârstelor. Editura Fundația România de Măine, 2003.
50. **Illich Ivan.** Une société sans école. Seuil – Paris, 1971, p. 76-83, 83-92.
51. **Iluț P.** Sociopsihologia și antropologia familiei. Iași: Polirom, 2005.
52. **Iluț P.** (coord.) Dimensiuni ale familiei actuale din România. Cluj: Presa Universitară Clujeană, 2007.
53. **Ionescu M., Bunescu Gh.** (coord.) Raporturile între generații. Aspecte educaționale. București, 2007.
54. **Ionescu M., Negreanu E.** Educație în familie. Reper practice și actuale. București, 2006.
55. **Joița E.** Management educațional. Profesorul – manager: rolul și metodologie. Iași: Polirom, 2000.
56. **Kemp Cl.** Grand expectations: The experiences of grandparents and adult grandchildren. Canadian Journal of Sociology, 2004 p. 29; 499–525.
57. **Knowles M. S.** The art and Science of helping Adults learning-San Francisco: Jossey bass, 1984.
58. **Linton R.** Fundamentul cultural al personalității. București: Ed. Didactică și pedagogică, 1968.
59. **Mead M.** *Les Fossés des générations.* (tr.fr.). Paris: Denoël, 1970, 1971, p. 49-83.
60. **Merton R. K.** Éléments de théorie et de méthode sociologique (tr.fr.1949) Paris: Plon, 1965.
61. **Mitrofan I., Mitrofan N.** Familia de la A...la Z. Mic dicționar al vieții de familie. București, 1991.
62. **Mitrofan I., Ciupercă C.** Psihologia vieții de cuplu. Între iluzie și realitate. București: Editura S.P.E.R, 2002.
63. **Mândăcanu V.** Etica pedagogică. Chișinău: Lyceum, 2001.

64. **Montandone C. L.** École dans la vie des familles. Genève: Département de l'instruction Publique, 1991, p. 47- 63.
65. **Morval M. V. G., Biron G.** Éducation et famille. Bruxelles: De Boec – Wesmael, 1994, p. 86-103.
66. **Mutu T.** Familia și preadolescentul strategii ale educației de gen. Chișinău, 2010.
67. **Pânișoară I. O.** Comunicarea eficientă. Iași: Polirom, 2003.
68. **Popescu R.** Introducere în sociologia familiei. Familia românească în societatea contemporană. Iași: Polirom, 2009.
69. **Pourtois J.P.** L'Éducation familiale // în Revue Française de Pédagogie. Paris, 1989, p. 65-101.
70. **Probleme actuale ale științelor umanistice.** Vol. XIII, Partea I. Analele științifice ale doctoranzilor și competitorilor. (coord. șt.) Racu Igor, Chișinău, 2014.
71. **Rădulescu S.** Sociologia sănătății și a bolii. București: Editura Nemira, 2002.
72. **Rotariu T., Iluț P.** (coord.) Sociologie. Cluj-Napoca: Editura Mesagerul, 1996, pp. 5-45.
73. **Sălăvăstru D.** Psihologia educației. Iași: Polirom, 2004.
74. **Schifirneț C.** Sociologie. București: Editura Economică, 1999 <http://www.scribd.com/doc/33673395/Constantin-SCHIFIRNE%C5%A2-SOCIOLOGIE> (Accesat 20.01.2012).
75. **Șchiopu U., Verza E.** Psihologia vârstelor, ciclurile vieții. București: E.D.P., R.A., 1995.
76. **Segalen M.** Sociologia familiei. Iași: Polirom, 2011.
77. **Sigelman K., Shaffer R.** Life-span human development. Brooks Cole Publishing Company, Pacific Grove.
78. **Sorescu M. E.** Asistența socială a persoanelor vârstnice. Editura Universității din Craiova, 2005.
79. **Stănciulescu E.** Sociologia educației familiale. Strategii educative ale familiilor contemporane. Vol. I. Iași: Polirom, 2002.
80. **Stănciulescu E.** Sociologia educației familiale. Vol. II Iași: Polirom, 2002.

81. **Stoica C.** Educație și comportament. București: EDPRA, 1998.
82. **Telleri F.** Pedagogia familiei. București: EDPRA, 2003.
83. **Truța E., Mardar S.** Relația profesor-elevi: blocaje și deblocaje. București: Aramis, 2007.
84. **Verza E., Verza E. Fl.** Psihologia vârstelor. București: Editura Pro Humanitate, 2000.
85. **Viguer P., Melendez J.C., et all.** Grandparent-Grandchild. Retationships from the Childrens Perspective: Shared Activities and Socialization Styles. In: *The Spanish Journal of Psychology*. 2010. n. 2, vol.13, p. 708-717.
86. **Vlas V. G.** Psihologia vârstelor și pedagogică. Chișinău: Lumina, 1992.
87. **Voinea M.** Aspecte psihosociale ale modelelor familiale ale tranziției în România: accelerarea tranziției. București: Ed. I. N. I., 1996.
88. **Voinea M.** Psihosociologia familiei. București: T.U.B., 1993.
89. **Vrășmaș E.** Intervenția socio-educățională ca sprijin pentru părinți. București: Ed. Aramis, 2008.
90. **Zamfir C., Vlăsceanu L. (coord.)**. Dicționar de sociologie. București: Editura Babel, 1993.
91. **Zlate M.** Psihologia la răspântia mileniilor. București: Polirom, 2001.
92. **Айзенк Ганс.** Язык счастья. Москва: Эксмо-Пресс, 2002.
93. **Баркан А.** Практическая психология для родителей. Москва: Аст-Пресс, 2000.
94. **Краснова О., Лидерс В. А.** Социальная психология старости: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Издательский центр Академия, 2002.
95. **Лесгафт П. Ф.** Семейное воспитание ребенка и его значение. Избр.пед.соч.в 2-х томах). Москва, 1951, с. 221-230.
96. **Суслова Т. Ф.** Специфика взаимоотношения прародителей и внуков // От теории к практике преподавания и

- консультирования – сб. научных и научно-методических статей / под ред. Е. А. Петровой. – М.: РИЦАИМ, 2011.
97. **Таланчук Н. М.** Архитектоника воспитательного процесса: современная концепция и теория воспитания в двух частях. Казань, 1999.
98. **Тихомирова Т. Н., Ушаков Д. В.** Воспитание креативности у младших школьников // Семейная психология и семейная терапия. – М., 1997.
99. **Шаповаленко И. В.** Прародители (бабушки и дедушки) в системе семейных отношений / Психология семейных отношений с основами семейного консультирования // под ред. Е. Г. Силяевой. – 4-е издание. – М.: Академия, 2006. с.108-120.
100. **Щуркова Н. Е.** Образ жизни, достойной Человека и его формирование у школьника. Смоленск, 1995, с. 29-47.
101. <http://uchebnik.biz/book/245-socialnaya-psixologiya-stareniya/46-327-pozhilye-zhenshiny-v-rol-i-babushek.html>. (Accesat 30.11.2013).
102. <http://www.imparte.ro/Ajutor/Ingrijire-batrani/3-beneficii-majore-pentru-copiii-care-au-bunici-393.html>. (Accesat 18.12.2013).
103. <http://www.scribd.com/doc/33673395/Constantin-SCHIFIRNE%C5%A2-SOCIOLOGIE>.
104. <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=4205>. (Accesat 14.01.14).
105. <http://www.scribd.com/doc/6752408/Sociologia-Culturii-Educatiei>.
106. <http://www.dspb.ro/diverse/20120926-ZMV.pdf> (Accesat 13.012015).
107. <http://arhiva.dilemaveche.ro/index.php?nr=99&cmd=articol&id=1328> (Accesat 03.06.2012).
108. <http://poezii.ro-versuri.ro/Trei-fete-poezie-Lucian-Blaga.html> (Accesat 21.02.2015).

CUZNEȚOV Larisa SIMCENCO Irina

***PARTENERIATUL EDUCATIV FAMILIE –
CULTURĂ POSTFIGURATIVĂ. REPERE
TEORETICE ȘI APLICATIVE***

Monografie

Semnat pentru tipar Formatul 60 × 84 1/16.
Coli de autor 5,3. Coli de tipar 8,8. Comanda ____.
Tirajul 200 ex.
Tipografia Primex-Com SRL Chișinău, str.
V. Pârcălab, 18/1a tel. 22-72-88